
**ВІСНИК ЧЕРНІВЕЦЬКОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
ІНСТИТУТУ**

BULLETIN OF CHERNIVTSI INSTITUTE OF TRADE AND ECONOMICS

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК II (62)

**ECONOMIC SCIENCES
ISSUE II (62)**

**ЧЕРНІВЦІ / CHERNIVTSI
2016**

УДК 33(477) (06)
ББК 65.9 (4УКР) Я 54
В 53

Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2016. – Вип. II (62). Економічні науки. – 200 с.

У збірнику розглядаються актуальні теоретичні, методологічні та практичні проблеми соціально-економічного розвитку України. Значна увага приділяється вирішенню питань економічної теорії, міжнародної та регіональної економіки, інвестиціям та інноваціям, менеджменту, маркетингу, туризму, фінансів, обліку і аудиту та ін.

Буде корисним для науковців, фахівців, викладачів навчальних закладів, аспірантів, магістрів, студентів.

Засновник – Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Редакційна колегія:

Т.М. Ореховська – к.е.н., доц.,
голова редакційної колегії;

В.Ф. Кифяк – д.е.н., проф.;
головний редактор;

Ю.Г. Королук – д.д.у., доц.,
заступник головного редактора;

Е.О. Грицюк – к.е.н., доц.,
відповідальний секретар;

В.Є. Лучик – д.е.н., проф.;

С.Д. Лучик – д.е.н., проф.;

М.Ф. Кравченко – д.т.н., проф.;

В.О. Ореховський – д.і.н., проф.;

В.Ф. Столяров – д.е.н., проф.;

Т.І. Ткаченко – д.е.н., проф.;

М.Ф. Юрій – д.і.н., проф.

Консультативна редколегія

Любов Ачба – д.е.н., доц., м. Санкт-Петербург,
Росія;

Станіслав Філіп (Stanislav Filip) – доктор наук,
доцент, м. Братислава, Словаччина;

Зоран Чекеревац (Zoran Čekerevac) – доктор
наук, доцент, м.Белград, Сербія;

Александру Неделя (Alexandru Nedelea) –
доктор наук, доц., м. Сучава, Румунія;

Марчин Станієвські (Marcin Staniewski) –
доктор наук, м. Варшава, Польща;

Вацлав Котлінський (Wacław Kotlinski) –
доктор наук, м. Кельце, Польща;

Ольга Слінкова – д.е.н., доц., м. Белгород, Росія;

Тетяна Флігінських – д.е.н., доц., м. Белгород,
Росія;

Олександр Капштик – д.е.н., проф., м. Гомель,
Білорусь;

Юрій Александров – д.е.н., проф.,
м. Красноярськ, Росія;

Кармен Настасе (Carmen Nastase) – д.е.н.,
проф., м. Сучава, Румунія;

Яцек Петруча (Jacek Pietrucha) – доктор наук,
проф. економіки, м. Катовіце, Польща.

Зовнішні рецензенти:

І.М. Вахович – д.е.н., проф.;

В.К. Євдокименко – д.е.н., проф.;

П.О. Нікіфоров – д.е.н., проф.

Загальнодержавне видання

Збірник входить до переліку наукових видань ВАК України
(Наказ МОН України від 09.03.2016 №241 п.6)

Свідоцтво державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України №4317 серія КВ від 20.06.2000 р.

Редакція вісника:

Р.В. Кравчук – відповідальний редактор;

Н.С. Савельєва – літературний редактор;

І.Р. Харюк – редактор-перекладач;

Н.М. Туркина – технічний редактор.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ЧТЕІ КНТЕУ.

Протокол №11 від 15.06.2016 р.

ISSN 2310-8185 (print)

ISSN 2414-5831 (online)

© ЧТЕІ КНТЕУ, 2016

Підписано до друку 22.08.2016 р.

UDC 33(477) (06)
BBC 65.9 (4UKR) Я 54
B 53

Bulletin of Chernivtsi Institute of Trade and Economics. – Chernivtsi: ChITE KNUTE, 2016. – Issue II (62). Economic Sciences. – 200 p.

The book deals with current theoretical, methodological and practical problems of socio-economic development of Ukraine. Much attention is paid to the solution of problems of economic theory, international and regional economics, investments and innovations, management, marketing, tourism, finance, accounting and auditing, etc.

Will be in use for the scientists, experts, professors of the higher educational establishments, PhD students, Master degree students, students.

Founder – Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

Editorial Board:

T.M. Orekhovska – Candidate of Economic Sciences, Docent, Chairman of the editorial board;

V.F. Kyfiak – Doctor of Economic Sciences, Prof.; Editor in Chief;

Ju.G. Koroliuk – Doctor of Sciences in Public Administration, Docent, Deputy Editor in Chief;

E.O. Grytsiuk – Candidate of Economic Sciences, Docent, Executive Secretary;

V.E. Luchik – Doctor of Economic Sciences, Prof.;

S.D. Luchik – Doctor of Economic Sciences, Prof.;

M.F. Kravchenko – Doctor of Technical Sciences, Prof.;

V.O. Orekhovskyy – Doctor of Historical Sciences, Prof.;

V.F. Stolyarov – Doctor of Economic Sciences, Prof.;

T.I. Tkachenko – Doctor of Economic Sciences, Prof.;

M.F. Yuriy – Doctor of Historical Sciences, Prof.

External Editors:

I.M. Vakhovych – Doctor of Economic Sciences, Prof.;

V.K. Evdokymenko – Doctor of Economic Sciences, Prof.;

P.O. Nikiforov – Doctor of Economic Sciences, Prof.

Consultative Editorial Board

Liubov Achba – Doctor of Economic Sciences, Docent, St. Petersburg, Russia;

Stanislav Filip – PhD, Associate Professor, Bratislava, Slovakia;

Zoran Čekerevac – Doctor of Sciences, Belgrade, Serbia;

Alexandru Nedelea – PhD, Assoc. Prof., Suceava, Romania;

Marcin Staniewski – PhD, Warsaw, Poland;

Waclaw Kotlinski – PhD, Kielce, Poland;

Olga Slinkova – Doctor of Economic Sciences, Docent, Belgorod, Russia;

Tatiana Flihinshykh – Doctor of Economic Sciences, Docent, Belgorod, Russia;

Aleksandr Kapshtyk – Doctor of Economic Sciences, Prof., Gomel, Belarus;

Yuri Alexandrov – Doctor of Economic Sciences, Prof., Krasnoyarsk, Russia;

Carmen Nastase – Doctor of Economic Sciences, Prof., Suceava, Romania;

Jacek Pietrucha – Doctor of Economic Sciences, Prof., Katowice, Poland.

All-Ukrainian edition

Bulletin is included in the list of the scientific editions of HAC of Ukraine (Order of the Ministry of education and science of Ukraine from 09.03.2016 №241 a.6)

Certificate of the State Committee of the Informational Politics, Television and Radio Broadcasting №4317 series KB of 20.06.2000

Editors:

R.V. Kravchuk – Managing Editor;

N.S. Savyel'yeva – Literary Editor;

I.R. Khariuk – Editor-translator;

N.M. Turkina – Technical Editor.

*Recommended for publication by decision of the Scientific Council of ChITE KNUTE.
Protocol №11 of 15.06.2016*

ISSN 2310-8185 (print)
ISSN 2414-5831 (online)

© ChITE KNUTE, 2016

Approved for printing 22.08.2016

Зміст

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

- Бабінська О.В.**
ТРИКУТНИК ЗРОСТАННЯ «ІНДОНЕЗІЯ-МАЛАЙЗІЯ-ТАЇЛАНД»:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 8

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- Задорожна К.І.**
СОЦІАЛЬНИЙ ТУРИЗМ У СИСТЕМІ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ:
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ 17
- Іванова М.І.**
ФАКТОРИ СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ
СИСТЕМИ 28
- Шилепницький П.І., Михайлина Д.Г., Ляхович М.В.**
ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО
ПАРТНЕРСТВА 35
- Яковенко В.С.**
ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ 48

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- Вдовічен А.А., Татарин А., Дума О.**
PEST ТА SWOT-АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
КАРПАТСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ 57
- Винар Н.В.**
МОНІТОРИНГ ТЕРИТОРІЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ З ОСОБЛИВИМ
РЕЖИМОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ 75
- Лучик С.Д., Лучик М.В.**
СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ:
ПІДВИЩЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ 85
- Сідуняк О.В., Прокоп'юк Н.В.**
МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО
ПАРТНЕРСТВА У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПЕРЕВАГИ ДЛЯ БІЗНЕСУ
ТА ВЛАДИ 95

ГРОШІ, ФІНАНСИ, КРЕДИТ

Бабух І.Б., Нікіфоров П.О. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ ЯК САМОСТІЙНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	106
Білик Р.Р. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)	113
Гусаревич Н.В. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ	129

ОБЛІК, АНАЛІЗ, АУДИТ

Багрій К.Л. ВАЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ СУБ'ЄКТОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ	136
Маначинська Ю.А. ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ВІДОБРАЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ГОТЕЛЮ	144
Скрипник Н.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ ЯК ОСНОВИ ПОБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА	154
Столяр Л.Г. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ КАПІТАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ	163

*ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ*

Багрій К.Л. ВИКЛАДАЧ І СТУДЕНТИ: ВЗАЄМОДІЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	174
Маркіна І.А. АНАЛІЗ РОЗПОДІЛУ ПРОПОЗИЦІЇ ОСВІТНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	183

Contents

THE WORLD ECONOMY

Babinska Olha

- INDONESIA-MALAYSIA-THAILAND GROWTH TRIANGLE (IMT-GT):
PROBLEMS AND PROSPECTS 8

ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMICS

Zadorozhna Katherine

- SOCIAL TOURISM IN THE SYSTEM OF TOURISM INDUSTRY:
CONCEPTUALIZATION AND INTEGRATION 17

Ivanova Marina

- ENVIRONMENTAL FACTORS OF LOGISTICS SYSTEM FUNCTIONING 28

Shylepnytskyi Pavlo, Mykhaylyna Diana, Lyahovych Mykola

- CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF PUBLIC-PRIVATE
PARTNERSHIP DEVELOPMENT 35

Yakovenko Vladyslav

- FORECASTING OF LABOR MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE 48

REGIONAL ECONOMICS

Vdovichen Anatolii, Tataryn Anastasiia, Duma Olesia

- PEST AND SWOT-ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF
CARPATHIAN ECONOMIC REGION 57

Wynar Natalia

- MONITORING OF THE CARPATHIAN REGION WITH SPECIAL
MANAGEMENT REGIME 75

Luchyk Svitlana, Luchyk Margarita

- SOCIAL DEVELOPMENT PRIORITIES OF CROSS-BORDER REGIONS:
IMPROVING OF MATERIAL WELFARE 85

Siduniak Oleksandra, Prokopiuk Nataliya

- THE POSSIBILITY OF USING PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN
CHERNIVTSI REGION: BENEFITS FOR BUSINESS AND GOVERNMENT 95

MONEY, FINANCE AND CREDIT

Babukh Ilona, Nikiforov Petro INSTITUTIONAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE PAYMENT SYSTEM AS A SEPARATE SPHERE OF ECONOMIC RELATIONS	106
Bilyk Rostyslav PROBLEMS AND PROSPECTS OF FINANCIAL PROVIDING OF REGIONAL DEVELOPMENT (FOR EXAMPLE CHERNIVTSI REGION)	113
Gusarevich Nataliya BUDGET POLICY OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF A COUNTRY	129

ACCOUNTING, ANALYSIS, AUDIT

Bagrii Konon THE IMPORTANCE OF BUSINESS ANALYSIS IN DECISION-MAKING OF ECONOMIC ENTITY	136
Manachynska Yuliia REGISTRATION ASPECTS OF THE REFLECTION OF HOTEL GENERAL PRODUCTION EXPENSES	144
Skrypnyk Nataliia THEORETICAL ASPECTS OF MANAGEMENT REPORTING AS A BASIS FOR THE INFORMATION BASE MANAGEMENT OF ENTERPRISES	154
Stoliar Liudmyla SOME ASPECTS OF THE ACCOUNTING OF CAPITAL ENVIRONMENTAL COSTS	163

*PROBLEMS OF EDUCATION
AND METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATION*

Bagrii Konon LECTURER - STUDENT: INTERACTION IN EDUCATION PROCESS	174
Markina Iryna ANALYSIS OF EDUCATIONAL SERVICES DISTRIBUTION IN THE SPHERE OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE	183

ТРИКУТНИК ЗРОСТАННЯ «ІНДОНЕЗІЯ-МАЛАЙЗІЯ-ТАЇЛАНД»: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація

У сучасному глобалізованому світі філософія регіонального розвитку різко змінюється, і Україна потребує зовсім нової парадигми розвитку, як адекватно відповіді на глобальні системні проблеми і протиріччя. Зважаючи, що глобальні системні суперечності сучасного регіонального розвитку є поєднанням викликів, загроз і можливостей на різних рівнях, існує необхідність вивчення світового досвіду виникнення і функціонування зон економічного зростання. У дослідженні розглядається світовий досвід розвитку зон економічного зростання на прикладі трикутника зростання «Індонезія-Малайзія-Таїланд». У роботі здійснюється аналіз основних характерних рис розвитку даного трикутника та надаються рекомендації для України.

Ключові слова: регіональне економічне співробітництво, економічна інтеграція, трикутник зростання, зона економічного зростання, сталий розвиток, економічне зростання.

О. В. Бабинская, к.э.н., доцент,
Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

ТРЕУГОЛЬНИК РОСТА «ИНДОНЕЗИЯ-МАЛАЙЗИЯ-ТАИЛАНД»: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

В современном глобализованном мире философия регионального развития кардинально меняется, и Украина нуждается в абсолютно новой парадигме развития как адекватного ответа на глобальные системные проблемы и противоречия. Учитывая, что глобальные системные противоречия современного регионального развития – это совокупность вызовов, угроз и возможностей на разных уровнях, существует необходимость изучения мирового опыта возникновения и функционирования зон экономического роста. В исследовании рассматривается опыт развития зон экономического роста на примере треугольника роста «Индонезия-Малайзия-Таиланд». В работе анализируются основные характерные черты развития данного треугольника и предлагаются рекомендации для Украины.

Ключевые слова: региональное экономическое сотрудничество, экономическая интеграция, треугольник роста, зона экономическо гороста, устойчивое развитие, экономический рост.

Problem statement. At present we have to recognize that the philosophy of regional development in world is changing and the Ukrainian regional

system faces global systemic challenges and contradictions and needs a completely new development paradigm. Nowadays, regional cooperation is a multi-vector convergence of various wide of the elements (economic, political, social, technological, scientific, legal, cultural, religious, etc.), having a significant impact on all aspects of the development of the regions. The global systemic contradictions of modern regional development present a mix of challenges, threats and opportunities at different levels. The regional development is not a just general sum of natural resources, actors and institutions, but a synergy of the unique possibilities, the particularities and realities, values, experience and knowledge accumulated in these regions through active cooperation and exchange of values and results, permanently promoting and developing its own region phenomenon. Ukraine needs to use the new forms of regional cooperation and economic integration to provide socio-economic innovation growth as a basis for sustainable development of the country.

Analysis of resent studies. Regional cooperation and economic integration are now considered the means of enhancing economic development and providing national security within the countries. The scholars like Bunnell T. [1], Grundy-Warr C. [1], Sidaway J. D. [1], Sparke M. [1], Nor-Afidah Abd Rahman [2],Majid R. [3], Kivikari U.[4] have analyzed the features, benefits, problems and prospects of regional cooperation and economic integration through growth triangles in the different regions of the world. Despite the recognition of the need to develop different forms of regional cooperation and economic integration, many aspects because of its complexity and contradiction are not investigated. Because Ukraine lags behind European countries considerably in economic development, creation of the growth triangles has enormous potential. As U.Kivikari (2001) noticed "a growth triangle provides a solution to the strategic and administrative problems of regional cooperation between countries differing in their stages of social and economical development and other features. Areas close to each other but different in their production fundamentals can, as parts of a growth triangle, utilize their comparative advantages by means of strategic alliances and other forms of cooperation. The geographical proximity of the partners is an essential prerequisite for the achievement of savings by trade and industry in their expenses arising from transport, time and information costs. A growth triangle aims at attracting investment and promoting sales in outside markets" [4].

Main aim of the article is an attempt to study the world experience of the emergence and functioning of the growth triangles for further using in Ukraine in the context of sustainable development based on existing trends.

Basic material. Economic growth zone is a concept of mutual cooperation between countries that is aimed at promoting faster economic growth through

regional economic cooperation and the integration of economic activities among the participating countries. The countries make the different contributions, exploiting cooperative opportunities. As Majid Rahimah (2010) noticed: "through growth triangles, differences and similarities in endowments of factor of production and comparative advantages in the participating countries can be exploited to promote external trade and investment. By optimizing the economic complementarities between them would enable the region to attract both domestic and foreign investment and in promoting exports" [3].

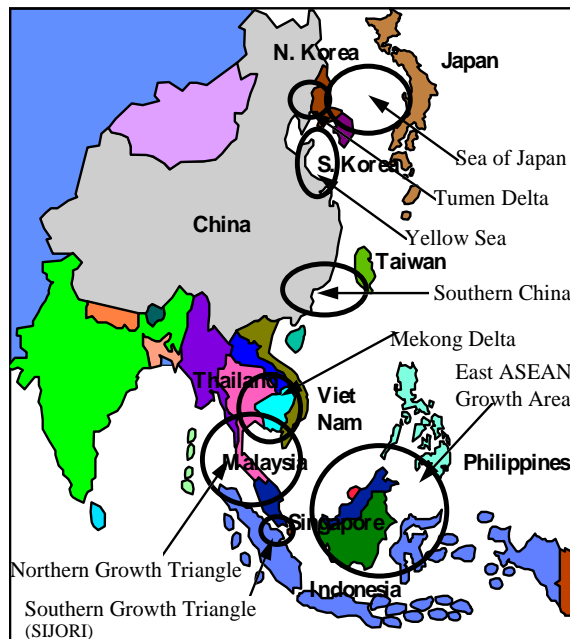

Figure 1. Asia's growth "triangles" *

*Source: [10]

It should be acknowledged that examples of growth triangles in the world show how important it is to take into account global tendencies and national traditions demonstrating a region's uniqueness and regional competitiveness. For example, according to the WTEC Panel Report on Electronics Manufacturing in the Pacific Rim [10] Singapore has concentrated on becoming the technology center for Southeast Asia, sending labor-intensive operations to low-cost neighboring countries like Malaysia and Indonesia in special mutual cooperative trade and development arrangements known as growth triangles or growth polygons. The Southern Growth Triangle, also known as SIJORI (Singapore, the Johore state of Malaysia, and Riau Province of Indonesia), was formed in 1989 and covers a population of about 6 million people. It attracted \$10 billion in private sector investments during its first

five years. Such regional economic cooperation has occurred in other Asian regions as well, spurring economic development (fig. 1) [10].

So, let's consider the key distinguishing features of development of Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle (IMT-GT). Moreover, the Master Plan for ASEAN Connectivity (MPAC) launched in 2010 has explicitly recognized the important role of the three major subregional programs (the IMT-GT, Brunei Darussalam-Indonesia-Malaysia-Philippines Growth Area (BIMP-EAGA), and the Greater Mekong Subregion (GMS)) as building blocks to the physical, institutional, and people-to-people connectivity that is essential to ASEAN community building [8]. IMT-GT idea was initiated by former Prime Minister of Malaysia, H.E. Tun Dr. Mahathir Mohammad. In 1993, the former President of Indonesia, H.E. Suharto, Prime Minister of Thailand, H.E. Chuan Leekpai and H.E. Tun Dr. Mahathir Mohammad was endorsed the formalisation of IMT-GT in Langkawi, Malaysia.

As a matter of fact, IMT-GT provides a subregional framework for accelerating economic cooperation and integration of the member states and provinces in the three countries by exploiting their underlying complementarities and comparative advantages. The IMT-GT promotes private sector led economic growth and facilitates the development of the subregion as a whole by exploiting the underlying complementarities and comparative advantages of the member countries. Since its establishment in 1993, IMT-GT has expanded to its present geographic scope of 32 provinces and states—14 provinces in Southern Thailand, 8 states in Peninsular Malaysia, and 10 provinces in the island of Sumatra in Indonesia. With southern Thailand and northern Malaysia sharing a land border, and separated from Sumatra, Indonesia only by the narrow Straits of Malacca, these three Southeast Asian nations also share vibrant and growing economic linkages. It is home to about 78 million people inhabiting a surface area of about 615125 sq. km (table 1). The region is situated along the Melaka Straits, one of the world's busiest shipping lanes, in the ASEAN region characterized as of diverse physical, social, economic, and cultural makeup. The member states and provinces in this subregion form a natural bloc for economic cooperation given their many complementarities; geographical proximity; and close historical, cultural, and linguistic ties [5-8].

The data presented in the official documents [5-10] indicate that the IMT-GT has achieved progress in the past years in terms of sustaining the economic exchanges and commercial ties among the participating states and provinces. Working closely with IMT-GT's private sector, the Joint Business Councils (JBC), CIMT acts as a nodal for interaction with external investors, potential donor agencies, and development partners. The Asian Development

Table 1

Basic indicators of IMT-GT economies, 2012 [6]

Area	Population		Land area		Population density		GDP at current prices		GDP at PPP valuation		Growth rate of real GDP		International trade	
	thousand	sq. km	persons per sq. km	US\$ million	international dollars million	percent	US\$ million	US\$ million	percent	US\$ million				
IMT-GT	78,181	615,125	127	345,917	523,024	5.8	490,568							
Indonesia-GT	53,056	480,793	119	170,779	233,694	5.8	87,881							
Malaysia-GT	15,540	63,617	244	139,027	225,674	6.5	373,517							
Thailand-GT	9,585	70,715	136	36,111	63,656	3.1	29,170							
IMT	344,644	2,754,361	125	1,572,177	2,382,522	6.4	1,282,842							
Indonesia	247,214	1,910,931	85	878,266	1,201,819	6.3	381,714							
Malaysia	29,518	330,290	89	304,704	494,607	5.6	423,861							
Thailand	67,912	513,140	132	389,207	686,096	7.1	477,266							
Share of Indonesia-GT to total IMT-GT	67.9	78.2	n/a	49.4	44.7	n/a	17.9							
Share of Malaysia-GT to total IMT-GT	19.9	10.3	n/a	40.2	43.1	n/a	76.1							
Share of Thailand-GT to total IMT-GT	12.3	11.5	n/a	10.4	12.2	n/a	5.9							
Share of Indonesia-GT to Indonesia	21.5	25.2	n/a	19.4	19.4	n/a	23.0							
Share of Malaysia-GT to Malaysia	52.6	19.3	n/a	45.6	45.6	n/a	88.1							
Share of Thailand-GT to Thailand	14.1	13.8	n/a	9.3	9.3	n/a	6.1							
Share of IMT-GT to total IMT	22.7	22.3	n/a	22.0	22.0	n/a	38.2							

Notes: GDP at purchasing power parity (PPP) current international dollars is computed based on PPP conversion rates from the IMF- WEO database as of October 2013. Aggregate growth rates of real GDP are indicative estimates using GDP at PPP shares as weights. Real GDP growth rate of Indonesia and Malaysia is based on GDP at constant prices in national currency terms while that of Thailand is based on the GDP chain volume measure in national currency terms.
Source: IMT-GT Trade, Investment, and Tourism Database

Bank (ADB), IMT-GT's key development partner, actively supports IMT-GT especially in the area of economic research and developmental studies, technical advice and financial assistance. An exemplary flagship project initiated by CIMT and ADB "IMT-GT Trade, Investment and Tourism Database (ITITD)" would provide a tool for qualitative and quantitative assessment of progress in trade and investment cooperation [6; 7] (fig. 2).

According to information [5-9], supported by the active dynamism of the private sector, several key initiatives were implemented in trade, travel, and tourism, as well as in physical connectivity improvements within the IMT-GT subregion. The private sector has been particularly active and has established well-functioning business networks that are helping to boost trade and investment in the subregion. Early progress in the IMT-GT subregional cooperation initiative, however, was stalled by the 1997 Asian financial crisis, compounded by constraints in the setting up of effectively functioning institutional mechanisms. Around the late 1990s to the early 2000s, IMT-GT experienced a hiatus. But the onset of economic recovery and continuing favorable economic performance in most of the Asian region in early 2000 triggered renewed interest in subregional cooperation initiatives in Asia, including the IMT-GT. The globalization of production and accelerating pace of regional economic integration in Asia have increased the strategic importance of subregional cooperation as a means to leverage national development efforts on linking with external markets [7-9].

It should be noted the Mid-Term Review (MTR) of the Roadmap [9] in 2009 maintained that the strategic thrusts of the roadmap remained relevant but project implementation has lagged behind. The MTR observed that the Action Plan Matrix (APM) supporting the roadmap needed to be transformed effectively into results to realize concrete benefits from cooperation under the IMT-GT program. The blueprint 2012-2016 [8] as a framework document to guide IMT-GT cooperation beyond 2011 reflects IMT-GT's commitment to an action-oriented agenda for the next five years. Each project in the IB has a well-defined project concept and rationale linked to the relevant underlying strategy, with estimated cost, identified source of funding, and an accountable implementer. Specific milestones and results will also be specified [8; 9].

It is worth noting that this subregion has the potential to transform their territories into a powerful growth magnet and substantially improve the quality of life.

So, we propose to create the projects of growth triangles with participation of Ukrainian regions that can promote economic growth through the realization of the regional potential in various spheres. The world experience demonstrates that the growth triangles have the following benefits and opportunities for

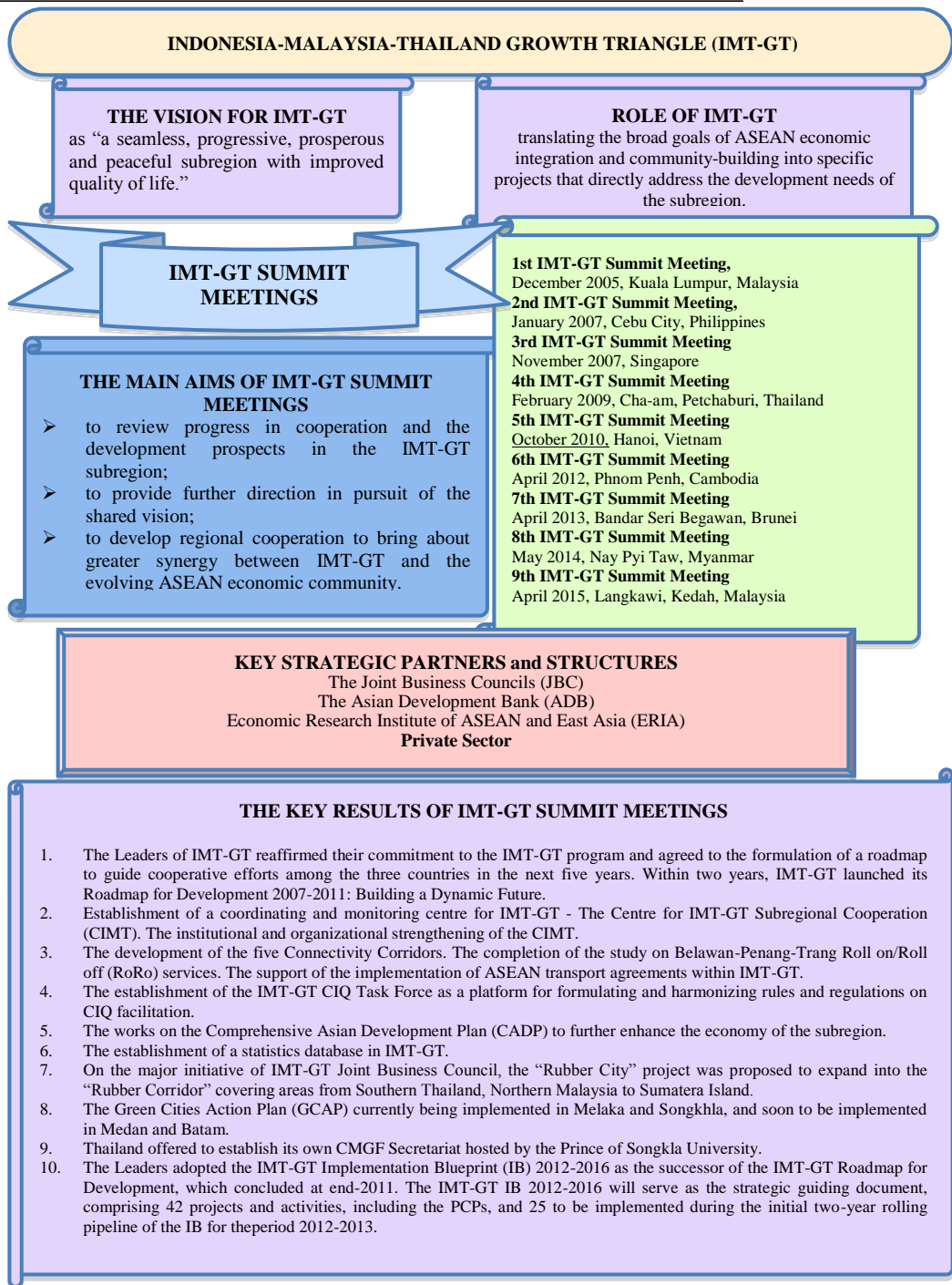

Figure 2. The key results of IMT-GT Summit Meetings, 2005-2015*

*Source: developed by author on the basis of [5-9]

Ukrainian regions: to strengthen the regional economic links and to optimise and exploit the complementarity between the adjacent areas within the growth triangle; to combine capital, technology, management expertise, infrastructure, labour, land and natural resources of the neighbouring regions; to provide a competitive model to attract investment and technology; to reduce transaction costs and to provide greater access to the domestic as well as the world market; to accelerate the growth of lagging border areas so that they can take advantage of the opportunities from regional cooperation and economic integration; new employment opportunities, new products and services, new forms of business, new knowledge and experience; attractive additional advertisement of a region; new technology and innovation.

Conclusions and directions of further researches. We can summarize, the post-2016 development of Ukraine will require the accumulation of a wide array of domestic and international resources from different sources with the purpose of catalysing inclusive growth. Finally, Ukraine has to enrich the modern system of regional development with new organizational structures and management technologies, which will be an actual significant step in the development of regions. In order to achieve the integration of Ukrainian regions into world economic space and increasing competitiveness, Ukraine has to use new forms of regional cooperation and economic integration. Thus, as mentioned above, the growth triangle can be an effective instrument for achieving local socio-economic innovation growth. However, as Majid Rahimah (2010) noticed "successful economic cooperation and integration in this growth area requires collaborative efforts and close cooperation among the participating countries — the government as well as the private sector. The extent of mutual benefits also depends upon the degree of exploitation of economic complementarities, geographical proximity, and infrastructure development in those countries"[3]. In a changing context of the world tendencies, challenges and contradictions include a growing role of regions for development of the country and undoubtedly it's very important to study the world experience as a tool for implementing sustainable development strategy in Ukraine through the improving the use of existing geo-economic and scientific potential in conditions of global challenges.

Further research should be focused on developing and implementing of world experience in Ukraine based on a comprehensive analysis of complex problems and their solutions in the context of the integration of Ukrainian regions into world economy and increasing regional competitiveness. The proximity of the EU has prompted the need to accelerate the growth of lagging areas within Ukraine so that they can take advantage of the opportunities from further regional cooperation and economic integration.

Oiha Babinska, Candidate of Economic Sciences, *associate professor*,
Chernivtsi Trade and Economics Institute of KNUTE,
Chernivtsi

INDONESIA-MALAYSIA-THAILAND GROWTH TRIANGLE (IMT-GT): PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract

At present, in the modern globalized world, the philosophy of regional development is changing dramatically, and Ukraine requires a completely new development paradigm as the appropriate response to global systemic problems and contradictions. It should be noted that the global systemic contradictions of modern regional development present a mix of challenges, threats and opportunities at different levels, thus it is necessary to study the world experience of the emergence and functioning of the economic growth zone. The experience of the development of growth areas on the example of the growth triangle "Indonesia-Malaysia-Thailand" is examined in this study. The key distinguishing features of Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle (IMT-GT) are analyzed in the article and therecommendations for Ukraine are suggested.

Keywords: regional economic cooperation, economic integration, growth triangle, economic growth zone, sustainable development, and economic growth.

References:

1. Bunnell T., Grundy-Warr C., Sidaway J. D., Sparke M. (2012). *Geographies of power in the Indonesia–Malaysia–Singapore Growth Triangle*. Available at: <http://faculty.washington.edu/sparke/geopower.pdf>
2. Nor-AfidahAbdRahman *Growth triangle*. Available at: http://eresources.nlb.gov.sg/infopedia/articles/SIP_58_2005-01-06.html
3. Majid, Rahimah (2010). *Regional economic cooperation and integration through growth triangles: The case of IMS-GT*. In: International Seminar, Economic Regional Development, Law and Governance in Malaysia and Indonesia, 7-9 June 2010, Universitas Islam Riau Indonesia, Pekanbaru, Riau, pp. 1-14.
4. Kivikari U. (2001). *A Growth Triangle as an Application of the Northern Dimension Policy in the Baltic Sea Region*. Russian-European Centre for Economic Policy. Policy Paper, May 2001.
5. Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle (IMT-GT). Available at: <http://www.adb.org/countries/subregional-programs/imt-gt>
6. IMT-GT Statistical Figures and Trends (2014). Available at: <http://www.adb.org/sites/default/files/related/41569/imt-gt-statistical-figures-trends-may-2014.pdf>
7. Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle (IMT-GT). Available at: <http://www.imtgt.org>
8. IMT-GT Implementation Blueprint 2012-2016. Available at: http://imtgt.org/Documents/IMT-GT_Implementation_Blueprint_2012-2016.pdf
9. Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle. Mid-term review of the IMT-GT Roadmap for development: 2007-2011. Available at: <https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/1014/imt-gt-mtr.pdf?sequence=1>
10. WTEC Panel Report on *Electronics Manufacturing in the Pacific Rim*. Published: May 1997; WTEC Hyper-Librarian. Available at: http://www.wtec.org/loyola/em/02_07.htm

СОЦІАЛЬНИЙ ТУРИЗМ У СИСТЕМІ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ

Анотація

Проаналізовано сутність соціального туризму у контексті комплексу туристичної галузі та соціального розвитку України. Вивчається досвід концептуалізації соціального туризму у світі від моделі «доступності» до сучасних викликів глобалізації. Найбільшим здобутком дослідження є встановлення асоціації соціального туризму з засадами державної програми соціальної політики, що орієнтується на сучасні європейські стандарти. Крім того, у межах дослідження робиться спроба розширити дефініцію «соціальний туризм» до категорій «сталий розвиток», «свобода людини», «мультикультурність» тощо.

Ключові слова: соціальний туризм, туризм, соціальна політика, соціальний розвиток, глобалізація, економічний розвиток.

К. И. Задорожная, аспирантка,
Херсонский национальный технический университет Украины,
г. Херсон

СОЦИАЛЬНЫЙ ТУРИЗМ В СИСТЕМЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ: КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ

Аннотация

Проанализирована сущность социального туризма в контексте комплекса туристической отрасли и социального развития Украины. Изучается опыт концептуализации социального туризма в мире от модели «доступности» к современным вызовам глобализации. Наибольшим достижением исследования является установление ассоциации социального туризма с основами государственной программы социальной политики, ориентируемой на современные европейские стандарты. Кроме этого, в рамках исследования предпринимается попытка расширить дефиницию «социальный туризм» до категорий «устойчивое развитие», «свобода человека», «мультикультурность» и других.

Ключевые слова: социальный туризм, туризм, социальная политика, социальное развитие, глобализация, экономическое развитие.

Постановка проблеми. Для переважної більшості країн світу туристична галузь є і залишається одним з ключових, високорентабельних та прибуткових секторів економіки. Такі висновки можна зробити з того, що на сферу туризму припадає близько 9% світового ВВП, а за статистикою зайнятості – кожне 11 робоче місце [1]. Зайнятості сприяє міжнародна та регіональна мобільність людей, що у свою чергу полегшує розв'язання проблеми з працевлаштуванням і наповненням регіональних

та національних бюджетів, оскільки розвиток внутрішнього туризму сприяє загальному збільшенню валютних надходжень до країни та стимулює її економічний розвиток (будівництво інфраструктури).

Однак туристичні послуги не обмежуються комерційними (ринковими) відносинами, вони також включають і задоволення соціальних потреб, оскільки головним об'єктом туризму залишається людина. Соціальний бік туристичних послуг (соціальна) – задоволення потреб людини у відпочинку, подорожах, підтримці здоров'я та відновленні сил (реабілітація, рекреація). Однак це невичерпний перелік складових туризму, особливим і незмінним його аспектом є виконання пізнавальних та виховних функцій, що сприяють розвитку толерантності, мультикультурності, розширенню світогляду та глобалізаційній інтеграції.

Завдяки цим якостям відзначається соціальна значимість туризму, а саме його зростаюча роль в духовному і фізичному розвитку особистості та формуванні світоглядних орієнтирів рівня і якості життя.

На теперішній час відповідна концепція туризму називається «соціальним туризмом», на відміну від його колишньої асоціації «туризм для бідних», і саме вона у низці європейських країн з кожним роком набуває все більшої значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток концепції та практик соціального туризму зробили такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: В. Азар, М. Борушок, В. Кравців, В. Лобас, О. Любіцева, В. Мацола, В. Кифяк, А. Мельник, О. Мілашевська, О. Мордвінов, І. Рожкова, С. Харічков, А. Чечель, І. О. Сердобольська, А. А. Бадін, О. Ю. Гусякова, Ж. М. Асипова та інші. Втім нових смислів, ідей, зокрема зверненість до проектів соціального розвитку, самостимулювання, а особливо до контексту прав людини і її вільного розвитку звертались: В. Ханзікер, А. Оло, Дж. Хокленд, Л. Міннаерт, Р. Майтланд, Г. Міллер, В. Сміт, Х. Хуге, Ф. Хігінс-Десбіолес, К. Гріффін, Д. Стейсі, М. Альмейда тощо.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності соціального туризму в системі туристичної галузі як окремого напрямку галузі й елемента комплексу соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причини, за якими соціальний туризм залишається мало поширеним, криються в історії створення самої концепції соціального туризму як інструменту соціальної політики. Крім того, розуміння концепції суттєво ускладнюється тим, що багато видів туризму можуть інтерпретуватися як соціальні.

Найбільш ранні концепції соціального туризму були сформульовані та започатковані в Європі, коли бідна частина населення стала активніше

подорожувати з метою туризму. На сучасну пору, за інформацією агентства статистики ЄС, встановлено, що 60% населення Європейського Союзу щорічно подорожує близько 4 днів. Інші 20-30% людей не подорожують, оскільки не мають коштів на відпочинок, з них 4% не подорожують, бо не бажають або обмежені через стан здоров'я [2, с. 65].

У секторі туризму країн Європи соціальний туризм вже тривалий час затверджений як один з видів туризму. Такій правовій категорійності сприяла тривала історія становлення соціального туризму у Європі.

Найбільш ранні прояви сучасного соціального туризму були зафіксовані у XIX ст. З початком XX століття соціальний туризм як рух почав утверджуватись і згодом він вже відігравав величезну роль в демократизації подорожей для населення. На теперішній час вже існує багато організацій, які просувають і розвивають соціальний туризм як всередині країн, так і у світі. Суттєвим для подальшого розвитку даного виду туризму є і те, що у Європі моделі соціального туризму оцінюються в мільйони євро.

Незважаючи на те, що соціальний туризм як окремий вид економічної сфери існує понад 60 років і має складну організаційну структуру і високий рівень розвитку, його понятійне розуміння (дефініції) в різних країнах і дослідницьких школах поки що не уніфіковані і поліморфічні, що гальмує його більш якісний розвиток, особливо в умовах економічних криз.

Отже, розглянемо найбільш поширені дефініції.

В іноземних джерелах вперше визначення соціального туризму зустрічається у 1957 році і належить В. Ханзікеру. На його думку, соціальний туризм слід розуміти як «групу взаємин і феноменів у туризмі, що призводять до участі в процесах подорожей бідних чи ущемлених елементів суспільства» [3]. Дещо іншої думки дотримується засновник міжнародної організації з соціального туризму Артюр Оло: соціальний туризм обумовлений тим, що його індивідуальні та колективні цілі корелюються з концепцією сучасного суспільства, а саме – заходами, які спрямовані на забезпечення більшої справедливості, толерантності і задоволеності життям всіх людей [4].

Звичайно, дефініції обох авторів відображали бачення цілей, мети, завдань відповідної сфери туризму, притаманних їхньому часу та його соціальним викликам. Втім, вивчаючи цілі соціального туризму, поставлені Міжнародним бюро соціального туризму (IBST), спостерігається певна перманентність у розумінні. Розглянемо.

У Монреальській декларації, прийнятій у 1996 році Генеральною асамблеєю IBST, зазначається, що соціальний туризм має забезпечувати доступність туристичного відпочинку для всіх, включаючи сім'ї, молодь та літніх людей [5, с. 70].

Аналогічна думка прослідковується і у роботі Дж. Хокленда: «Концепція «соціального туризму» має на увазі, що всі громадяни, незалежно від економічного стану або соціального статусу, повинні мати можливість поїхати у відпустку. З такої точки зору канікулярні подорожі повинні розглядатися як будь-які інші права людини, соціальна втрата яких повинна бути компенсована державою для загального добробуту» [6].

Серед останніх і більш повних дефініцій соціального туризму в іноземних джерелах слід згадати підходи Л. Міннаерта, Р. Майтланда, Г. Міллера. За їх версією, соціальний туризм – це вид туристичної діяльності з доданою моральною цінністю для обох сторін туристського обміну. Це визначення подає соціальний туризм з морального боку [7].

Це бачення мети і цілей соціального туризму актуалізує моральні і етичні якості як сфери туризму, так і гуманітарну політику держави. Оскільки туристичний ринок сам по собі не в змозі створити продукт (пропозицію) доступний для всіх, він потребує втручання з-зовні як з боку держави, так і з боку різноманітних соціальних, гуманітарних організацій.

Є також інші бачення природи соціального туризму, започатковані на «праві подорожі» та соціальній політиці. Згідно з висновками Декларації всесвітньої конференції по туризму в Манілі (1990), «Соціальний туризм – це мета, до якої суспільство повинне прагнути в інтересах менш забезпечених громадян при використанні їхніх прав на відпочинок» [8].

Економічний і соціальний комітет Євросоюзу вважає, що соціальний туризм є видом соціальної діяльності, організований асоціаціями, кооперативами та профспілками, який призначений сприяти та допомагати здійснювати подорожі широкому загалу, особливо з вразливих верств населення: «Кожна людина має право на відпочинок на щоденно, щотижнево і річній основі, і право на вільний час, який дозволяє їм розвивати кожен аспект їх особистості та їх соціальної інтеграції. Право на туризм є конкретним виразом цього загального права, а соціальний туризм – це інструмент для досягнення універсального доступу для реалізації цього права» [9].

У радянські часи найперше визначення було сформульовано В. І. Азаром. Дослідник зазначає, що «соціальний туризм – це різновид туризму, який субсидуються з коштів, що виділяються на соціальні потреби, з метою створення умов для подорожей школярам, молоді, пенсіонерам, ветеранам війни та праці, і іншим громадянам, яким держава, державні та недержавні фонди, і інші благодійні організації надають соціальну підтримку» [10].

Варто зазначити, що надана В. І. Азаром дефініція носить деяку неточність, а саме в умовах соціалізму ринку туристичних послуг не існувало, а отже будь-який тип організованого туризму був соціальним.

На жаль, варто констатувати, що в Україні ані розвитку, ані правового статусу як окремій категорій соціальному туризму не дано. Поки що більше винятком з правил залишається певне субсидювання оздоровлення дітей, реабілітація військових, інвалідів тощо. Втім, відповідно до динаміки скорочення бюджетних видатків ці сторони соціального туризму вже опинились під загрозою скорочення.

На відміну від України, у законодавстві Російської Федерації зроблено спроби надати соціальному туризму правового статусу. У проекті Федерального Закону «Про соціальний туризм» (1999), Російською Асоціацією соціального туризму і Московським центром Академії туризму запропоноване наступне визначення: «Соціальний туризм – подорожі, субсидовані з коштів, що виділяються державою на соціальні потреби, і інших джерел фінансування з метою задоволення прав і потреб громадян Російської Федерації».

Значно далі пішла Білорусь. У країні було прийнято Модельний Закон «Про соціальний туризм» (2000), в якому соціальний туризм тлумачать таким чином: «Соціальний туризм – подорожі з метою відпочинку, оздоровлення, долучення до природної і культурно-історичної спадщини, що реалізуються громадянам за ціною соціального туру і субсидовані з джерел позабюджетного фінансування і з коштів, що виділяються державою на соціальні потреби» [11].

Однак запропоновані визначення не є вичерпними. У поняття існують і кардинально відмінні тлумачення. Наприклад І. О. Сердобольська зазначає, що соціальний туризм – це різновид туризму, що охоплює всі соціальні прошарки і вікові групи населення, поїздки яких субсидуються з різних бюджетів, виходячи з соціальної категорії громадянина. У наданому тлумаченні додатково слід розглянути тезу про те, чому «соціальним» туристом може бути будь-яка людина.

По-перше, до категорії «соціального» туриста належать такі пільгові категорії громадян, як діти, школярі, студенти, пенсіонери, ветерани війни і праці, які отримують субсидії через державну соціальну політику. По-друге, поїздки таких категорій громадян, як державні службовці, військовослужбовці, священнослужителі, субсидуються через відповідні державні та недержавні фонди та інші благодійні організації. По-третє, туристична путівка будь-якого працівника може субсидуватись підприємством, на якому він працює, як винагорода за напружену роботу, ефективну працю тощо. Таким чином, «соціальним» туристом може бути будь-яка людина [12].

Торкаючись питання фінансування соціального туризму, варто підкреслити, що вітчизняні та автори ближнього зарубіжжя жотримуються

спільної думки. Вони вважають, що витрати та утримання соціального ресурсу має бути справою держави або місцевих бюджетів. Здебільшого це і відрізняє їх від європейських авторів. Однак аналогічна думка зустрічається і серед дослідників з Бразилії, які також вважають, що розвиток соціального туризму має бути прерогативою держави. М. Альмейда вважає, що соціальний туризм – це вид туризму, який соціально-політично просувається державою з метою психофізичної реабілітації та соціокультурного розвитку індивідуума відповідно до принципів сталого розвитку, які слід розширювати на місцях візиту, тобто в туристичних та рекреаційних регіонах [13].

Вітчизняна наукова школа соціального туризму як і сектор економіки України лише формується, а тому наявність повного інструментарію дефініцій є вкрай важливим для побудови власного визнання і розуміння.

Для подальшого розвитку наукової школи і формування майбутніх доктрин розвитку соціального туризму найкраще підходить визначення, розроблене у роботі Л. Міннаерта, Р. Майтланда, Г. Міллера: «Соціальний туризм – це туризм з доданою моральною цінністю для обох сторін туристського обміну». Це визначення є передовим у світовій науці, а отже його цілком можна обирати за основу для розв'язання проблем розвитку соціального туризму вітчизняною науковою школою [14].

З огляду на обсяг публікацій вітчизняних авторів, що присвячені концептуалізації соціального туризму, варто зауважити, що відповідна проблема розвивається повільно. Натомість кількість публікацій російськомовних авторів з ближнього зарубіжжя зростає, втім сам розвиток соціального туризму як сектору туристичного ринку у країнах СНД перманентний.

На поточному етапі розвитку вітчизняної наукової школи соціального туризму цілком можливо екстраполювати досвід як радянських авторів так і російських. Відповідний підхід був використаний і у дисертаційному дослідженні Ж. М. Асиповою. Авторка, здійснюючи спробу теоретико-методологічної розбудови наукової школи з розвитку соціального туризму Республіки Казахстан, екстраполює концептуальні основи, побудовані за радянських часів та у сучасній Росії.

Передусім Ж. М. Асипова фіксує, що після розпаду СРСР питання соціального туризму як в Росії, так і серед інших пострадянських країн було зняте з порядку денного до початку 2000-х років, коли в Росії з'явилася група наукових досліджень на цю тему і відбулися зміни в нормативній базі [15, с. 13].

Проведена аналітична розвідка доводить, що досить цінними для розвитку концепту соціального туризму в Україні є напрацювання

І. О. Сердобольської, до якого ми вже звертались. Дослідниця вивчала понятійний апарат соціального туризму, побудувала його класифікацію, на основі визначення суб'єктів, об'єктів, цілей та інструментів соціального туризму розробила теоретичну базу для державного регулювання.

Не менш важливим є і те, що дослідниця сформулювала модель розвитку соціального туризму в Росії, яка включає організаційний, якісний і ціннісний параметри турпродукту, а також запропонувала інші системні аспекти розвитку соціального туризму у країні. Проведена І. О. Сердобольською робота поставила досить серйозні акценти на правових та організаційних аспектах соціального туризму. Втім, слід окремо підкреслити, що дослідниця не виокремлює морально-етичні складові цього сектору туризму, які властиві та актуальні для нашого часу, і тим більш централізовані як проблема низкою європейських дослідників [12, с. 5-8].

Також окремої уваги заслуговує дисертація В. А. Михайлова на тему «Удосконалення організації розвитку соціального туризму в умовах ринку». У відповідному дослідженні достатньо деталізовано класифікаційні види соціального туризму, а також розглядаються потенціали кооперації з комерційними структурами, в межах якої висвітлюються економічні ефекти від реалізації соціального туризму [16, с. 3-16]. Втім, в авторських пропозиціях не достатньо системності, проектності, фактично це перелік пропозиції, а окрім того, у роботі увага здебільшого приділяється не розв'язанню проблемам розвитку, що пов'язані з фінансуванням. Автор апелює до благодійних приватних структур, що лишає роботу новизни.

Достатньо цінними знахідками у дослідженні проблеми розвитку соціального туризму є пропозиції А. А. Бадіна. Розвиток соціального туризму вивчався з позиції маркетингу. Обрання відповідного методологічного апарату дозволило автору переосмислити весь підхід до соцтуризму як архаїчного. Розв'язання проблеми сфери автор вбачає не у системному оздоровленні галузі або зміні організаційних і фінансових підходів, а в зміні маркетингової стратегії, з метою побудови нового (привабливого) іміджу соціального туризму когерентно до сьогодення. В авторському баченні позиціонування соціального туризму як ринкової послуги важливе, втім набагато важливіше будувати модель стійкого розвитку через системну реформу [17, с. 20-25].

Серед українських дослідників ми звернулись до дисертаційної роботи О. Ю. Гусякової «Розвиток механізмів державного регулювання соціального туризму в Україні». По-перше, особливість цього дослідження у тому, що воно цілком присвячене соціальному туризму. По-друге, окрім запропонованих класифікацій видів соціального туризму, дослідниця вивчала проблему сфери через пропозиції відновлення ресурсів реалізації

соцтуризму в Україні. По-третє, О. Ю. Гусякова пропонує практику відпускних чеків, враховуючи їхні різноманітні фінансові аспекти, як формування фінансових фондів для задоволення туристичних потреб працівників, об'єднання податкового навантаження для реалізації соцтуризму тощо [18, с. 15-18].

Серед іноземних дослідників проблемами соціального туризму здебільшого займаються європейські автори, проте існує чимало експертів з інших країн, що розвиваються.

Звернемось до дослідження Фреї Хіггінс-Десбіолес з Австралії. У своїй роботі дослідниця намагається повернути туризм до якості, в якій він був до неоліберальної економіки, оскільки у сьогоденні він надто комерціалізований. Дослідниця апелює до таких категорій, як права людини, соціальний розвиток, глобалізація тощо. Однією з основних думок авторки є її твердження, що туризм є потужною соціальною силою, яка потенційно здатна досягти найбільших соціальних цілей, але лише у тому випадку коли цей потенціал існує і реалізовується відокремлено від ринку [19, с. 1192-1193].

Проблемою «туризму для всіх» турбувались і ірландські дослідники К. Гріффіні і Д. Стейсі. Зокрема, дослідники піднімали питання доступності туризму у контексті державної концепції стійкого розвитку. Основні аргументи були направлені на те, що досягти країною стійкого розвитку можливо виключно через доступність її громадянам знайомства з іншими культурами і народами [20, с. 431-442].

Серед європейських дослідників, яких вже згадували, слід виділити Л. Міннаерта, Р. Майтланда, Г. Міллера. У своїх дослідженнях автори звертаються до системи соціального туризму в Європі, втім основний наголос роблять не на гуманітаристиці, а на його практичному аспекті, себто здобутках від його розвитку. В одній зі своїх численних публікацій автори опублікували результати опитувань користувачів соціального туризму. Ці результати безапеляційно доводять, що окрім відпочинку, споживачі стають самомотивованими у прагненні до кращого життя, передусім починають стимулювати своїх дітей (малозабезпечені сім'ї) до навчання. Автори прийшли до висновку, що соціальний туризм є найбільш ефективним елементом соціальної політики [21, с. 316-334]. До аналогічних висновків з приводу розвитку соціальної політики через соціальний туризм прийшли В.Сміт і Х. Хуге [22, с. 132-133].

Висновки. У Європі концептуалізація соціального туризму досягла значного рівня і вже тривалий час перебуває у практичній площині. Крім того, на теперішній час відповідний сектор галузі вже вийшов за межі гуманітарного як надання соціальних послуг. Під тиском проблем бідності у світі, падіння рівня освіти та культурної імплікації населення з низьким

рівнем доходів різноманітними урядами визначено, що соціальний туризм є частиною загального комплексу соціальної політики. Крім того, він сприяє реалізації глобалізаційних економічних векторів, а найголовніше – утвердження прав людини та свобод.

Для України, де соціальний туризм немає правового статусу, не визнаний державою на рівні, ідентичному європейському, проблема його розвитку знаходиться у далекій перспективі. Втім, для побудови сучасного суспільства, започаткування його сталих форм та моделей є вкрай важливим розвивати суспільний світогляд. Насамперед йдеться про інтеграцію українців зі світовою культурою життя і діяльністю, що безумовно буде сприяти розвитку його автономії.

Соціальний туризм не є способом подолання суспільних криз, проте він – незамінний інструмент розвитку свідомості та відповідальності.

З цього приводу для наукових шкіл, які працюють в Україні над розв'язанням проблем вітчизняного соціального туризму, з'являються додаткові можливості, щоб домагатись наділити цю сферу не лише юридичним статусом, а й інтегрувати її як окремий напрям у програмі соціального розвитку населення.

Список використаних джерел:

1. UNWTO Tourism Highlights. The World Tourism Organization (UNWTO) is a specialized agency of the United Nations (2014). Available at: <http://publications.unwto.org>
2. Hall D., Brown F. (1996). Towards a welfare focus for tourism research. *Progress in Tourism and Hospitality Research*, Vol. 2, Issue 1, Pp. 41-57.
3. Hunziker W. (1957). Cio che rimarrebbe ancora da dire sul turismo sociale. *Revue de tourisme*, Vol. 2, Pp. 52-57.
4. Haulot A. (1982). Social tourism: Current dimensions of future developments. *Journal of Travel Research*, Vol. 2, Issue 3, Pp. 20-40.
5. Шанаурина Ю. В. Правовое обеспечение социально-культурного сервиса в туризме : учеб. пособие / Ю. В. Шанаурина. – Москва : Издательство «Флинта», 2013. – 239 с.
6. Haukeland J. (1990). Non-travellers: the flip side of motivation. *Annals of Tourism Research*, Vol. 17, Issue 2, Pp. 172-184.
7. Minnaert L., Maitland, R., Miller G. (2007). Social tourism and its ethical foundations. *Tourism Culture and Communication*, Vol. 7, Pp. 7-17.
8. Уваров В. Международные туристские организации : Справочник / В. Уваров, К. Борисов. – Москва, 1990. – 256 с.
9. Opinion of the European Economic and Social Committee on Social tourism in Europe (2006). *Official Journal of the European Union*, Pp. 318/12. Available at : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006IE1155>
10. Азар В. И. Отдых трудящихся СССР / В. И. Азар. – Москва : Статистика, 1972. – 68 с.
11. О модельном законе «О социальном туризме»: Постановление Межпарламентского комитета Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан от 12 июня 2000 г. №10-16 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://pravo.levonevsky.org/>;<http://pravo.levonevsky.org/bazaby/org330/basic/text0036.htm>.
12. Сердобольская И. О. Государственное регулирование социального туризма и пути его совершенствования в Российской Федерации : дис. на получ. науч. степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 / И. О. Сердобольская. – Москва : РГБ, 2003. – 184 с.

13. Almeida M. (2011). Case study: the development of social tourism in Brazil. *Current Issues in Tourism*, Vol.14, Issue 5, Pp.483-489.
14. Асипова Ж. М. Сравнительный анализ понятийного аппарата социального туризма / Ж. М. Асипова, А. С. Актымбаева // *Материалы Международной практической конференции «Инновационный менеджмент и технологии в эпоху глобализации»*. – Гоа, 2014. – С. 67-74.
15. Асипова Ж. М. Географические основы формирования и развития социального туризма в Республике Казахстан: дис. канд. геогр. наук : 6D060900 / Ж. М. Асипова. – Алматы, 2014.–108 с.
16. Михайлов В. А. Совершенствование организации развития социального туризма в условиях рынка : автореф. дис. на получ. науч. степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 / В. А. Михайлов. – Спб., 2011. – 17 с.
17. Бадин А. А. Формы организации маркетинга на рынке социального туризма : автореф. дис. на получ. науч. степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 / А. А. Бадин. – Волгоград, 2008.–26 с.
18. Гусякова О. Ю. Розвиток механізмів державного регулювання соціального туризму в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / О. Ю. Гусякова. – Запоріжжя, 2010. – 22 с.
19. Higgins-Desboilles F. (2006). More than an «industry»: The forgotten power of tourism as a social force. *Tourism Management*, Vol. 27, Issue 6, Pp.1192-1208.
20. Griffin K., Stacey J. (2011). Towards a «tourism for all» policy for Ireland: achieving real sustainability in Irish tourism. *Current Issues in Tourism. Special Issue: Social tourism: Perspectives and potential*, Vol.14, Issue 5, Pp. 431-444.
21. Minnaert L., Maitland, R., Miller G. (2009). The Value of Social Tourism foundations. *Annals of Tourism Research*, Vol. 36, Issue 2, Pp. 316-334.
22. Smith V., Hughes H. (1999). Disadvantaged Families and the Meaning of the Holiday. *International Journal of Tourism Research*, Vol.1, Issue 2, Pp.123-133.

Katherine Zadorozhna, postgraduate student,
Kherson National Technical University of Ukraine,
Kherson

SOCIAL TOURISM IN THE SYSTEM OF TOURISM INDUSTRY: CONCEPTUALIZATION AND INTEGRATION

Abstract

The nature of social tourism in the context of tourism industry and social development of Ukraine is analyzed. We study the experience of the conceptualization of social tourism in the world from "availability" model to modern challenges of globalization. The greatest achievement of the study is the establishing of the Association of Social Tourism on the basis of the state program of social policy, oriented to modern European standards. In addition, the study attempts to expand the definition of "social tourism" to categories "stable development", "human freedom", "multiculturalism" etc.

Keywords: social tourism, tourism, social policy, social development, globalization, economic development.

References:

1. UNWTO Tourism Highlights (2014). The World Tourism Organization (UNWTO) is a specialized agency of the United Nations Available at: <http://publications.unwto.org>
2. Hall, D., Brown, F. (1996). Towards a welfare focus for tourism research. *Progress in Tourism and Hospitality Research*, Vol. 2, Issue 1, Pp. 41-57.
3. Hunziker, W. (1957). Cio che rimarrebbe ancora da dire sul turismo. *Revue de tourisme*, Vol.2, Pp. 52-57.

4. Haulot, A. (1982). Social tourism: Current dimensions of future developments. *Journal of Travel Research*, Vol. 2, Issue 3, Pp. 20-40.
5. Shanaurina, Yu.V. (2013). *Pravovoe obespechenie sotsialno-kulturnogo servisa v turizme* [Legal support of socio-cultural service in tourism]. «Flint» Publisher, Moscow, 239 p. (in Russ.).
6. Haukeland, J. (1990). Non-travellers: the flip side of motivation. *Annals of Tourism Research*, Vol. 17, Issue 2, Pp. 172-184.
7. Minnaert, L., Maitland, R., Miller, G. (2007). Social tourism and its ethical foundations. *Tourism Culture and Communication*, Vol. 7, Pp. 7-17.
8. Uvarov, V., Borisov, K. (1990). *Mezhdunarodnyie turistskie organizatsii* [International tourism organizations]. Moscow, 256 p. (in Russ.).
9. Opinion of the European Economic and Social Committee on Social tourism in Europe (2006). Official Journal of the European Union, Vol. C 318/12, Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006IE1155> (in European Union).
10. Azar, V.I. (1972). *Otdyih trudyaschihsya SSSR* [Recreation workers of the USSR]. Statistics, Moscow, 68 p. (in Russ.).
11. *On model law «On Social Tourism»*, Resolution of the Inter-Parliamentary Committee of the Republic of Belarus, Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan on June 12, 2000 №10-16. Available at: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/org330/basic/text0036.htm> (Accessed 16 March 2016) (in Russ.).
12. Serdobolskaya, I.O. (2003). *State regulation of social tourism and ways of its improvement in the Russian Federation*. Abstract of PhD in Economics dissertation, Accounting, 08.00.05. Russian State Library, Moscow, Pp. 184 (in Russ.).
13. Almeida, M. (2011). Case study: the development of social tourism in Brazil. *Current Issues in Tourism*, Vol.14, Issue 5, Pp. 483-489.
14. Asipova, Zh. M., Aktyimbaeva, A.S. (2014). Comparative analysis of the conceptual apparatus of social tourism. «*Innovatsionnyiy menedzhment i tehnologii v epohu globalizatsii*». *Mezhdunarodnaya prakticheskaya konferentsiya* [Innovation management and technology in the era of globalization], Goa, Pp. 67-74 (in Russ.).
15. Asipova, Zh. M. (2014). *Geographical bases of formation and development of social tourism in the Republic of Kazakhstan*. PhD Geographical Sciences dissertation, Accounting, 6D060900. Kazakh National University. Al-Farabi, Almaty, 108 p. (in Russ.).
16. Mihaylov, V.A. (2011). *Perfection of the organization of social tourism in market conditions*. Abstract of PhD in Economics dissertation, Accounting, 08.00.05 St. Petersburg, 17 p. (in Russ.).
17. Badin, A.A. (2008). *The forms of social marketing organization in the tourism market*. Abstract of PhD in Economics dissertation, Accounting, 08.00.05, Volgograd, 26 p. (in Russ.).
18. Guslyakova, O.Y. (2010). *The development of mechanisms of state regulation of social tourism in Ukraine*. Abstract of PhD in Public Administration, Accounting, Mechanisms of administrative Control, Zaporizhzhia, 22 p. (in Ukr.).
19. Higgins-Desboilles, F. (2006). More than an «industry»: The forgotten power of tourism as a social force. *Tourism Management*, Vol. 27, Issue 6, Pp. 1192-1208.
20. Griffin, K., Stacey, J. (2011). Towards a «tourism for all» policy for Ireland: achieving real sustainability in Irish tourism. *Special Issue: Social tourism: Perspectives and potential*, Vol.14, Issue 5, Pp. 431-444.
21. Minnaert, L., Maitland, R., Miller, G. (2009). The Value of Social Tourism foundations. *Annals of Tourism Research*, Vol. 36, Issue 2, Pp. 316-334.
22. Smith, V., Hughes, H. (1999). Disadvantaged Families and the Meaning of the Holiday. *International Journal of Tourism Research*, Vol.1, Issue 2, Pp. 123-133.

ФАКТОРИ СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Анотація

Дослідження присвячено теоретичному аналізу факторів середовища функціонування логістичної системи, які безпосередньо впливають на просування матеріального й супутніх потоків, що вимагає врахування їх впливу для забезпечення ефективного функціонування суб'єкта господарювання. Виявлено, що середовище функціонування поділяється на внутрішнє і зовнішнє. Доведено, що міжнародне економічне середовище характеризується рівнем економічного розвитку; станом економік, розвитком економічної інтеграції та ринків визначених країн. На національне економічне середовище впливає рівень розвитку продуктивних сил, стан техніки та технологій, принципи розподілу, перерозподілу та споживання благ, ресурсний потенціал. Міжнародне економічне середовище також впливає на макрологістичне середовище, яке характеризується нормативною базою, кон'юнктурою ринку, макрологістичною інфраструктурою та політичною ситуацією. Мезологістичне середовище (середовище галузі) складається під впливом макро- та національного середовищ. Перспективою подальших досліджень є визначення сили впливу кожного фактора та її врахування при стохастичному моделюванні логістичних систем.

Ключові слова: фактори середовища функціонування, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище, міжнародне економічне середовище, національне економічне середовище, макрологістичне середовище, мезологістичне середовище.

М.И. Иванова, к.э.н., доцент,
Государственное высшее учебное заведение
«Национальный горный университет», г. Днепр

ФАКТОРЫ СРЕДЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация

Исследование посвящено теоретическому анализу факторов среды функционирования логистической системы, которые влияют на продвижение материального и сопутствующих потоков, и требуют учета их влияния на эффективное функционирование предприятия. Выявлено, что среда функционирования делится на внутреннюю и внешнюю. Доказано, что международная экономическая среда характеризуется уровнем экономического развития; состоянием экономик, развитием экономической интеграции и рынков конкретных стран. На национальную экономическую среду влияет уровень развития производительных сил, состояние техники и технологий, принципы распределения, перераспределения и потребления благ, ресурсный потенциал. Международная экономическая среда также влияет на макрологистическую среду и характеризуется нормативной базой, конъюнктурой рынка, макрологистической инфраструктурой и политической ситуацией. Мезологистическая среда (среда отрасли) формируется под влиянием макро- и национальной среды. Перспективой дальнейших исследований является определение силы влияния каждого фактора и его учета при стохастическом моделировании логистических систем.

Ключевые слова: факторы среда функционирования, внутренняя среда, внешняя среда, международная экономическая среда, национальная экономическая среда, макрологистическая среда, мезологистическая среда.

Постановка проблеми. Формування логістичних систем є дієвим механізмом забезпечення конкурентних переваг у складний період фінансово-економічної кризи в Україні. Саме логістичні системи забезпечують своєчасне виконання укладених контрактів із мінімальними витратами в найкоротший термін. Але фактори зовнішнього й внутрішнього середовища безпосередньо впливають на просування матеріального й супутніх потоків, що вимагає врахування їх впливу для забезпечення ефективного функціонування суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фактори зовнішнього й внутрішнього середовища, що безпосередньо впливають на логістичну систему досліджували такі вчені-економісти, як О. В. Єлетенко [3], В. О. Левченко [6], Н. С. Питуляк [5], Л. В. Сачинська [4], О. М. Сумець [1]. Однак, незважаючи на наявність значної кількості публікацій, спірними залишаються питання систематизації факторів середовища функціонування логістичної системи.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є комплексний теоретичний аналіз факторів середовища функціонування логістичної системи.

Виклад основного матеріалу. О. М. Сумець при дослідженні логістичних систем наполягає на врахуванні факторів середовища функціонування підприємства, під яким, з одного боку, автор пропонує розуміти складну соціально-економічну, організаційно-правову та політичну системи, що забезпечують, підтримують або гальмують розвиток його діяльності, а з іншого боку – обумовлюють специфічну сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників прямого та опосередкованого впливу, які визначають умови функціонування та розвитку будь-якого підприємства (рис. 1) [1, с. 173].

Ми згодні із О. М. Сумцем, який середовище функціонування поділив на внутрішнє і зовнішнє. Внутрішнє середовище, за О. М. Сумцем, – це сукупність активних суб'єктів і сил, що діють на можливості підприємства встановлювати й підтримувати відносини успішного співробітництва із цільовими клієнтами. Внутрішнє середовище має кілька зрізів, кожен із яких можна охарактеризувати за допомогою певного переліку чинників, що можуть бути джерелом переваг і недоліків і які у сукупності дозволяють визначити потенціал і можливості підприємства стосовно організації і здійснення ефективної логістичної діяльності [1, с. 174].

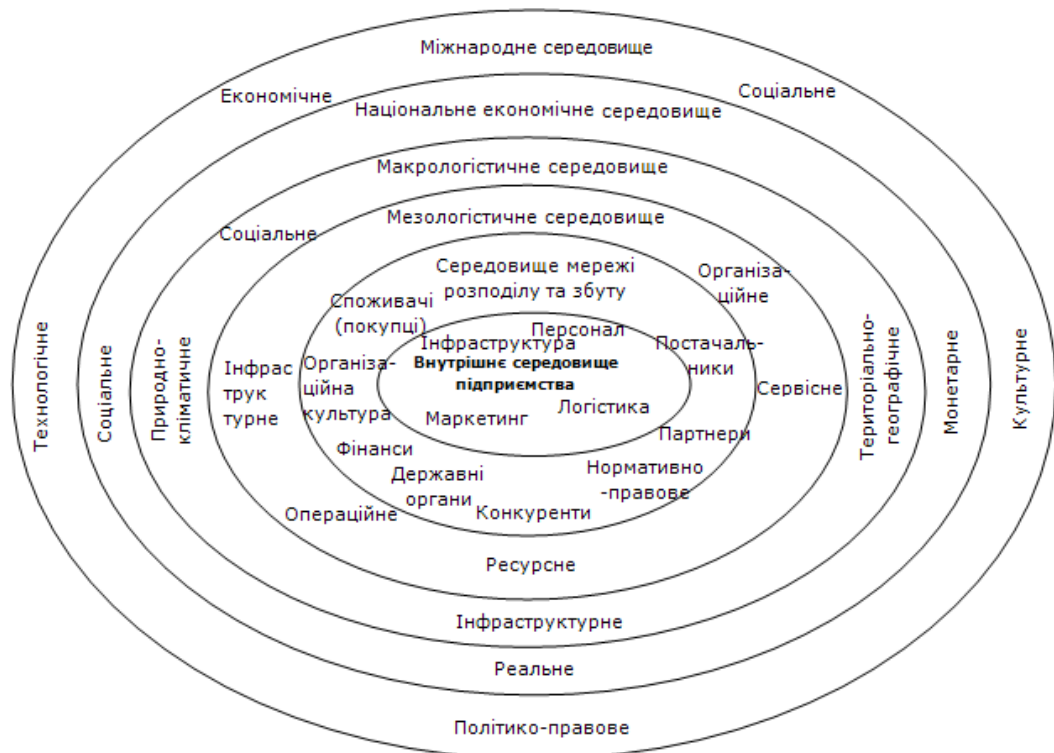

Рис. 1. Системна аналогова модель середовища функціонування підприємств*
*Джерело: удосконалено за [1, с.175]

До таких чинників перш за все дослідник відносить: виробничу, маркетингову і фінансову діяльність; ступінь реалізації логістики в межах господарювання підприємства; рівень загального і логістичного менеджменту; наявність логістичного персоналу з відповідною кваліфікацією; рівень сформованості логістичної системи і ступінь координації діяльності між її основними підсистемами і структурними підрозділами підприємства; складську діяльність; міжцехове транспортування та інші перевезення власним транспортом; наявність логістичного інформаційного центру й інформації, що циркулює у межах логістичної системи; ступінь управління потоковими процесами; систему управління відходами підприємства; наявність системи обліку, аналізу й контролю логістичних витрат; масштаби виробництва; форму співробітництва з партнерами; наявність власної мережі розподілу [1, с. 174]. До цих факторів доцільно додати географічне розташування суб'єкта господарської діяльності, розміри, спеціалізацію і наявність розподільчих або логістичних центрів [2, с. 11].

О. В. Єлетенко при дослідженні логістичних систем наполягає на врахуванні мінливих умов зовнішнього середовища, до яких автор

відносить: зміни попиту на ті чи інші товари та послуги, вихід з ладу технологічного обладнання, зміни транспортних тарифів, введення або виведення з ладу тих чи інших транспортних каналів, зміни в відсоткових ставках кредитування тощо [3, с. 497].

Л. В. Сачинська стверджує, що логістична система повинна стійко працювати при допустимих відхиленнях параметрів і зовнішнього середовища (при коливаннях ринкового попиту, змін умов постачань матеріальних ресурсів, варіаціях транспортних тарифів, здатна відповісти швидким постачанням необхідного товару). При значних коливаннях зовнішнього середовища логістична система повинна пристосовуватися до нових умов, міняючи програму функціонування, параметри і критерії оптимізації [4, с. 125].

Н. С. Питуляк процеси зовнішнього середовища, які впливають на діяльність підприємства, поділяє на процеси прямого впливу (споживання, постачання, посередництво, конкуренція, контактна аудиторія) та процеси непрямого впливу (закономотворчі, демографічні, техніко-технологічні, природно-екологічні, економічні, політичні, соціально-культурні, наукотворчі) [5, с. 234-235].

За В. О. Левченко зовнішнє середовище складається із постачальників, споживачів, державних органів та інститутів й недержавних інститутів інфраструктури. Логістична система підприємства, у свою чергу, включає організаційно-управлінську (альтернативні напрями досягнення поставлених цілей; функції та методи управління логістичною системою; механізми управління логістичною системою; критерії оцінки ступеня досягнення цілей логістичної системи), функціональну (постачання, виробництво, транспортування, складування, збут), інфраструктурну (інформаційна, організаційна, забезпечувальна складова), ресурсну (матеріальні, фінансові, інвестиційні, трудові, інформаційні ресурси) підсистеми, які поєднані з метою досягання стратегічних та тактичних цілей функціонування логістичної системи [6, с. 213].

Зовнішнє середовище характеризується сукупністю таких чинників, що формують довгострокові плани логістичної діяльності підприємства і, зокрема, певні умови та обмеження функціонування його логістичної системи [1, с. 174]. Усі зв'язки підприємства формуються під впливом мезологістичного середовища, яке, в свою чергу, залежить від макрологістичного, на яке впливає національне, що знаходиться під впливом міжнародного (рис. 2). У свою чергу, ці зв'язки безпосередньо впливають на логістичну систему.

Так, міжнародне економічне середовище, що впливає на логістичну систему підприємства характеризується рівнем економічного розвитку;

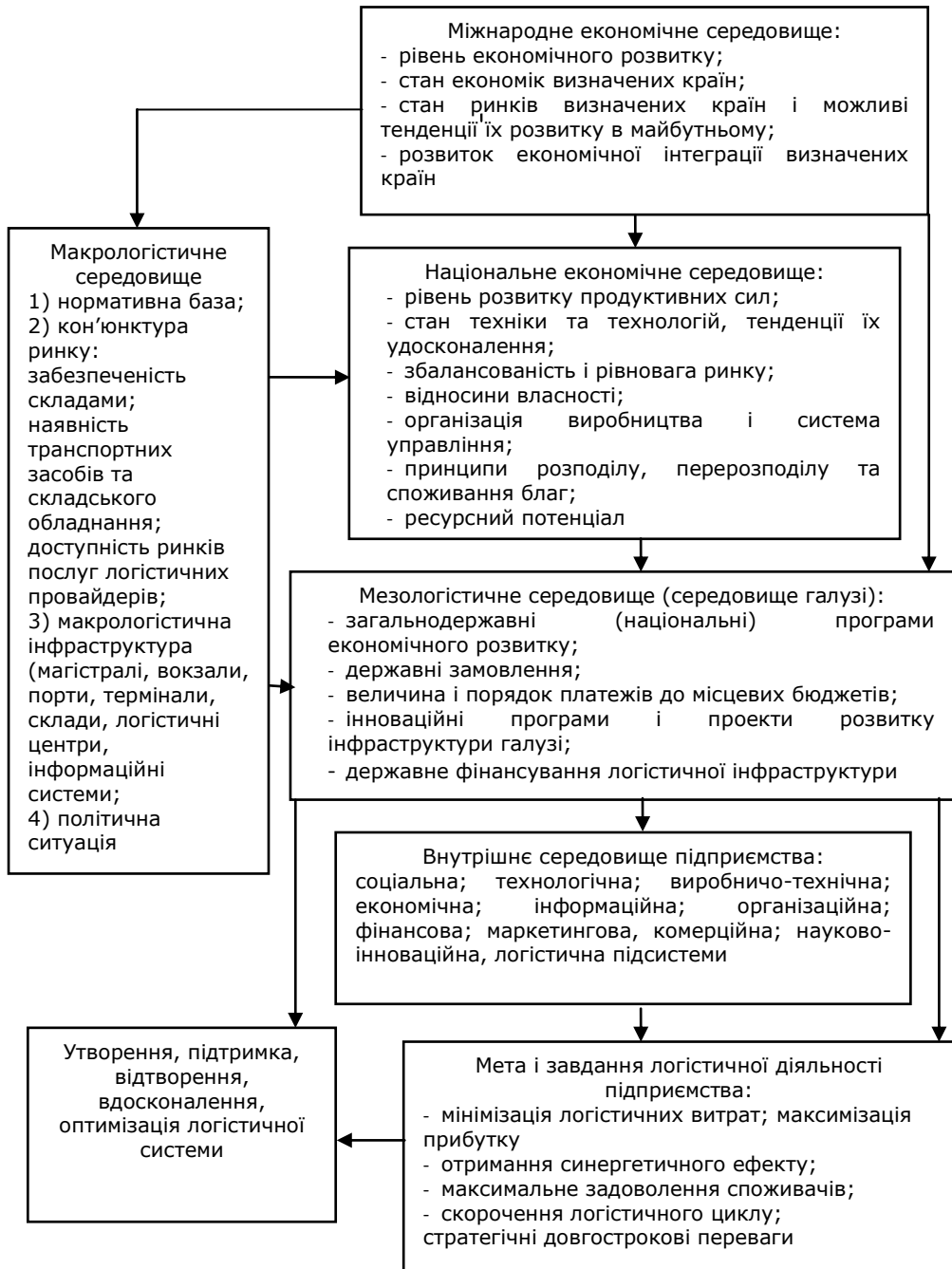

Рис. 2. Вплив внутрішнього і зовнішнього середовища на логістичну систему підприємства*

*Джерело: систематизовано автором

станом економік визначених країн; станом ринків визначених країн і можливими тенденціями їх розвитку в майбутньому; розвитком економічної інтеграції визначених країн.

Рівень розвитку продуктивних сил; стан техніки та технологій, тенденції їх удосконалення; збалансованість і рівновага ринку; відносини власності; організація виробництва і система управління; принципи розподілу, перерозподілу та споживання благ; ресурсний потенціал – це фактори, які впливають на національне економічне середовище.

Як було сказано вище, окрім національного, міжнародне економічне середовище впливає й на макрологістичне середовище, яке можна охарактеризувати нормативною базою, кон'юктурою ринку, макрологістичною інфраструктурою та політичною ситуацією.

Мезологістичне середовище (середовище галузі) складається під впливом макро- та національного середовищ та включає загальнодержавні (національні) програми економічного розвитку; державні замовлення; величина і порядок платежів до місцевих бюджетів; інноваційні програми і проекти розвитку логістики галузі; державне фінансування логістичної інфраструктури.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: фактори зовнішнього й внутрішнього середовища безпосередньо впливають на просування матеріального й супутніх потоків, що вимагає врахування їх впливу для забезпечення ефективного функціонування суб'єкта господарювання. Середовище функціонування поділяється на внутрішнє і зовнішнє. Міжнародне економічне середовище, що впливає на логістичну систему підприємства, характеризується рівнем економічного розвитку; станом економік, розвитком економічної інтеграції та ринків визначених країн. На національне економічне середовище впливає рівень розвитку продуктивних сил, стан техніки та технологій, принципи розподілу, перерозподілу та споживання благ, ресурсний потенціал. Міжнародне економічне середовище також впливає на макрологістичне середовище, яке характеризується нормативною базою, кон'юктурою ринку, макрологістичною інфраструктурою та політичною ситуацією. Мезологістичне середовище (середовище галузі) складається під впливом макро- та національного середовищ. Перспективою подальших досліджень є визначення сили впливу кожного фактора та її врахування при стохастичному моделюванні логістичних систем.

Список використаних джерел:

1. Єлетенко О. В. Механізм управління логістичною системою підприємства / О. В. Єлетенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 628. – С. 494-498.
2. Иванова М. И. Применение логистического подхода к управлению промышленным

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

предприятием // Вестник Поволжского государственного технологического университета. Серия «Экономика и управление». – 2015. – № 1(25). – С. 5-16.

3. Левченко В. О. Теоретичні аспекти формування логістичної системи підприємства / В. О. Левченко // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 1(1). – С. 211-215.

4. Питуляк Н. С. Удосконалення процесів формування системи логістики підприємств / Н. С. Питуляк // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – 2009. – № 3 (42). – Т. 2.–С. 230 – 237.

5. Сачинська Л. В. Вплив логістичних витрат та ефективність діяльності машинобудівного підприємства / Л. В. Сачинська // Збірник наукових праць «Економічні науки». – Випуск 7 (25). – Ч.3. – Луцьк, 2010. – С. 124– 134.

6. Сумець О. М. Системна модель середовища функціонування підприємств олійно-жирової галузі як основа організації їх логістичної діяльності / О. М. Сумець // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 171-178.

Marina Ivanova, Candidate of Economic Sciences, associate professor,
State higher educational establishment "National Mining University",
Dnipro

ENVIRONMENTAL FACTORS OF LOGISTICS SYSTEM FUNCTIONING

Abstract

The study is devoted to theoretical analysis of environmental factors of logistics system functioning; which directly affect the advancement of material and collateral flows that requires the consideration of their influence in order to ensure an effective functioning of an entity. It has been revealed that the operational environment is divided into internal and external ones. It has been proved, firstly, that international economic environment is characterized by the level of economic development; the state of economies; the level of economic integration, and market conditions in the countries under consideration. Secondly, the domestic economic environment is affected by the level of productive forces development, conditions of engineering and technology, principles of distribution, redistribution and consumption of goods, and resource potential. Thirdly, international economic environment also affects macro logistics environment characterized by regulatory framework, market conditions, macro logistics infrastructure and political situation. Fourthly, meso-logistics environment (sector environment) is formed under the influence of macro- and meso-logistics environments. The prospect of further research is to assess the impact of each factor and to find the ways of their including in stochastic modeling of logistics systems.

Keywords: environmental factors of functioning, internal environment, external environment, international economic environment, national economic environment, macro logistics environment, meso-logistics environment.

References:

1. Yeletenko, O.V. (2008). The mechanism of logistics management system enterprise. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka Politekhnikha" [Proceedings of the National University "Lviv Polytechnic"]*, vol. 628, pp. 494-498 (in Ukr.).

2. Ivanova, M.I. (2015). Application of logistic approach to the management of the industrial enterprise. *Vestnik Povolzhskogo gosudarstvennogo tehnologicheskogo universiteta. Seriya "Jekonomika i upravlenie" [Bulletin of the Volga State Technological University. A series of "Economics and Management"]*, vol. 1(25), pp. 5-16 (in Russ.).

3. Levchenko, V.O. (2013). Theoretical aspects of logistics system enterprise. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika [Bulletin of the Odessa National University. Economy]*, vol. 1(1), № 18, pp. 211-215 (in Ukr.).

4. Pytuliak, N.S. (2009). Improving the processes of formation of logistics enterprises. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky, ekonomika pryrodokorystuvannya, ekonomika pidpryiemstva ta orhanizatsiia vyrobnytstva [Mechanism of economic regulation, environmental economics, business economics and organization of production]*, vol. 3 (42), № 2, pp. 230-237 (in Ukr.).

5. Sachyns'ka, L.V. (2010). The impact of logistics costs and efficiency of the machine-building enterprise. *Zbirnyk naukovykh prats' "Ekonomichni nauky" [Proceedings of "Ekonomichni science"]*, vol. 7 (25), № 3, pp. 124-134 (in Ukr.).

6. Sumets', O.M. (2015). System model medium enterprises functioning oil and fat industry as the basis of their logistics activities. *Ekonomichnyj forum [Economic Forum]*, vol. 1, pp. 171-178 (in Ukr.).

УДК 334

П.І.Шилепницький, д.е.н., професор,
Д.Г. Михайлина, к.е.н., доцент, **М. В. Ляхович**,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м.Чернівці

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Анотація

Стаття присвячена проблемі розробки концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні. Інфраструктура загального користування та надання пов'язаних послуг стосовно вимог сьогодення повинні стати передумовою економічного зростання та забезпечення сталого розвитку держави. Як показує світовий досвід, з огляду на бюджетні обмеження, чільне місце в цьому процесі належить співпраці держави та приватного бізнесу у формі державно-приватного партнерства. Основоположним документом розбудови ДПП в країні має стати концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні. У роботі надається характеристика інвестиційного клімату України. Проаналізована діюча Концепція розвитку державно-приватного партнерства на 2013-2018 роки, виявлені її недоліки. Також запропоновано новий підхід до формування та можливу структуру концепції розвитку державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство (ДПП), держава, приватний сектор, інфраструктура загального користування, інфраструктурні послуги, концепція розвитку державно-приватного партнерства.

П.И. Шилепницький, д.э.н., профессор,
Д.Г. Михайлина, к.э.н., доцент, **М.В.Ляхович**,
Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича,
г. Черновцы

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Аннотация

Статья посвящена проблеме разработки концепции развития государственно-частного партнерства в Украине. Инфраструктура общего пользования и предоставление связанных услуг относительно требований настоящего должны стать предпосылкой экономического роста и обеспечения устойчивого развития государства. Как показывает мировой опыт, учитывая бюджетные ограничения, важное место в этом процессе принадлежит сотрудничеству государства и частного бизнеса в форме государственно-частного партнерства. основополагающим документом разворачивания ГЧП в стране должна стать Концепция развития государственно-частного партнерства в Украине. В работе дается характеристика инвестиционного климата Украины. Проанализирована действующая Концепция развития государственно-частного партнерства на 2013-2018 годы, выявлены ее недостатки. Также предложен новый подход к формированию и возможную структуру концепции развития государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство (ГЧП), государство, частный сектор, инфраструктура общего пользования, инфраструктурные услуги, концепция развития государственно-частного партнерства.

Постановка проблеми. Державно-приватне партнерство як співпраця держави та приватного бізнесу у сфері розвитку інфраструктури загального користування та надання пов'язаних послуг у більшості розвинутих економік є на сьогодні одним з основних механізмів розбудови інфраструктурного комплексу держави. Причинами цього є:

1. Великий ступінь зношеності інфраструктури. Зокрема, за окремими оцінками ступінь зношеності інфраструктури житлово-комунального господарства країни сягає 80%; 51,1% автомобільних доріг не відповідає вимогам за рівністю, 39,2% – за міцністю; майже 70% рухомого складу на автомобільному транспорті є технічно та/або морально застарілими, а 50% автобусів експлуатується понад 10 років [2].

2. Об'єкти інфраструктури не відповідають вимогам сьогодення. Зокрема, автошляхи України, окрім того, що потребують капітального ремонту, вже не в змозі справитися зі щоденно зростаючим потоком автотранспорту, а тому їм необхідне розширення.

3. Неспроможність держави до простого відтворення, не говорячи вже про розширене стосовно вимог сьогодення.

4. Операційна неефективність пропонованих послуг, що пов'язано з неефективним менеджментом, загострюється значним ступенем фізичного і морального зносу та, в свою чергу, призводить до зростання їх собівартості.

5. Низький рівень якості пропонованих послуг, що пов'язано з монополістичною природою цієї сфери та відсутністю конкурентних відносин.

6. Брак інновацій в сфері будівництва інфраструктури та надання пов'язаних послуг, які в свою чергу знизили б їх собівартість та підвищили якість.

7. Низький рівень підготовленості персоналу державних та комунальних підприємств до роботи в нових умовах та відсутність в них мотивації [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку державно-приватного партнерства має науковий інтерес для багатьох дослідників, як закордонних, так і вітчизняних. Серед них: Джозеф Стігліц (J. Stiglitz), Стівен Осборн (Stephen P. Osborne), Емануель Савас (E. S. Savas), Геерт Тейсман (Geert R. Teisman), О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, В. М. Геець, О. М. Головінов, Н. Г. Діденко, В. І. Дубницький, І. В. Запатріна, М. О. Лендъел, А. Ф. Мельник, Н. А. Мікула та інші. Проте разом з великою кількістю праць, присвячених цій науковій проблемі, поза увагою більшості дослідників залишилися питання розробки концептуальних підходів до розвитку державно-приватного партнерства в державі.

Постановка завдання. Метою даної статті є розробка можливої структури концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Процес залучення приватних інвестицій у сферу розвитку інфраструктурного комплексу держави, який характеризується значними термінами повернення коштів та, відповідно, ризиків, передбачає, серед інших складових, створення сприятливого інституційного середовища. В Україні його можна характеризувати наступним чином.

I. Слабкий рівень дотримання законодавства та його стабільності в Україні взагалі, що автоматично означає високу ймовірність недотримання «правил гри» учасниками будь-яких цивільно-правових угод, а надто коли йдеться про вкладання великих сум інвестицій, до того ж з тривалим терміном відшкодування.

II. Більшість нормативно-правових актів загального характеру, виходячи з того факту, що вони були видані ще до прийняття Законів України «Про концесії» та «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг», не мають жодного стосунку до державно-приватного партнерства, а відтак, не можуть принести реальної користі в справі розвитку такого виду співпраці та поширенню його в господарській практиці. Зокрема, в податковому законодавстві непередбачені пільги при здійсненні інвестицій в проекти ДПП, хоча саме там вони були б якраз найбільш доречними, оскільки в багатьох випадках мова йде про реалізацію інвестиційних проектів з великим терміном окупності. Винятком тут можуть бути Господарський Кодекс України та нещодавно прийняті державні програми

розвитку інфраструктурного розвитку, в яких передбачається використання державно-приватного партнерства як засобу їх реалізації.

III. Відсутність зв'язку між законодавством загального характеру та спеціалізованими нормативно-правовими актами внаслідок вищезначеної причини (тривалий часовий інтервал у їх прийнятті) спричиняє між ними певну суперечливість, що підвищує ступінь правових ризиків у провадженні цієї діяльності. Проблема полягає в тому, що кожна сторона використовує ті закони, які їй в даний момент вигідні. Наприклад, в Законі України «Про оренду державного та комунального майна» в ст.4, п.2 зазначено, що не можуть бути об'єктом оренди автомобільні дороги, крім тих, що належать підприємствам до першого розгалуження їх за межами території цих підприємств, а це очевидно суперечить положенням Закону України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг». Зрозуміло, що така ситуація діє несприятливим чином на поширення такого виду співпраці між державою та приватним бізнесом.

IV. Відсутність нормативно врегульованого механізму надання державних гарантій, що робить цей процес непрозорим, а залучення інвестицій у вигляді кредитних ресурсів з-за кордону – високо ризиковим, оскільки такі кошти можна отримати тільки під гарантії уряду.

V. Неадекватність розподілу повноважень щодо розвитку й утримання інфраструктурних об'єктів та ресурсів на втілення їх у життя. Виходячи зі специфіки організації державної влади в Україні, а надто її централізації, основна маса надходжень до державного бюджету у вигляді податків та інших обов'язкових платежів спочатку збирається в «центрі», після чого перерозподіляється між регіонами відповідно до їхніх потреб; «на місцях» для потреб розвитку регіонів майже нічого не залишається.

VI. Відсутність будь-яких податкових стимулів на провадження інвестиційної діяльності відповідно до щойно прийнятого Податкового Кодексу України, окрім галузі електроенергетики та енергозбереження. Окрім того, в Податковому кодексі України відсутні посилення на державно-приватне партнерство взагалі; єдиним видом діяльності, який стосується ДПП і для якого передбачено здійснення податкового регулювання, тут є оперативний та фінансовий лізинг, однак про застосування пільг не йдеться.

VII. Неузгодженість програм розвитку інфраструктури, які реалізуються центральними органами влади, в тому числі й у формі ДПП, з реальними потребами регіонів та окремих місцевостей. Через відсутність системного підходу щодо розвитку інфраструктури загального користування на загальнодержавному рівні цей процес носить спонтанний характер.

VIII. Обтяжлива та тривала процедура отримання ліцензій та дозволів, в тому числі і на будівництво. Існуючий порядок отримання дозволів та ліцензій є затратним у питаннях часу, часто складним у питаннях вимог та непрозорим. Все це створює передумови для корупції та відвертає потенційних інвесторів від вкладання коштів.

IX. Відсутність посилянь при реалізації інфраструктурних проектів державного значення на законодавство про державно-приватне партнерство. Так, за своїм змістом проект розвитку аеропорту Львова є нічим іншим, як концесійним проектом, створеним у формі спільного підприємства. Однак те, що у Постанові Кабінету Міністрів України не йдеться про посилення на нормативно-правові акти з питань ДПП, дещо може дезорієнтувати потенційних інвесторів.

X. Прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» хоч і слугувало свого роду сигналом потенційним інвесторам та компаніям, які спеціалізуються на реалізації проектів ДПП, про нові можливості реалізації інвестиційних проектів в Україні, в той же час надто загальний характер закону поставив більше запитань, ніж дав можливість отримати відповідей. Це, зокрема, питання розподілу відповідальностей, органів управління, фінансування проектів ДПП, визначення тарифів на послуги, визначення показників ефективності тощо.

XI. Інфраструктурні інвестиції приходять в Україну для участі в державно-приватному партнерстві з використанням різноманітних організаційних форм, як-то: лізинг, концесії, спільне підприємство, угоди про розподіл продукції. Дані форми ДПП регулюються різними законодавчими актами, які в свою чергу можуть вступати в суперечку як між собою, так і з Законом України «Про державно-приватне партнерство».

XII. У Законі України «Про концесії на будівництво і експлуатацію автомобільних доріг» зазначено, що Кабінет Міністрів України визначає максимальний і мінімальний розмір плати за проїзд автомобільними дорогами, побудованими на умовах концесії, порядок розрахунку і надання дотацій, компенсацій, а також порядок розрахунку плати за експлуатаційну готовність автомобільної дороги. Однак залишається незрозумілим, чи урядом передбачається створити певну уніфіковану модель розрахунку даних виплат, чи вони визначатимуться в кожному випадку окремо, що певним чином стримуватиме інвесторів від вкладання коштів.

XIII. В Україні відсутній центральний уповноважений орган державного управління з питань державно-приватного партнерства, а також нормативно-правовий акт, який би регулював його діяльність.

XIV. Існує потреба в законодавчих документах, які б врегулювали питання встановлення тарифів на послуги, вимірювання ефективності

*ЕКОНОМІКА
ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ*

проектів ДПП, відображення таких операцій в бухгалтерському обліку та статистиці.

XV. Відсутні інституції розвитку державно-приватного партнерства, а також будь-які нормативні документи, які б регулювали порядок їх утворення, діяльності, взаємовідносин з учасниками проектів ДПП, а також повноваження в прийнятті рішень щодо започаткування таких проектів, їх моніторингу та контролю.

XVI. Відсутність законодавства (окрім концесіального в сфері будівництва та утримання автомобільних доріг), яке б регулювало застосування державно-приватного партнерства в різних видах економічної діяльності з урахуванням їхньої специфіки. Цим, частково, можна пояснити і застосування концесій саме в автодорожній сфері.

XVII. Брак інституцій фінансування проектів державно-приватного партнерства та нормативно-правових актів, що регламентують їхню діяльність.

Окрім покращення існуючих нормативно-правових актів, існує об'єктивна необхідність в розробці та реалізації відповідної державної політики залучення приватного сектору в проекти створення, відновлення, експлуатації та утримання об'єктів інфраструктури і надання послуг.

Наші висновки підтверджуються результатами, надрукованими в Огляді правових показників (Legal Indicator Survey) 2006 року [10], що оцінював застосовуваність концесійних режимів на практиці. У даному документі режим концесій в Україні був оцінений на середньому рівні ефективності. Особлива увага приділялася можливості відшкодування інвестицій після можливого розірвання концесійної угоди. На нашу думку, це один з найбільш стримуючих факторів розвитку концесій, що виразилося в бездіяльності концесійного закону в Україні, і, також підтверджується розірванням концесійної угоди №1, яка передбачала реалізацію проекту «Будівництво та експлуатація нової автомобільної дороги Львів – Краковець на умовах концесії».

Вищенаведені проблеми, окрім всього іншого, вказують на об'єктивну необхідність надання процесу розвитку співпраці держави та приватного бізнесу в галузі розвитку інфраструктури загального користування та надання пов'язаних послуг системного характеру. Як показує досвід розвинутих країн світу, сприяти у розв'язанні цього завдання покликана розробка та імплементація концепції державно-приватного партнерства. Такий документ, а саме Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-18 роки, був схвалений Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 739-р від 14 серпня 2013 року [3].

У даній концепції насамперед зазначена актуальність розвитку співпраці держави та приватного бізнесу у формі ДПП. Також вказано основні причини уповільнення його розвитку, до яких відносять:

- недостатній рівень уваги держави до реалізації політики у сфері державно-приватного партнерства і недосконалість системи управління розвитком такого партнерства;
- відсутність у сфері державно-приватного партнерства дієвих заходів із створення умов для його розвитку, а також чіткого розмежування повноважень між органами державної влади та координації їх діяльності;
- наявність галузевих особливостей провадження господарської діяльності і складність умов довгострокового та взаємовигідного співробітництва між державою і приватними партнерами;
- низький рівень інституційної спроможності органів державної влади і приватного сектору до впровадження державно-приватного партнерства;
- низький рівень довіри громадян до органів державної влади та обізнаності з питань переваг реалізації інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства, недостатній рівень поінформованості населення про переваги і ризики застосування механізмів такого партнерства, неналежне кадрове забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування фахівцями у сфері державно-приватного партнерства, недостатній обсяг фінансування реального сектору економіки;
- несприятливий інвестиційний клімат і складність умов провадження підприємницької діяльності під час реалізації проектів державно-приватного партнерства;
- наявність проблем у відносинах між органами державної влади і приватним сектором під час проведення погоджувальних процедур, захисту прав власності інвесторів, розв'язання господарських спорів;
- складність механізму надання державної підтримки для реалізації довгострокових інвестиційних проектів за участю приватних партнерів;
- відсутність ефективного механізму надання державної підтримки у сфері державно-приватного партнерства;
- неузгодженість нормативно-правової бази з питань державно-приватного партнерства;
- недосконалість механізму тарифного регулювання та економічна необґрунтованість тарифів [3].

Далі надається стисла характеристика прийнятого раніше Закону України «Про державно-приватне партнерство», проводиться критичний його аналіз.

Основними проблемами надання державної підтримки у сфері державно-приватного партнерства тут визначено:

- дефіцит бюджетних коштів та складність механізму надання державної підтримки;
- відсутність щорічного фінансування довгострокових проектів державно-приватного партнерства;
- невизначеність методології надання державної підтримки в рамках реалізації проектів державно-приватного партнерства;
- невідповідність принципів і підходів у сфері державно-приватного партнерства міжнародним принципам;
- обмежені можливості отримання державних гарантій для реалізації проектів державно-приватного партнерства на місцевому рівні [3].

Далі в цьому документі наводяться: мета і строки її реалізації; шляхи та способи розв'язання проблеми; очікувані результати; обсяги фінансових, матеріально-технічних та трудових ресурсів. Щодо останнього, то в пропонованій урядом України концепції розвитку ДПП йдеться про те, що її реалізація не потребує залучення додаткових фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів. Це є некоректним, зважаючи хоча б на той факт, що в переважній більшості державно-приватне партнерство стосується розвитку інфраструктури загального користування та надання пов'язаних із нею послуг; в цьому випадку держава як одна із сторін такої угоди обов'язково нестиме зобов'язання, у тому числі фінансового характеру. Окрім того, реалізація будь-якої концепції вимагає принаймні її інформаційного забезпечення, що в будь-якому випадку спричиняє виникнення транзакційних витрат. І таких схожих формулювань в даному документі є ціла низка.

В цілому, можна зазначити, що пропонована Урядом України Концепція розвитку ДПП носить надто загальний характер і викликає більше нових запитань, ніж надає відповіді на існуючі стосовно співпраці держави та приватного бізнесу у сфері розвитку інфраструктури загального користування та надання пов'язаних послуг. Так, у цьому документі упущено такі моменти, як основні моделі державно-приватного партнерства, що застосовуватимуться у практиці господарювання, джерела фінансування таких проектів з боку держави на різних рівнях влади, принципи здійснення такої діяльності, учасники угод ДПП тощо.

Все це вказує на необхідність корегування чинної на даний момент Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки шляхом усунення виявлених вище недоліків і упущень та врахування досвіду передових світових економік у цій сфері.

Насамперед слід визначити, чим повинна слугувати концепція розвитку державно-приватного партнерства в нашій державі як така. Як показує практика країн-флагманів, застосування співпраці держави та приватного сектору в інфраструктурному розвитку, насамперед, Великобританії, такий документ мав би стати певним «скелетом», який дозволив би в подальшому сформуванню цілісну інституціоналізовану структуру розвитку інфраструктури загального користування та надання інфраструктурних послуг із залученням приватного капіталу. Дана концепція повинна стати дороговказом розвитку партнерських стосунків держави та приватного бізнесу у вищезначеній сфері. Вона, передовсім, дозволить:

- розробити стратегії розвитку державно-приватного партнерства, а також відповідні цільові програми, як у цілому по країні, так і в територіальному та в галузевому вимірах;
- напрацювати основні моделі співробітництва держави та приватного сектору у сфері розвитку інфраструктури загального користування та надання пов'язаних послуг;
- визначити необхідні ресурси, необхідні для реалізації вищезначених стратегій та програм, а також виконання державою своїх зобов'язань за угодами ДПП;
- розбудувати систему інституцій управління та розвитку державно-приватного партнерства як в цілому по державі, так і за регіонами;
- розподілити повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування в питаннях організації та реалізації проектів державно-приватного партнерства;
- визначити потребу в необхідних фахівцях для реалізації угод державно-приватного партнерства;
- виявити потребу в законодавчому забезпеченні розвитку державно-приватного партнерства через: визначення законів і підзаконних актів, які необхідно прийняти; усунення законодавчих колізій в існуючому законодавстві, які стосуються ДПП; внесення відповідних змін до діючого законодавства, які стосуються інфраструктурного розвитку та передбачали б застосування механізму державно-приватного партнерства тощо;
- розробити систему державних закупівель з приводу відбору учасника від приватного сектору для реалізації проектів співпраці держави та приватного сектору у сфері розвитку інфраструктури загального користування та надання відповідних послуг;
- відпрацювати процедуру практичної реалізації всіх етапів проектів ДПП, починаючи з проектування та закінчуючи утриманням та експлуатацією об'єктів інфраструктури загального користування;
- юридично врегулювати питання перегляду угод ДПП у зв'язку із суттєвою зміною умов господарювання;

- владнати питання гарантування виконання довгострокових зобов'язань держави в угодах державно-приватного партнерства, їх переходу з одного річного бюджету в інший;
- розробити алгоритм залучення фінансових ресурсів для реалізації проектів ДПП та відшкодування вкладених коштів інвесторам;
- законодавчо владнати питання поведження з т. зв. «незатребуваними» проектами державно-приватного партнерства, тобто тими, де ініціатором виступає не держава, а приватний бізнес;
- розробити систему моніторингу реалізації угод ДПП, яка б дозволила контролювати ефективність їх реалізації, дотримання якості пропонованих інфраструктурних послуг, питання ціноутворення тощо.

Проведений аналіз стану розвитку співпраці держави та приватного бізнесу в сфері розвитку інфраструктури та надання пов'язаних послуг в економіках світу та Україні, в т.ч. нормативно-правове забезпечення даного процесу та встановлені вимоги щодо нього з урахуванням вищенаведених чинників, що впливають на розробку політики розвитку ДПП, робить найбільш доцільною наступну змістову структуру концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні: 1) державно-приватне партнерство; 2) обґрунтування та передумови розвитку державно-приватного партнерства в країні; 3) цілі політики; 4) основоположні принципи здійснення ДПП; 5) сфери застосування ДПП; 6) типи угод державно-приватного партнерства; 7) пілотні проекти та їхня роль в розвитку ДПП; 8) етапи провадження проектів ДПП; 9) регуляторна основа ДПП; 10) інституції регулювання ДПП та їхня роль в даному процесі; 11) розподіл та управління ризиками; 12) механізм відшкодування вкладених коштів; 13) моніторинг проектів державно-приватного партнерства) 14) механізм провадження т. зв. «незатребуваних проектів» [4].

Розділ «Державно-приватне партнерство» має бути присвячений характеристиці даного явища, в т.ч. і його основних рис.

У розділі 2 «Обґрунтування та передумови розвитку державно-приватного партнерства в країні» повинні бути наведені основні причини залучення приватного сектору до розбудови інфраструктури загального користування та надання пов'язаних послуг, а саме: обмежені можливості держави (бюджетні, матеріальні, людські, інтелектуальні тощо), з одного боку, та недоліки функціонування державних та комунальних підприємств у цій сфері (технологічна відсталість, відсутність інвестицій розвитку, операційна неефективність тощо) – з іншого. Також вказуються переваги використання приватного сектору порівняно з державним, такі як: інновації та досвід приватного сектору, приватні інвестиційні ресурси, розподіл

ризиків та витрат між сторонами, згрупування у сфері відповідальності однієї компанії всього комплексу робіт з розвитку інфраструктури та надання пов'язаних послуг, запровадження ринкових відносин, комерційний підхід приватного сектору, можливість швидкої реалізації високо пріоритетних проектів, потенціал заощадження бюджетних ресурсів та можливості їхнього перерозподілу, покращення можливостей держави розвивати інтегровані рішення, краще реагування на потреби споживачів, забезпечення найкращої реалізації інтересів як держави, так і приватного сектору тощо.

Окрім того, повинні бути наведені переваги застосування механізму ДПП у господарській практиці: професіоналізм та коректна процедура підготовки проектів; діалог з приватним сектором; прозорість ходу здійснення всього процесу; належно підготовлені контракти ДПП; забезпечення моніторингу.

У наступному розділі розглядаються основна мета та цілі політики розвитку державно-приватного партнерства, які об'єднані в три групи: економічні, соціальні та довкілля.

Розділ «Основоположні принципи здійснення ДПП» присвячений характеристиці основних принципів провадження такої політики: цінності за гроші; суспільного інтересу; розподілу ризиків, орієнтації на кінцевий результат; прозорості; відповідальності.

У наступному розділі наведена сфера застосування механізму співпраці держави та приватного бізнесу в сфері розбудови інфраструктури загального користування та надання пов'язаних послуг.

Надалі повинні бути охарактеризовані моделі взаємовідносин держави та приватного сектору, основними серед яких є: контракти на послуги; послуги соціального характеру; контракти на управління; «Проектування – будівництво»; «Проектування – будівництво – утримання»; «Проектування – будівництво – експлуатація»; угоди лізингового типу; угоди концесійного типу; угоди про розподіл продукції; угоди з розвитку інфраструктури чи надання пов'язаних послуг, що відбуваються в рамках соціальної відповідальності корпорацій.

У розділі «Пілотні проекти та їх роль в розвитку ДПП» повинна бути звернута увага на аналіз тих угод державно-приватного партнерства, які спрямовані на перевірку ефективності використання певних їх моделей на практиці і напрацюванні на цій основі певних методичних підходів. Зокрема, тут мають бути наведені переваги застосування такого підходу, пропонувані галузі, де такі проекти слід започаткувати, а також вказані принципи їх здійснення. Окрім того, повинен бути запропонований типовий алгоритм їх здійснення.

У наступному розділі повинні бути детально відображені всі етапи реалізації проектів співпраці держави та приватного сектору в розвитку інфраструктури загального користування та надання пов'язаних послуг.

Регуляторну основу здійснення державно-приватного партнерства варто розглянути у відповідному розділі, де мають бути вказані нормативно-правові акти, що регулюють відносини в цій сфері, а також проблеми, які потребуватимуть законодавчого врегулювання.

Розділ «Інституції розвитку ДПП та їхня роль в даному процесі» охоплюватиме питання функцій та повноважень центральних органів виконавчої влади в цьому процесі, а також завдань та відповідальності уповноваженого органу держави з питань розвитку державно-приватного партнерства. Окрім того, в даному розділі розглядатиметься діяльність Громадської ради з питань державно-приватного партнерства, яка покликана здійснювати суспільний контроль над бюджетними коштами, що спрямовуватимуться на реалізацію проектів ДПП.

Важливе місце в даній Концепції займає розділ, присвячений розподілу ризиків між сторонами та управлінню ними. Тут повинні бути розглянуті основні ризики, притаманні проектам державно-приватного партнерства, принципи їх розподілу між залученими сторонами, алгоритм управління ризиками, а також відображення розподілу ризиків у контракті ДПП.

Наступний розділ присвячений питанням відшкодування вкладених інвестиційних коштів. Зокрема, тут повинні бути відображені основні вимоги, що ставляться до механізму відшкодування раніше вкладених приватним сектором коштів, його структура, джерела надходжень для відшкодування, питання використання при цьому субсидій.

У розділі «Моніторинг проектів державно-приватного партнерства» повинні бути зафіксовані основні завдання, які покладаються на дану функцію.

І, насамкінець, в даній Концепції необхідно приділити належну увагу т. зв. «незатребуваним» проектам, тобто тим з них, де ініціаторами виступає приватний сектор. Зокрема, тут повинно бути вказано особливості провадження тендерних процедур таких угод.

Висновки. Таким чином, концепція розвитку державно-приватного партнерства повинна стати основоположним документом розвитку співпраці держави та приватного бізнесу у сфері розвитку інфраструктури загального користування та надання пов'язаних з ними послуг, як на загальнодержавному, так і на рівні розвитку регіонів. Це в подальшому дозволить наповнити даний процес реальним змістом шляхом розробки відповідних стратегій та програм розвитку, законодавчого забезпечення, а також розбудови інституцій розвитку ДПП як в структурі державних органів, так і неурядових організацій.

Список використаних джерел:

1. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Б. Винницький, М. Лендел, Б. Онишук, П. Сегварі. – К.: К.І.С., 2008. – 146 с.
2. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку автомобільного транспорту на період до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 року №732-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/732-2011-%D1%80>.
3. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-18 роки: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 року №739-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-%D1%80>.
4. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика: [монографія] / П. І. Шилепницький; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2011. – 455 с.
5. Public-Private Partnerships in the Social Sector: Issues and Country Experiences in Asia and the Pacific (ADB Policy Papers Series №1) / Edited by Yidan Wang. – Tokyo: ADBI Publishing, Asian Development Bank Institute, 2000. – 346 p.
6. Public-private partnerships: managing risks and opportunities / Edited by Akintola Akintoye, Matthias Beck, Cliff Hardcastle. – Wiley-Blackwell, 2003. – 422 p.
7. Public-private Partnerships: Theory and Practice in International Perspective / Edited by Stephen P. Osborne. – Edition: Published by Routledge, 2000. – 348 p.
8. Savas E.S. Privatization and Public-Private Partnerships / E. S. Savas. –New York: Seven Bridges Press, 2000. – 368 p.
9. Stiglitz J. Public-Private Technology Partnerships: promises and Pitfalls. American Behavioral Scientist. – 1998. – Vol. 43. – №1, September. – P. 52–73.
10. 2006 Concession Legal Indicator Survey: Final Report. Available at: http://www.ebrd.com/downloads/legal/concessions/LIS_Report.pdf.

Pavlo Shylepnytskyi, Doctor of Economic Sciences, professor,
Diana Mykhaylyna, Candidate of Economic Sciences, *associate professor*,
Mykola Lyahovych,
Y. Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi

**CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF PUBLIC-PRIVATE
PARTNERSHIP DEVELOPMENT**

Abstract

The article is devoted to the elaboration of the concept of public-private partnership development in Ukraine. Public infrastructure and related services provision according to the contemporary requirements should become a prerequisite for economic growth and sustainable development of the state. As international experience shows, given the budgetary constraints, prominent place in this process belongs to cooperation of the state and private business in the form of public-private partnerships. The basic document of the PPP elaboration in the country should be the Concept of public-private partnership in Ukraine. The description of the investment climate in Ukraine is given in the work. The current Concept of public-private partnership development for 2013 – 2018 is analyzed, its shortcomings are revealed. Also, a new approach to formation and possible structure of the concept of public-private partnership development are proposed.

Keywords: public-private partnership (PPP), the state, private sector, public infrastructure, infrastructure services, the concept of public-private partnership.

References:

1. Wynnycyk, B., Lendel, M., Onyschuk, B., Szegvari, P. (2008). *Dosvid ta perspektyvy vprovadzhennya derzhavno-pryvatnyh partnerstv v Ukraini ta za kordonom* [Mechanisms for establishing and developing public-private partnerships in Ukraine and worldwide]. Kyiv, Ukraine (in Ukr.).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of the State Target Economic Program of road transport development for the period until 2015». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/732-2011-%D1%80> (Accessed 16 May 2016) (in Ukr.).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of public-private partnership development for 2013-2018». Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-%D1%80> (Accessed 20 May 2016) (in Ukr.).
4. Shylepnytskyi, P.I. (2011). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriya I praktyka* [Public-private partnership: theory and practice], Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. L'viv, Ukraine (in Ukr.).
5. *Public-Private Partnerships in the Social Sector: Issues and Country Experiences in Asia and the Pacific* (2000). Ed. by Yidan Wang, ADBI, ADBI Press, Tokyo, Japan.
6. *Public-private partnerships: managing risks and opportunities* (2003). Ed. by Akintola Akintoye, Matthias Beck, and Cliff Hardcastle. Wiley-Blackwell, London, UK.
7. *Public-private Partnerships: Theory and Practice in International Perspective* (2000). Ed. by Stephen P. Osborne. Routledge, London, UK.
8. Savas, E.S. (2000). *Privatization and Public-Private Partnerships*. Seven Bridges Press, New York, USA.
9. Stiglitz, J. and Wallsten, S. (1998). Public-Private Technology Partnerships: promises and pitfalls. *American Behavioral Scientist*, vol. 43, no. 1, pp. 52–73.
10. 2006 Concession Legal Indicator Survey: Final Report. Available at: http://www.ebrd.com/downloads/legal/concessions/LIS_Report.pdf (Accessed 10 May 2016).

УДК 331.2:303.005.31

В. С. Яковенко, к.е.н., доцент,
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара,
м. Дніпро

ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Анотація

Досліджено стан і тенденції розвитку ринку праці України. Встановлено відповідності значень показників ринку праці до соціально-економічного становища України. Проаналізовано динаміку кількості економічно активного населення країни, встановлено частку населення працездатного віку, динаміку зайнятого та безробітного населення України, визначено відповідність кількості безробітних до рівня освіти та короткострокову тенденцію щодо офіційно та неофіційно зайнятого населення. У модельному базисі дослідження серед сучасних економіко-математичних методів автором запропоновано використання нейронних

мереж для прогнозування кількості робочих місць в Україні на наступні 5 років. Вхідними параметрами до нейронної мережі виступили наступні показники ринку праці: економічно активне населення, офіційно зайняте населення, неформально зайняте населення, кількість безробітних, ВВП (дол.). Проведене дослідження дозволило встановити перспективу щодо зростання кількості робочих місць з 2017-2018 років та у 2022 р.

Ключові слова: ринок праці, прогнозування, розвиток, модель, нейромережа.

В. С. Яковенко, к.э.н., доцент,
Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара,
г. Днепр

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

Аннотация

Исследованы состояние и тенденции развития рынка труда Украины. Определены соответствия значений показателей рынка труда до социально-экономического положения Украины. Проанализирована динамика экономически активного населения страны, установлена доля населения трудоспособного возраста, динамика занятого и безработного населения Украины, определены соответствие количества безработных к уровню образования и краткосрочная тенденция относительно официально и неофициально занятого населения. В модельном базисе исследования среди современных экономико-математических методов автор предложил использование нейронных сетей для прогнозирования количества рабочих мест в Украине на следующие 5 лет. Входными параметрами к нейронной сети выступили следующие показатели рынка труда: экономически активное население, официально занятое население, неформально занятое население, количество безработных, ВВП (дол.). Проведенное исследование позволило установить перспективу по росту числа рабочих мест с 2017-2018 годов и в 2022 г.

Ключевые слова: рынок труда, прогнозирование, развитие, модель, нейронная сеть.

Постановка проблеми. Розвиток соціально-економічної системи обумовлений характеристиками кожного з елементів системи та його поведінкою у взаємодії з іншими елементами системи, тому дослідження ринку праці як соціально-економічної системи є досить складним та визначеним у часі. Розвиток ринку праці України на макрорівні прямо та опосередковано обумовлює формування ключових показників розвитку економічного середовища країни, на мезорівні відображає соціальне становище регіонів та міст, на мікрорівні формує соціальні характеристики та бюджет окремої родини. Дослідження динаміки значень показників ринку праці України та подальшого прогнозування їх значень надає можливість формувати базис управління елементами системи для подальшого коригування значень ключових показників ринку праці, що дозволить більш гармонічно використовувати супутні ресурси та підвищувати рівень життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою моделей, прогнозуванням та комплексним дослідженням стану ринку праці України займаються вітчизняні науковці. Так, серед них слід відзначити роботу В. І. Приймака [2], у якій автор гармонійно застосував нейронні мережі до показників ринку праці; І. С. Ткаченка [6], у якій науковець обґрунтовано висвітлив аспекти економіко-математичного моделювання кадрового забезпечення малого бізнесу міста. Окрім зазначених, варто назвати наукові праці Л. ванВіссена[7], Є. В. Балацкого [1], Л. Б. Кошляя [8], Ю. Т. Олійника [4], А. Є. Алтухова [5]. Зазначені науковці у своїх працях акцентують увагу на використанні математичного інструментарію для відображення взаємозв'язків елементів ринку праці, однак їх використання потребує постійного оновлення інформаційно-аналітичної бази значень показників відповідних економіко-математичних моделей та коригування взаємозв'язків між елементами системи, у зв'язку з тим, що ринок праці слід розглядати як відкриту систему.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу динаміки ключових показників розвитку ринку праці України та прогнозуванні кількості робочих місць в Україні з використанням методу штучного інтелекту, а саме нейронних мереж.

Виклад основного матеріалу. Динаміка значень показників ринку праці суттєво корелює з економічним становищем країни, однак часова чутливість (лаг) такого взаємозв'язку прослідковується в одних показників одразу при зміні економічної ситуації в країні, інші реагують на зміни не одразу, а з часом. Доцільно зазначити, що основу інформаційної бази дослідження склали дані Державного комітету статистики за період з 1991 року і до сьогодні, і це є основним обмеженням дослідження.

Динаміка економічно активного населення України за період 2000-2015 років характеризується наступними тенденціями: з 2000 р. до 2008 р. спостерігалася тенденція до зростання, з 2008 до 2011 року – тенденція до зменшення, що пов'язано зі світовою фінансовою кризою 2008-2009 років та погіршенням демографічної ситуації в країні 15 років тому, у 2012-2013 роках відбувається зростання економічно активного населення, а вже з 2014 р.– скорочення, що пов'язано з політичною ситуацією в Україні, міграційними процесами (рис. 1).

Для більш детального аналізу ринку праці України проаналізуємо динаміку зайнятого населення працездатного віку порівняно з безробітним населенням працездатного віку (рис. 2). Кількість зайнятого населення віком 15-70 років у 2015р. становила 16,4 млн. осіб, з нього у працездатному віці – 15,7 млн. осіб, або 95,7%. Рівень зайнятості населення віком 15-70 років становив 56,7%, а у населення працездатного

віку – 64,7%. У середньому зайняте населення у період 2000-2015 рр. щорічно скорочувалося на 1,76% або в абсолютному вираженні на 193 тис. осіб, в той час як безробіття в середньому зменшувалося на 1,08%. Внаслідок впливу різноманітних фінансово- економічних чинників

Рис.1. Динаміка економічно активного населення України у 2000-2015рр.*

*Складено автором за джерелом [10]

за останні 20 років частка безробітних (населення працездатного віку) істотно змінювалася. Динаміка рівня безробітного населення до 2000-2008 рр. мало тенденцію до скорочення, в 2009 р. відбулося невелике збільшення безробіття, що також пов'язують зі світовою фінансовою кризою, у 2010-2013 рр. спостерігалось зменшення безробіття, а у 2014-2015 рр. його збільшення.

Рис. 2. Динаміка зайнятого населення і безробітне населення працездатного віку України у 2000-2015 рр.*

*Складено автором за джерелом [10]

**ЕКОНОМІКА
ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Розглядаючи структуру населення віком 15-70 років за професійними групами, найбільша кількість зайнятих відносяться до найпростіших професій, професіоналів та працівників сфери торгівлі та послуг, найменша кількість – кваліфіковані робітники сільського та лісового, господарства, риборозведення та рибальства (рис. 3).

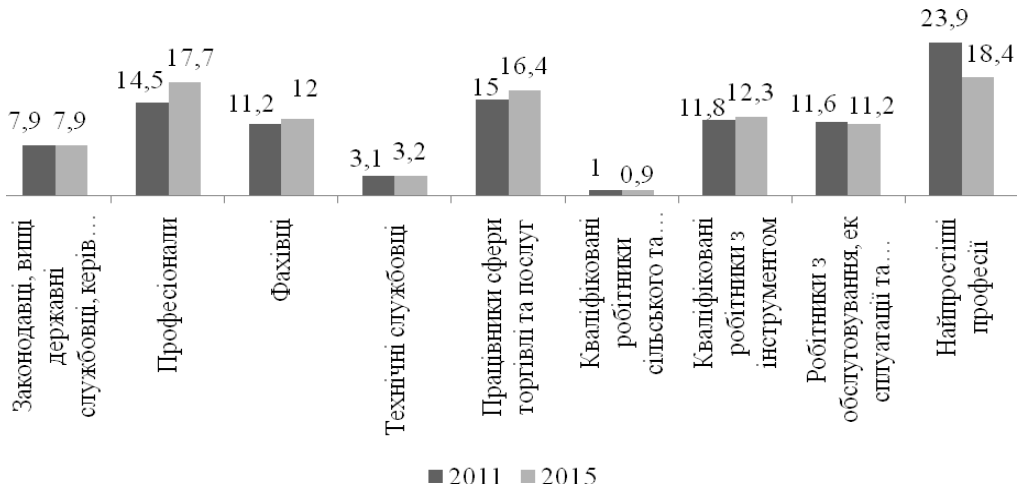

Рис. 3. Структура населення віком 15-70 років за професійними групами в 2011-2015 рр.*

*Складено автором за джерелом [10]

Розглядаючи структуру безробіття за рівнем освіти, найвищий рівень мали особи з професійно-технічною освітою (35,6%), це пов'язано з системою освіти колишнього Радянського Союзу, коли професійно-технічні училища були тісно пов'язані з конкретним підприємством або галуззю. Відтак училища надають дуже вузьку спеціалізацію, яка виявляється непридатною в нових умовах. Висока частка безробітних з повною вищою освітою (23,9%) суттєво впливає на можливість знайти підходящу роботу для безробітних. Водночас, оскільки в країні існує велика кількість безробітних з вищою освітою, то виникає питання про раціональність державної політики щодо фінансування навчання такої великої кількості студентів та правильності розподілу кількості місць для різних спеціальностей у системі вищої освіти. Найнижчий рівень безробіття з початковою (0,2%) та базовою загальною освітою (3,9%) (рис. 4).

Для моделювання та подальшого прогнозування кількості вакантних робочих місць у дослідженні береться за гіпотезу вплив на цей показник наступних параметрів: економічно активне населення, офіційно зайняте населення, неформально зайняте населення, кількість безробітних, ВВП (дол.). Період даних – 25 років, крок моделювання – 1 рік. Для побудови

прогнозу було обрано нейронні мережі як сучасний та найбільш точний метод прогнозування.

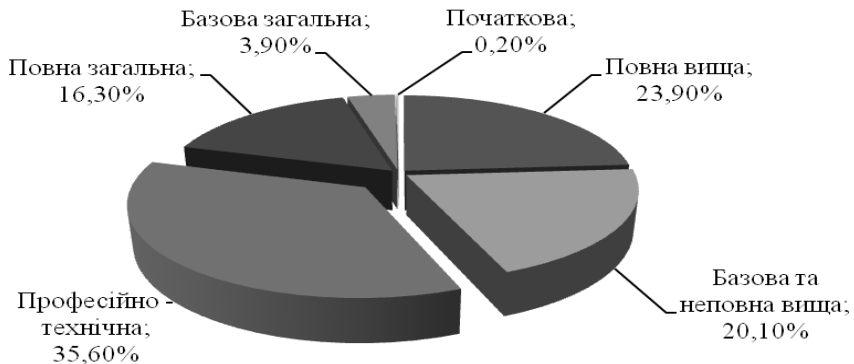

Рис. 4. Структура безробітних за рівнем освіти у 2015 році*

*Складено автором за джерелом [10]

Формування конфігурації перцептронів належить автору, встановлення кількості шарів та кількості нейронів у кожному з них доводиться експериментально, відповідно до значень відсотка похибки з навчальною та тестовою вибірками. У дослідженні встановлено, що конфігурація з двох шарів (у першому 4 нейрони, у другому – 3) надає відсоток похибки у 2% навчальної вибірки та 5% тестової, що відповідає умові точності розрахунків (рис. 6). Слід зазначити, що розробка нейронної мережі провадилась у програмному продукті Polyanalyst, який надав змогу розробки та прогнозування досліджуваних показників (частково реалізацію наведено на рис. 5).

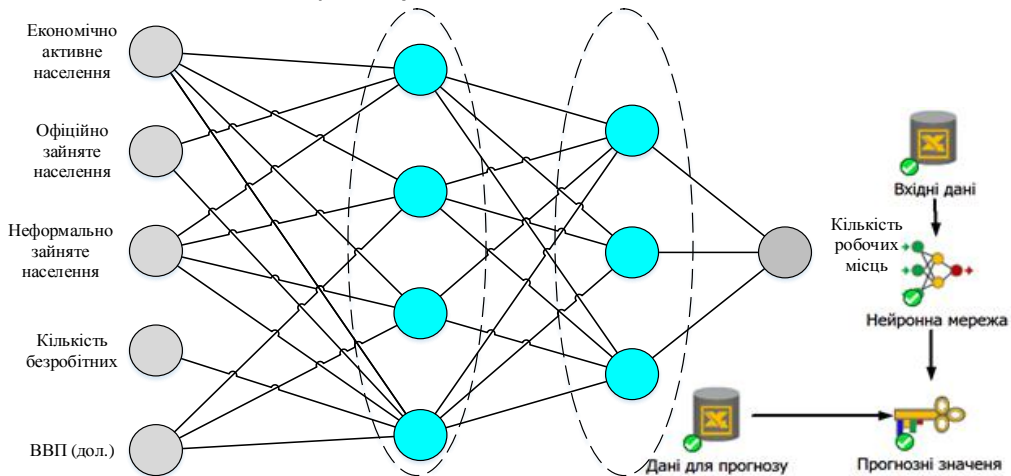

Рис. 5. Графічний вигляд нейронної мережі*

*Розроблено автором

**ЕКОНОМІКА
ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Провівши навчання та тестування нейронної мережі, проведено прогнозування динаміки кількості вакантних робочих місць, встановлено верхню і нижню межу цього значення у відповідних періодах прогнозування (рис. 6).

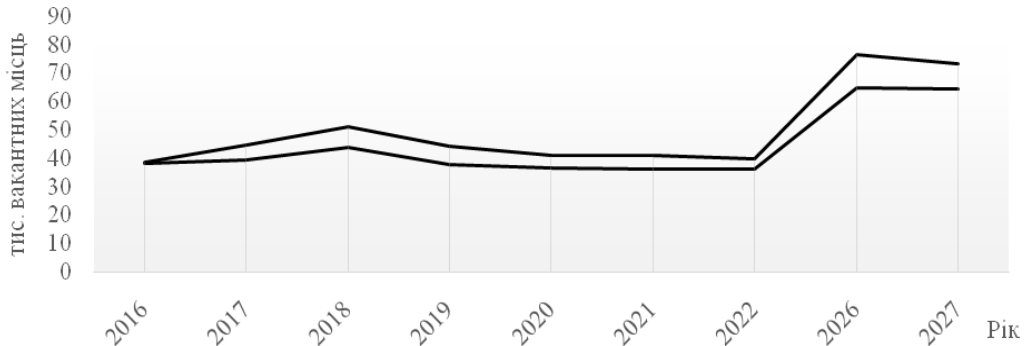

Рис. 6. Результати прогнозування кількості робочих місць в Україні*

*Розроблено автором

Доцільно зазначити, що робочі місця відображаються за даними Державного комітету статистики не досить точно, слід враховувати смертність населення, що дозволяє звільняти робочі місця, еміграцію, тіньовий ринок праці (робота за знайомством). Тому з наукової точки зору слід більше уваги приділяти пошуку актуальної (не завжди офіційної) інформації та використанню сучасних методів прогнозування показників соціально-економічних систем.

Висновки. Підводячи підсумки дослідження, слід акцентувати увагу на два кризових чинника у розвитку ринку праці як системи. Так більш тривалим негативним чинником є період з березня 2014 р. і до тепер, управління економікою під час воєнних дій суттєво відрізняється від управління у прогнозованому середовищі, тому чим раніше буде усунуто цей фактор суттєвого впливу, тим швидше економіка вийде із «піке», що у свою чергу «запустить» ринок праці в країні. Другим негативним чинником виступила світова фінансова криза 2008-2009 рр., яка мала суттєвий вплив на економіку України в цілому. Це пов'язано з тим, що в країні на металургійних заводах, замість того кінцевого продукту, який можна одразу експортувати, виробляється експортна сировина. Тому падіння попиту на сировину під час кризи мало пряий вплив на робочі місця у металургійній галузі, фінансовому секторі, тощо. Серед особливостей сучасного ринку праці слід визначити наступні: скорочується кількість вакансій майже в усіх групах професій; поглиблюються диспропорції щодо потреби у працівниках; погіршується співвідношення між попитом та пропозицією. На отримані модельні значення нейромережевого

прогнозування впливали не лише офіційні дані, але й було враховано вплив неофіційної статистики, тому прогнозні дані демонструють певне зростання ринку праці в Україні на наступні періоди розвитку.

Список використаних джерел:

1. Балацкий Е. В. Стоимостные диспропорции на рынке труда / Е. В. Балацкий // Экономика и математические методы. – 1993. – Т. 29, Вып. 1. – С. 79-87.
2. Приймак В. І. Нейронні мережі в управлінні ринком праці / В. І. Приймак, Д. Скорупка // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Науковий збірник.–Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,2011.–Вип. 7.–С. 260-266.
3. Hodrick R., Prescott E. (1997). Postwar U.S. Business cycles: an empirical investigation. Journal of Money, Credit, and Banking, Vol. 29, No. 1, Pp. 1-16.
4. Олейник Ю. Т. Проблемы структуризации обеспечения потребности в специалистах / Ю. Т. Олейник // Економічна кібернетика. – 2003. – № 5-6 (23-24). – С. 72-82.
5. Алтухов А. Е. Методы построения функции спроса на трудовые ресурсы / А. Е. Алтухов // Економічна кібернетика. – 2003. – № 5-6 (23-24). – С. 83-90.
6. Ткаченко І. С. Професійно-кадрове забезпечення малого бізнесу міста: аспекти економіко-математичного моделювання / І. С. Ткаченко, Н. Л. Ющенко. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 126 с.
7. Ван Виссен Л. Модель рынка труда с энтропийным оператором (конкуренция когорт) / Л. Ванн Виссен, А. Ю. Попков, Е. Ю. Попков, Ю. С. Попков // Экономика и математические методы. – 2004. – Т. 40, № 2. – С. 99-112.
8. Кошлай Л. Б. Моделирование процессов занятости и роста в переходной экономике / Л. Б. Кошлай, М. В. Михалевич, И. В. Сергиенко // Кибернетика и системный анализ. – 1999. – № 3. – С. 58-75.
9. Bartolomew D.J. Stochastic models for social processes / D. J. Bartolomew. – L.: Wiley, 1967. – 273p.
10. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Яковенко В. С. Консолідація даних у бізнес-аналізі діяльності підприємств / В. С. Яковенко, Н. В. Зайцева // Глобальні та національні проблеми економіки. – №8. – 2015. – С.1222-1227.

Vladyslav Yakovenko, Candidate of Economic Sciences, *associate professor*, Dnipropetrovsk National University O. Gonchar, Dnipro

FORECASTING OF LABOR MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract

State and tendencies of labor market development in Ukraine is under the consideration in the article. Values compliance of the labour market indicators to the socio-economic situation in Ukraine is underlined. Dynamics of the economically active population in Ukraine is analyzed; share of working age population is identified; dynamics of employed and unemployed population in Ukraine is examined; the number of unemployed population according to their educational level is defined; short-term tendency, regarding to the formally and informally employed population is designated. In the model base of the study, and among other modern economic and mathematical approaches, the author proposed the use of neural networks to predict the number of working places in Ukraine for the next 5 years. Input parameters to the neural network are the following labour market indicators: economically active population, officially employed population, informally employed

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

population, number of unemployed, GDP (US \$). The conducted research has allowed to establish the future growth in the number of working places from 2017 - 2018 and in 2022.

Keywords: labour market, forecasting, development, model, neural network.

References:

1. Balatsky, E.V. (1993). Cost disparities on the labour market. *Jekonomika i matematicheskie metody [Journal of Economics and mathematical methods]*, vol. 29, no. 1 (in Russ.).
2. Priymak, V., Skorupka, D. (2011). Neural Networks in managing labor market. *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu [Actual problems of the region's economy]*, vol. 7 (in Ukr.).
3. Hodrick, R. Prescott, E. (1997). Postwar U.S. Business cycles: an empirical investigation. *Journal of Money, Credit, and Banking*, vol. 29, no. 1, pp. 1-16.
4. Oleynik, Y.T. (2003). Problems of structuring the demand for specialists. *Ekonomichna kibernetika [Economic Cybernetics]*, vol. 5-6 (in Russ.).
5. Altuxov, A.E. (2003). Methods of construction of a demand function for labour. *Ekonomichna kibernetika [Economic Cybernetics]*, vol. 5-6 (in Russ.).
6. Tkachenko, I.S., Yuschenko, N.L. (2000). *Profesiyno-kadrove zabezpechennya malogo bisnesu mista: aspektu ekonomiko-matematichnogo modeluvannya* [Professional human resources support for small business in the city: aspects of economic and mathematical modeling]. *Economic thought*, Ternopil (in Ukr.).
7. Van Vissen, L., Popkov, A.Ju., Popkov, E.Ju., Popkov, Ju.S. (2004). Model of the labor market with an entropy operator (competition of cohorts). *Jekonomika I matematicheskie metody [Economics and mathematical methods]*, vol. 40 (in Russ.).
8. Koshlay, L.B. (1999). Modeling of processes of employment and growth in transition economies. *Kibernetika I sistemnyj analiz [Cybernetics and systems analysis]*, vol. 3 (in Russ.).
9. Bartolomew, D.J. (1967). *Stochastic models for social processes*. Wiley, London, 273 p.
10. The state statistics Committee. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).
11. Iakovenko, V.S., Zaytseva, N.V. (2015). Consolidating data in business analysis of enterprise activity. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky [Global and national problems of Economics]*, vol. 8 (in Ukr.).

PEST TA SWOT-АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ

Анотація

У статті подано результати проведеного PEST-аналізу зовнішнього середовища Карпатського економічного району, визначено загальні фактори, що впливають на його функціонування та розвиток. Охарактеризовано основні соціально-економічні характеристики Львівської, Чернівецької, Закарпатської та Івано-Франківської областей. Крім того, подано основні особливості та показники діяльності даних областей за допомогою табличних та графічних методів, проведено SWOT-аналіз та визначено основні слабкі та сильні сторони даних територій, їх можливості та зовнішні загрози. На основі цього виявлено наявний їх потенціал. І, відповідно, зроблений обґрунтований висновок, в якому підбито підсумки проведеного дослідження та визначено основні шляхи розвитку кожної із досліджуваних областей.

Ключові слова: PEST-аналіз, SWOT-аналіз, соціально-економічний розвиток, інфраструктура, прикордонна територія, транскордонне співробітництво.

А.А. Вдовичен, к.э.н., доцент,
А.Татарин, О. Дума,

Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

PEST И SWOT-АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАРПАТСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА

Аннотация

В статье представлены результаты проведения PEST-анализа внешней среды Карпатского экономического района, определены общие факторы, влияющие на его функционирование и развитие. Охарактеризованы основные социально-экономические характеристики Львовской, Черновицкой, Закарпатской и Ивано-Франковской областей. Кроме того, представлены основные особенности и показатели деятельности данных областей с помощью табличных и графических методов, проведен SWOT-анализ и определены основные слабые и сильные стороны данных территорий, их возможности и внешние угрозы. На основе чего выявлен их имеющийся потенциал. И, соответственно, сделан обоснованный вывод, в котором подведены итоги проведенного исследования и определены основные пути развития каждой из исследуемых областей.

Ключевые слова: PEST-анализ, SWOT-анализ, социально-экономическое развитие, инфраструктура, пограничная территория, трансграничное сотрудничество.

Вступ. Сучасний етап розвитку нашої країни істотно пов'язаний з процесами інтеграції в світовий простір – входженням до Євросоюзу. Тому держава намагається створити оптимальні умови для розвитку своїх регіонів, сформувані необхідні для цього інституціонально-правову та соціально-економічну інфраструктури, які б могли забезпечити ефективне функціонування та розвиток кожної області.

Постановка проблеми. Створення в Україні єврорегіонів як юридично закріпленої форми транскордонного співробітництва ставить перед кожною областю низку завдань із забезпечення ефективного функціонування та наявності необхідних об'єктів інфраструктури на своїй території. Перш за все це стосується прикордонних територій, які є головними суб'єктами міжнародних відносин.

У даній статті розглянемо характеристики та основні соціально-економічні характеристики Карпатського економічного району: Львівської, Чернівецької Закарпатської та Івано-Франківської областей як складових прикордонних територій.

Аналіз основних досліджень і літератури. Проблемам соціально-економічного розвитку прикордонних територій присвячено чималу кількість праць вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких: Шевченко О.В., Жук В.І., Юрченко К.Г., Баталов О.А., Митко А.М., Борщевський В.В., Матвеев Є.Є., Мікула Н.А., Реутов В.Є., Щерба Г.І. та ін.

Мета дослідження. Метою даної роботи є визначення особливостей соціально-економічного розвитку Карпатського економічного району шляхом проведення PEST- та SWOT-аналізу його складових.

Виклад основного матеріалу. Карпатський економічний район на даний час є одним із найбільш перспективних районів нашої країни. Він розміщений у західній частині України, займає центральні терени Європи і виходить до кордонів з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією і Молдовою. До його складу входять Львівська, Чернівецька, Закарпатська та Івано-Франківська області. Вони відносяться до прикордонних територій та характеризуються певними особливостями. Розвиток даних областей має важливе значення в економіці всієї держави, тому варто провести дослідження і визначити основні характеристики кожної з них.

Львівська область – одна з найбільш економічно розвинених областей України, яка має низку конкурентних переваг: освічений і креативний людський капітал, традиції ефективного господарювання та використання економічного потенціалу, багаті природні та рекреаційні ресурси,

наближеність до кордонів ЄС. Раціональне використання усіх цих переваг є запорукою прискореного розвитку економіки області і гарантією стабільного покращення якості життя мешканців у майбутньому [6].

Сучасні глобальні проблеми та складнощі реформування національної економіки зумовлюють потребу пошуку нових можливостей для розвитку регіону. Часи сподівання винятково на зовнішні фінансові ресурси відходять в минуле, а визначального значення набуває ефективність використання власного соціально-економічного потенціалу, посилення згуртованості, як в межах регіону, так і держави загалом [8, с. 25].

При цьому слід враховувати постійні зміни середовища, його складність та динаміку. Адже функціонування кожної області, будучи окремим елементом конкретної країни, залежить від цілої низки різноманітних факторів, які здатні здійснювати вагомий вплив на її існування та розвиток.

Тому, аналізуючи розвиток як Львівської і Чернівецької, так і Закарпатської та Івано-Франківської областей, варто було б провести PEST-аналіз, тобто визначити особливості впливу чотирьох груп основних факторів: політико-правових, економічних, соціально-політичних та технологічних (див. табл. 1). Даний аналіз є загальним для всіх областей, оскільки він відображає повну характеристику зовнішнього середовища на макрорівні.

Таблиця 1

Матриця PEST-аналізу зовнішнього середовища [5]

Політико-правові фактори (P)	Економічні фактори (E)
Недосконалість законодавства, недостатня кількість нормативно-правових документів для ефективного регулювання функціонування областей.	Слабке залучення інвестицій в економіку через несприятливий інвестиційний клімат.
Нестабільність політичної ситуації, військові конфлікти, військова агресія.	Неефективне використання наявних фінансових та інвестиційних ресурсів для реалізації інноваційного розвитку.
Часткова децентралізація влади.	Недостатнє фінансування розвитку територій – недосконала фінансова інфраструктура.
Недосконалі митна та податкова системи.	Зміна рівня інфляції, девальвація національної валюти. Динаміка курсів головних валют.
Невідповідний підхід до державного регулювання соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.	Негативна кредитна ситуація: високі ставки за кредит.

Соціально-психологічні фактори (S)	Технологічні фактори (Т)
Невисокий рівень доходів та платоспроможності населення – падіння рівня життя.	Технологічна відсталість, високий знос основних фондів.
Невисокий рівень умов праці та техніки безпеки.	Інтенсивний розвиток інформаційних технологій
Досить високий рівень освіченості та професійної підготовки населення.	Невисокий рівень інновацій та технологічного розвитку країни.
Соціальна захищеність населення.	Проведення науково-технічних робіт.
Культура та психологія населення.	Доступ до новітніх технологій (НТП).
Демографічна ситуація, вікова структура: природний приріст населення залишається від'ємним; зменшення економічно-активного населення; відтік робочої сили.	Неефективна державна технологічна політика.

Подані вище групи факторів, звичайно, впливають на функціонування та розвиток кожної області, адже цей аналіз відображає основні характеристики країни та стан її сфер господарювання в цілому. Визначивши найбільш вагомі складові кожної з факторних груп, слід зазначити, що кількість негативних чинників і недоліків тієї чи іншої групи, переважає над перевагами та їх позитивними особливостями. Тому, перш за все для того, щоб забезпечити можливість областям нормально розвиватись, країні слід переформувати та вдосконалити свою політико-правову структуру, створити сприятливі умови для розвитку її соціально-економічного потенціалу та проводити ефективну державну технологічну політику. НТП повинен стати основою розвитку кожного підприємства та кожної галузі.

Проте, незважаючи на важкий стан справ в країні, Львівська область характеризується доволі непоганими економічними та соціальними показниками. Справді, вона має добре диверсифіковану економіку, зорієнтовану на сферу послуг (див. рис.1).

Визначальну роль у формуванні ВДВ області незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля (17%), обробна промисловість (11%), сільське та лісове господарство (9%), транспорт і зв'язок (9%), освіта (9%), операції з нерухомим майном (9%) [1] (див. рис. 1). У Львівській області добре розвинений такий вид діяльності, як оптова торгівля, розвиненою є також роздрібна торгівля, яка здебільшого представлена філіями національних мереж.

Рис. 1. Структура валової доданої вартості Львівської області в розрізі видів економічної діяльності за 2015 рік [1]

Серед галузей промислової спеціалізації Львівської області є харчова промисловість (34% промислової продукції), машинобудування (7%), деревообробна (9%), виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (8,5%), які формують промисловий потенціал області [1].

Оскільки розміщення області характеризується наближеністю до європейських країн, слід показати її ЗЕД (див. рис.2).

Загалом, Львівська область є імпортозалежною, що негативно позначається на її зовнішньоторгівельному балансі, який протягом останніх 5 років залишається дефіцитним. Як бачимо за даними рис. 2, обсяги імпорту перевищують обсяги експорту. Якщо говорити по експорт, то зміна експортних операцій в області має хвилеподібний характер.

Щодо соціальних показників, слід зазначити, що в області достатньо розвинена соціальна інфраструктура, яка представлена: 754 дошкільними

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

навчальними закладами, 1386 загальноосвітніми та 58 професійно-технічними навчальними закладами; 348 закладами охорони здоров'я та 1007 фельдшерсько-акушерськими пунктами [9]. Крім того, налічують 9 театрів, 53 музеї, 7 історико-культурних та історико-архітектурних заповідників тощо [10].

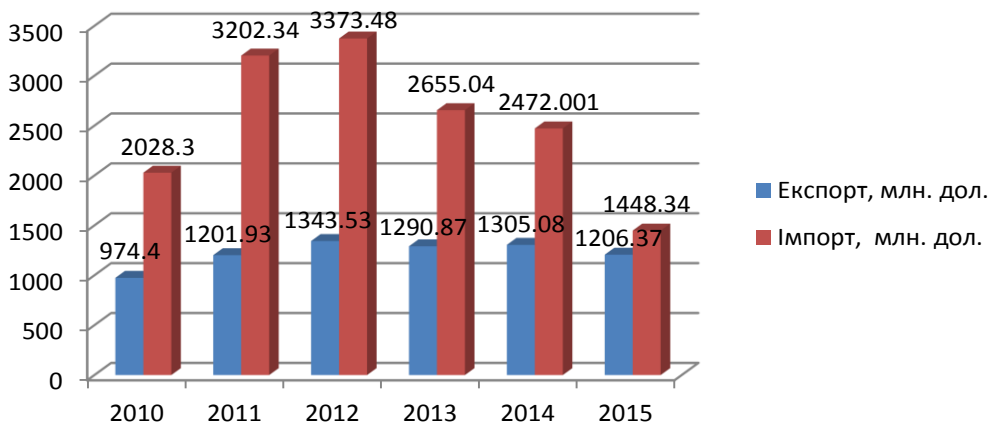

Рис. 2. Зовнішньоекономічна діяльність Львівської області [16]

Крім того, Львівська область характеризується відносно високим, на фоні України, науково-дослідним потенціалом.

Досить важко подати опис кожної сфери діяльності області, адже практично всі вони включають велику кількість показників та значну кількість інформаційних даних. Тому для того, щоб визначити загальний потенціал області, варто провести SWOT-аналіз та побудувати матрицю (див. табл. 2) [12].

Провівши SWOT-аналіз, можна зазначити, що серед основних переваг області є такі: багатий ресурсний потенціал, розвиток потенціалу туристичної галузі, наявність висококваліфікованих кадрів, розвинута транспортна інфраструктура та близькість до кордону з ЄС тощо. Аналізуючи зміни потенційних зовнішніх можливостей та загроз розвитку регіону, бачимо, що основними загрозами, які залишились упродовж років, є: нестабільна економічна ситуація, гострі демографічні проблеми та проблеми відтоку кадрів за кордон, що є характерним і для інших регіонів держави, безробіття, низький рівень іноземних інвестицій в економіку. Тому для ефективного розвитку області слід максимально використовувати свої переваги та можливості, і, відповідно, ліквідувати слабкі сторони та загрози.

SWOT-аналіз потенціалу Львівської області [10]

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Значні поклади важливих для промисловості корисних копалин (вугілля, природний газ, нафта, калійні солі, сировина тощо). 2. Вигідне економіко-географічне розташування на кордоні з ЄС. 3. Розвинена транспортна мережа та транспортно-логістична система. 4. Наявність транскордонних нафто-, газо-, продуктопроводів та ліній електропередач. 5. Значний туристичний потенціал. 6. Розвинене підприємницьке середовище, високий рівень ділової активності. 7. Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій. 8. Розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу. 9. Високий рівень освіченості населення та розвинене міжнародне наукове співробітництво. 10. Значна кількість історико-архітектурних пам'яток, включених до світової спадщини ЮНЕСКО. 11. Найвищий в Україні потенціал рекреаційних ресурсів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей. 2. Недостатній рівень інтегрованості науки та реального сектору економіки. 3. Незадовільний транспортно-експлуатаційний стан частини автомобільних доріг. 4. Низький рівень особистих доходів. 5. Низький рівень забезпеченості сіл закладами соціальної інфраструктури. 6. Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці, брак кадрів робітничих професій. 7. «Старіння» населення. 8. Значна енерговитратність виробництва та житлово-комунального господарства. 9. Неналежне утримання та недостатнє фінансування більшості об'єктів історико-архітектурної спадщини. 10. Невирішеність проблеми поводження з відходами. 11. Порушення екологічної рівноваги на значних територіях, в тому числі у зонах діяльності гірничих та гірничохімічних підприємств.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Зміцнення відносин між Україною та ЄС, зокрема збільшення товарообігу між Львівською областю та країнами ЄС. 2. Розширення транскордонного співробітництва. 3. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. 4. Активізація експортоорієнтованих та імпортозамінних виробництв. 5. Залучення іноземних інвестицій в економіку області. 6. Подальший розвиток туристично-рекреаційної сфери, зокрема курортів, ділового, сільського зеленого туризму. 7. Розвиток транспортної та інженерної інфраструктури. 8. Впровадження інновацій в усі сектори економіки. 9. Підвищення якості освітніх послуг, залучення на навчання іноземних студентів у ВНЗ I-IV рівнів акредитації. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Політична нестабільність у державі. 2. Низька конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва. 3. Високий рівень тіншової економіки. 4. Низька купівельна спроможність населення. 5. Негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон, підвищення демографічного навантаження). 6. Погіршення стану комунальної інфраструктури. 7. Зниження темпів розвитку малого і середнього підприємництва. 8. Занепад академічного та науково-дослідного сектора України. 9. Паводкові та карстові загрози й підтоплення територій.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Щодо Чернівецької області, то вона – найменша багатонаціональна область нашої країни, яка володіє значною кількістю різноманітних природних ресурсів та родовищ, що створюють оптимальні можливості для її розвитку. Вигідне географічне положення області, сусідство з багатьма областями країни (Івано-Франківською, Тернопільською, Хмельницькою і Вінницькою) та її прикордонне розташування робить її потенційно привабливим транспортним коридором, і нині вона має налагоджене транспортне сполучення з Польщею, Румунією та Молдовою, тобто область знаходиться на периферії транспортних потоків національного рівня. Визначальну роль у формуванні ВДВ області незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності (див. рис. 3).

Рис. 3. Структура валової доданої вартості Чернівецької області в розрізі видів економічної діяльності за 2015 рік

Щодо виробництва, то у 2015 році, у зв'язку зі складною суспільно-політичною ситуацією, обсяги виробництва промислової продукції зменшились на 7,1%. Скорочення виробництва продукції відбулось у базових галузях промисловості: машинобудуванні – на 33,5%, постачанні електроенергії, газу, пари – на 2,4%, легкій промисловості – на 1,9%, виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – на 0,1% [2].

Крім того, щодо соціальної інфраструктури слід зазначити [11]: в області функціонують 379 навчальних закладів дошкільної освіти і 436 ЗОШ. Мережу ВНЗ області формують 17 закладів усіх рівнів акредитації та форм власності. Також нараховують 457 закладів з охорони здоров'я. В Чернівецькій області налічують 2434 пам'ятки історії та культури.

Досліджуючи соціально-економічний розвиток даної прикордонної області, варто також зазначити особливості її зовнішньоекономічної діяльності (див. рис.4).

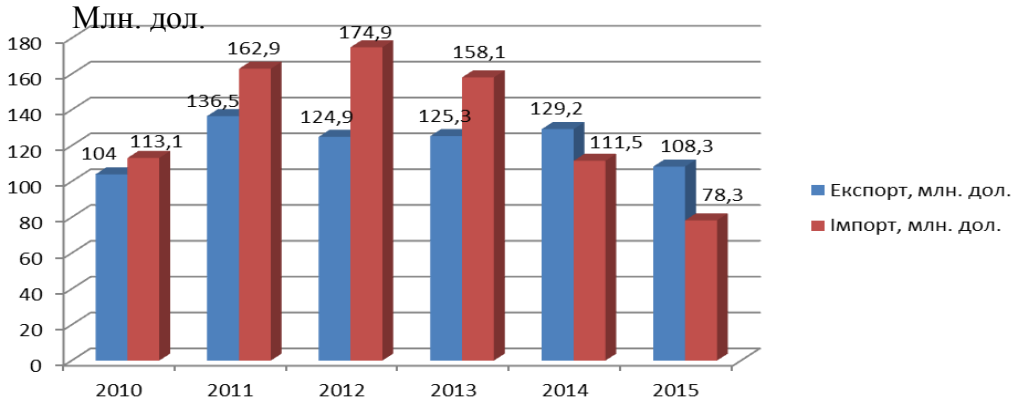

Рис. 4. Зовнішньоекономічна діяльність Чернівецької області за 2010-2015 роки [16]

За даними Державної служби статистики України, упродовж 2010-2014 рр. зміни обсягів експорту та імпорту товарів суб'єктами господарювання області мали хвилеподібний характер із загальною тенденцією до зростання (див. рис. 4): збільшення експортних поставок товарів спостерігалось упродовж 2010-2011 і 2013-2014 років, зменшення – 2012 і 2015 рр. Щодо імпортних операцій, то вони переважно зростали з 2010 по 2012 роки (з 113,1 млн. дол. до 174,9 млн.), а з 2013 по 2015 значно знизилися (з 174,9 млн. дол. до 78,3 млн. дол.). Для більш повної характеристики потенціалу Чернівецької області варто побудувати таблицю SWOT-аналізу (див. табл. 3).

У Чернівецької області є досить багато сильних сторін: вигідне географічне положення, багатий ресурсний потенціал, розвинена транспортна мережа, ефективний історико-туристичний потенціал, які підкріплюються зовнішніми можливостями: можливістю високого економічного, соціального, культурного, наукового зростання тощо. Але за даних умов розвитку України в області спостерігається більша кількість слабких сторін та загроз, які формуються на основі нестабільності соціально-економічного стану країни. Тому для максимального

використання всієї потужності Чернівецької та інших областей необхідно вийти з кризової ситуації, подолати її негативні сторони та створити ефективні передумови для успішного розкриття потенціалу кожної структурної одиниці.

Таблиця 3

SWOT-аналіз Чернівецької області [2]

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Вигідне економіко-географічне розташування на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, значний транскордонний транзитний потенціал, близькість до кордонів з Євросоюзом.</p> <p>2. Відносно високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу (показники вищі, ніж у середньому по Україні).</p> <p>3. Високий рівень диверсифікації сільського господарства</p> <p>4. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції.</p> <p>5. Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів та для подальшої переробки лісгосподарської продукції.</p> <p>7. Регіон – один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку (3 місце в Україні).</p> <p>8. Позитивна демографічна динаміка (за рівнем народжуваності – 4 місце в Україні).</p> <p>9. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів.</p> <p>10. Розвинута мережа навчальних закладів.</p> <p>11. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів.</p> <p>12. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал.</p> <p>13. Значна частка екологічно чистих територій (регіон один з лідерів в Україні).</p>	<p>1. Недостатній рівень транскордонного співробітництва області.</p> <p>2. Нераціональне використання лісових ресурсів.</p> <p>3. Високий рівень тіньової економіки.</p> <p>4. Низька якість управління у різних сферах, наявність корупції.</p> <p>5. Низький рівень доходів населення.</p> <p>6. Низький рівень експорту.</p> <p>7. Низький рівень внутрішніх та іноземних інвестицій (0,1% від України).</p> <p>8. Низька інвестиційна та інноваційна активність, складний фінансовий стан підприємств.</p> <p>9. Низький рівень розробки та використання природних ресурсів.</p> <p>10. Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону.</p> <p>11. Зношеність існуючої інфраструктури області.</p> <p>12. Високий рівень безробіття, особливо у сільській місцевості, міграція населення.</p> <p>13. Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних закладів, культурних та соціальних установ.</p> <p>14. Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг, недостатня забезпеченість медичних закладів сучасною лікувально-діагностичною технікою і устаткуванням та якісними медикаментами.</p>
Можливості	Загрози
<p>1. Чернівецька область (потенційно) може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі.</p> <p>2. Вона може бути регіоном із високим рівнем розвитку інфраструктури, насамперед транспортними комунікаціями.</p>	<p>1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з військовими діями на сході країни.</p> <p>2. Зарегульованість економіки, високий рівень корумпованості.</p>

<p>3. У Чернівецькій області надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки регіону (промисловий сектор, аграрний сектор, туризм, будівництво, наукоємні послуги, а також ЖКГ, лісове.</p> <p>4. Чернівецька область може бути регіоном із високим рівнем транскордонного співробітництва, з огляду на прикордонний статус і кордони з Євросоюзом.</p> <p>5. Чернівецька область (потенційно) може бути одним із мультикультурних центрів країни.</p> <p>6. Чернівецька область може бути одним із провідних наукових центрів, регіоном із розвинутою соціальною сферою, ефективною системою управління регіональним розвитком.</p> <p>7. Чернівецька область може бути одним із найбільш екологічно чистих регіонів країни.</p>	<p>3. Гальмування проведення нагальних структурних соціальних та економічних реформ центральними органами влади.</p> <p>4. Шокові коливання курсу національної грошової одиниці, фінансова нестабільність, погіршення інвестиційного клімату в країні.</p> <p>5. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення.</p> <p>6. Недостатність власних фінансових ресурсів у господарюючих суб'єктів, а також ускладнення запозичення коштів на прийнятних умовах.</p> <p>7. Відсутність належної інноваційної інфраструктури, що забезпечує господарство.</p> <p>8. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та дорожнього господарства.</p> <p>9. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони, депопуляція населення краю.</p>
--	--

Закарпатська область – це прикордонна область нашої країни. Загалом, за географічним розташуванням і наявністю кордонів з 4-ма країнами ЄС, область займає виключно важливе геостратегічне і геополітичне положення як для України, так і для іншої частини Європи, особливо для країн Східної, Центральної та Південно-Східної Європи. Загальні характеристики соціально-економічного стану Закарпатської області є такими:

- низький рівень індустріального й економічного розвитку області;
- вага ВВП Закарпаття складає в Україні всього 1,5 %;
- у регіоні неоптимальним є територіальний розподіл праці, нерационально використовуються наявні природні і трудові ресурси у розрізі районів;
- централізовані державні капіталовкладення в розвиток області за останні 10 років скоротилися у 5 разів, що призвело до занепаду виробничої і соціальної інфраструктури, відставання області в розвитку продуктивних сил і зниження рівня життя населення, особливо у гірських районах [14].

Для подання більш загальної характеристики даної області побудуємо матрицю SWOT-аналізу (див. табл. 4).

Таким чином, можна підсумувати, що Закарпатська область станом на 2015 рік у результаті впливу сукупності історичних, політичних, природно-географічних, економічних і управлінських факторів, незважаючи на

SWOT-аналіз Закарпатської області [3]

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне геополітичне розташування, автомобільні, залізничні та повітряні шляхи міжнародного значення. 2. Розвиток транскордонного співробітництва. 3. Природні (насамперед лісові та водні), еколого-рекреаційні та людські ресурси. 4. Висока ділова активність населення. 5. Розвинена торгівельна інфраструктура. 6. Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ. 7. Наявність диференційованого туристичного продукту. 8. Високий рівень спеціалізації в аграрній сфері. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нерозвиненість соціальної та виробничої інфраструктури, низький рівень розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури у сільській місцевості. 2. Застаріла матеріально-технічна база виробництва. 3. Низька інноваційна активність підприємств, низький рівень науково-виробничої інтеграції. 4. Нерозвиненість підтримки малого та середнього підприємництва. 5. Складність доступу до кредитних ресурсів, відсутність венчурного кредитування, висока залежність від зовнішніх інвесторів. 6. Низька експортна орієнтованість товарів власного виробництва. 7. Низька якість сервісу туристичної інфраструктури. 8. Високий рівень тінізації економіки, неефективність роботи державних контролюючих органів.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Залучення європейських структурних фондів, участь у грантових програмах. 2. Організація транскордонних природоохоронних територій. 3. Можливість навчання, стажування, набуття досвіду роботи за кордоном. 4. Оптимізація транспортно-логістичних схем промислових підприємств. 5. Експорт екологічно чистої, органічної сільськогосподарської продукції. 6. Кооперативні зв'язки із закордонними виробниками. 7. Розширення збутової бази вітчизняної продукції. 8. Впровадження європейських стандартів якості продукції. 9. Налагодження співпраці з науковими установами сусідніх держав. 10. Участь у міжрегіональних та міжнародних ярмарках, бізнес-зустрічах, виставках. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вищий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном. 2. Відтік іноземних інвестицій з області. 3. Безповоротна міграція в інші регіони та країни. 4. Висока конкурентність європейських ринків, складність виходу на них. 5. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку. 6. Перетворення регіону на ресурсний придаток Європи. 7. Зниження зовнішнього попиту на продукцію області. 8. Перенаправлення туристичних потоків області в інші західні регіони та країни ЄС. 9. Підвищення вартості енергоносіїв. 10. Нестабільність, зміна законодавчої та нормативно-правової бази. 11. Більш привабливі умови залучення інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних країнах ЄС.

вигідне географічне і гео економічне розташування, багатий природно-ресурсний і людський потенціал, тим не менше, залишається регіоном з низьким рівнем розвитку продуктивних сил, індустріального та інноваційного розвитку, високими диспропорціями у розвитку, перш за все гірських і передгірних та низинних районів. Характерною і сталою ознакою для області стали праценадлишковість і трудова міграція населення, у т.ч. закордонна трудова міграція. Закарпаття суттєво відрізняється від прикордонних регіонів країн-сусідів як у розвитку соціальної і виробничої інфраструктури, так і в грошових доходах населення.

Прикарпаття – регіон інноваційної економіки з комфортним та безпечним життєвим середовищем і високим рівнем соціально-духовного життя. На території області обліковується 340 родовищ з 25 видів різноманітних корисних копалин, з яких 161 родовище розробляється [15].

Щодо економічного розвитку області, ключову роль незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності, як промисловість (30,2%), оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (13,7%), сільське, лісове та рибне господарство (12,2%), будівництво (6,3%) тощо [4].

Щодо промисловості, то промислове виробництво області відзначається різноманітністю видів діяльності. У 2015 році в структурі реалізації 43,8% складала продукція переробної промисловості, 44,6% – з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, 11,2% – добувної промисловості і розроблення кар'єрів [15].

Варто також зазначити особливості розвитку соціальної інфраструктури даного краю: на сьогодні в області нараховувалося 386 дошкільних навчальних закладів. Упродовж останніх 11 років зменшується кількість загальноосвітніх навчальних закладів. Мережа вищих навчальних закладів області теж зазнала змін – частина ВНЗ I–II рівнів акредитації стали відокремленими структурними підрозділами ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Підготовку кваліфікованих робітників в області здійснюють 22 професійно-технічні навчальні заклади. Крім того, в області діють 72 лікарняні заклади, 150 амбулаторно-поліклінічних закладів та 537 фельдшерсько-акушерських пунктів [15].

Щодо зовнішньоекономічної діяльності Івано-Франківської області, то вона, як і попередні області, має хвилеподібний характер (див. рис. 5).

За даними рисунку видно, що з 2010 по 2013 рік як експорт, так і імпорт невпинно зростали, при цьому другий переважав. Але вже з 2013 року відбувається значний спад експортних операцій та частковий спад імпортних. 2014 рік для області є досить визначним у плані експортно-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

імпорتنій торгівлі, адже обсяги експорту почали переважати імпорт, а у 2015 році ця різниця значно збільшилась. На даний час серед регіонів країни область зайняла 23 місце за експортом, 17 місце – за імпортом.

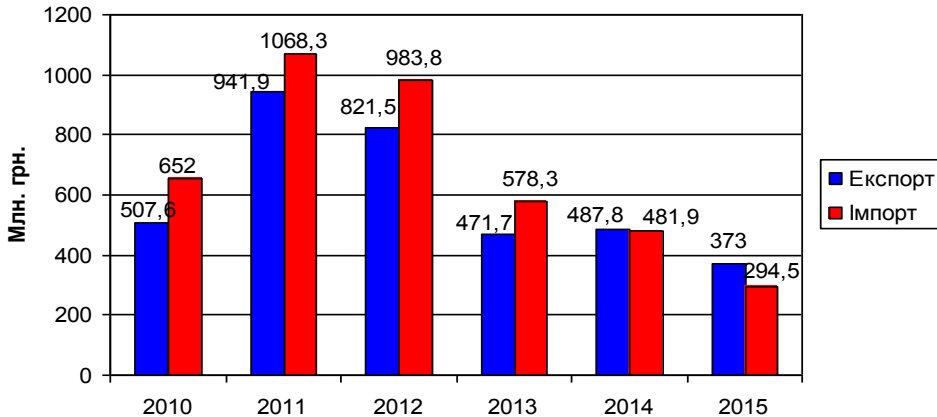

Рис. 5. Зовнішньоекономічна діяльність Івано-Франківської області за 2010-2015 роки [16]

Доречно також провести SWOT-аналіз області для більш повної її характеристики (див. табл. 5).

Таблиця 5

SWOT-аналіз Івано-Франківської області [4]

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Позитивна демографічна динаміка. 2. Близьке розташування до кордонів ЄС. 3. Інвестиційна привабливість регіону. 4. Розвинута промислова інфраструктура. 5. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів, наукових кадрів та наукових розробок. 6. Наявність природних ресурсів. 7. Наявність відновлювальних та альтернативних джерел енергії. 8. Наявність сировинної бази відходів аграрного сектору. 9. Значний туристичний та рекреаційний потенціал. 10. Національні, релігійні та культурні традиції, автентичні промисли. 11. Значний обсяг надходження коштів від трудових мігрантів з-за кордону 12. Високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу 13. Значна частка екологічно чистих територій. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низька диверсифікація промисловості. 2. Технологічна відсталість промисловості. 3. Недостатній розвиток дорожньої та інженерної інфраструктури. 4. Високий ступінь зносу об'єктів житлово-комунального господарства. 5. Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі області. 6. Низький рівень офіційної зайнятості, брак робочих місць в сільській місцевості. 7. Нераціональне використання лісових ресурсів. 8. Слаборозвинуте, дрібнотоварне агровиробництво. 9. Невідповідність окремих видів агропродукції стандартам ЄС. 10. Низька купівельна спроможність населення. 11. Низький рівень екологічної свідомості. 12. Недостатність забезпечення якісною питною водою окремих територій. 13. Незадовільний стан поводження з відходами.

Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Активізація транскордонного співробітництва. 2. Пожвавлення інвестиційного середовища та залучення зовнішніх інвестицій в економіку області. 3. Розвиток відновлювальних та альтернативних джерел енергії. 4. Пожвавлення експортно-імпортних відносин з ЄС, поява нових ринків збуту продукції. 5. Розвиток інфраструктури, насамперед дорожньої та житлово-комунального господарства. 6. Децентралізація влади, проведення адмінреформи та зростання бюджетної самостійності громад. 7. Покращення бізнес-клімату в Україні. 8. Створення потужностей з переробки відходів. 9. Підписання економічної частини Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. 10. Розвиток екотуризму. 11. Інвестиції трудових мігрантів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання трудової міграції і втрата трудових ресурсів. 2. Послаблення експортно-імпортних відносин з країнами Митного Союзу, скорочення російських інвестицій. 3. Дефіцит природного газу через надмірну залежність від імпорту. 4. Зменшення внутрішнього товарообороту через низьку купівельну спроможність населення. 5. Скорочення агровиробництва через низьку конкурентоспроможність і відсутність підтримки з боку держави (порівняно з європейськими виробниками). 6. Виникнення надзвичайних ситуацій природного (паводки, зсуви, селі, ерозії) та техногенного характеру.

На основі поданої матриці бачимо, що дана область має досить значну кількість сильних сторін: позитивна демографічна ситуація, вигідне розташування, інвестиційна привабливість, високий ресурсний потенціал, розвинена інфраструктура та ін., що в поєднанні з наявними можливостями: можливістю транскордонного співробітництва, пожвавлення зовнішньоекономічних відносин з питань наукового співпраці, розвитку інноваційних та інвестиційних проектів, пожвавлення торгівельних операцій тощо, створить хороший фундамент для подолання наявних слабкостей та зменшення впливу зовнішніх загроз.

Висновок. На основі проведеного дослідження можна зазначити, що досліджувані області: Львівська, Чернівецька, Закарпатська та Івано-Франківська – це не тільки туристично-культурні території країни, але й важливі соціально-економічні та ресурсні її об'єкти. Провівши PEST та SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку Карпатського економічного району, ми дійшли висновку, що досліджувані області володіють цілою низкою визначальних переваг та мають досить непогані можливості, проте наявність великої кількості слабких сторін та загроз із зовнішнього середовища перешкоджають їм повністю використовувати свій наявний потенціал та розвиватись. Під час проведення PEST-аналізу ми з'ясували, що для забезпечення нормального розвитку областей країни перш за все

слід переформувати та вдосконалити свою політико-правову структуру, створити сприятливі умови для розвитку її соціально-економічного потенціалу та проводити ефективну державну технологічну політику. НТП повинен стати основою розвитку кожного підприємства та кожної галузі. Щодо результатів SWOT-аналізу, то ми дійшли висновку, що даний соціально-економічний регіон має вигідне розташування, що забезпечує йому інвестиційну привабливість та можливість транскордонного співробітництва. Основними загрозами, які залишились упродовж років, є: нестабільна економічна ситуація, гострі демографічні проблеми та проблеми відтоку кадрів за кордон та молоді на навчання, яка потім не повертається. Тому основними пріоритетами соціально-економічного розвитку досліджуваних регіонів є діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо створення всіх необхідних умов для покращення ситуації в країні та забезпечення основи для зменшення відчутності впливу зовнішніх загроз. І тільки тоді прикордонні області зможуть вийти на новий рівень розвитку та підняти загальну ефективність країни загалом.

Отже, перспектива подальших розвідок у досліджуваному нами напрямі зростає з кожним днем, оскільки даний прикордонний район є інвестиційно привабливим з хорошим географічним розташуванням, що дасть змогу не тільки досліджуваній території, а й цілій країні покращити своє соціально-економічне становище та налагодити стосунки з країнами-сусідами завдяки транскордонному співробітництву.

Список використаних джерел:

1. Стратегія Львівської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Львівської ОДА від 18 січня 2016 року: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/STRATEG_YA_final_18.01.2016-pdf.pdf
2. Стратегія Чернівецької області на період до 2020 року, затверджена рішенням Чернівецької обласної ради від 9 березня 2016 року: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiyi_rozvitku_oblasti_2020.pdf
3. Стратегія Закарпатської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Закарпатської ОДА від 18 січня 2016 року: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/STRATEG_YA_final_18.01.2016.pdf.pdf
4. Стратегія Івано-Франківської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Івано-Франківської обласної ради від 9 березня 2016 року: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiyi_rozvitku_oblasti_2020.pdf
5. Григорашова С. С. Стан і перспективи регіонального розвитку туризму в Чернівецькій області / С. С. Григорашова // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – № 2.
6. Бевз І. А. Оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України в докризовий та посткризовий періоди / І. А. Бевз, Н. О. Федяй // Ефективна економіка. – 2013. – №7. – .89-103.

7. Боврон Б. В. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону : практич. посіб. / Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон, – К.: К.І.С., 2008. – С. 95-105.
8. Козловський С. В. Стратегічний аналіз розвитку регіональних економічних систем /С. В. Козловський // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 25.
9. Посібник із залучення додаткового фінансування для проектів місцевого розвитку. Проект з регіонального врядування та розвитку – Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rgd.org.ua/resources/additional_res/Handbook_on_fundraising_2009_UKR.pdf.
10. Про затвердження Стратегії розвитку Львівської області до 2015 р. [Електронний ресурс] : рішення сесії Львівської обласної ради № 193 від 13.03.2007 р. – Режим доступу : <http://www.oblrada.lviv.ua/programs.php>.
11. SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку Львівщини [Електронний ресурс]: підручник / НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2013. – Режим доступу: <http://loda.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/SWOT-2013.doc>
12. Стратегія розвитку Львівської області: Стратегічний план розвитку Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ldp.lviv.ua/files/strategic_aims.pdf
13. Коротка характеристика соціально-економічного розвитку Чернівецької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refs.in.ua/rishennyam-chernivecekoji-oblasnoyi-radi-vid-strategiya-rozvit.html?page=4>
14. Офіційний сайт Закарпатської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zk.gov.ua/?q=page&id=19300>
15. Офіційний сайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19300>
16. Зовнішньоекономічна діяльність: обсяги експорту-імпорту товарів за регіонами України / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Anatolii Vdovichen, Candidate of Economic Sciences, associate professor,
Anastasiia Tataryn, Olesia Duma
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE,
Chernivtsi

PEST AND SWOT-ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF CARPATHIAN ECONOMIC REGION

Abstract

The article presents the results of the PEST - analysis of the environment of Carpathian economic region. General factors affecting its functioning and development are defined. Main socio-economic characteristics of Lviv, Chernivtsi, Trans-Carpathian and Ivano-Frankivsk regions are given. Furthermore, basic features and indicators of activity of these areas via tabular and graphical methods are given. SWOT-analysis is conducted and main strengths and weaknesses of these territories, their opportunities and external threats are defined. Their existing potential is defined. And accordingly, the substantiate conclusion, in which the conducted research is summed up, and main ways of development of each of the studied areas are defined, is made.

Keywords: PEST-analysis, SWOT-analysis, socio-economic development, infrastructure, border areas, cross-border cooperation.

References:

1. Strategy of Lviv region till 2020, approved by the Lviv Regional State Administration on 18 January 2016, the project. Available at: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/STRATEG_YA_final_18.01.2016-pdf.pdf (in Ukr.).
2. Strategy of the Chernivtsi region until 2020, approved by the Chernivtsi Regional Council of 9 March 2016 draft. Available at: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiyi_rozvitku_oblasti_2020.pdf (in Ukr.).
3. Strategy Transcarpathian region until 2020, approved by the Transcarpathian Regional State Administration on 18 January 2016, the project. Available at: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/STRATEG_YA_final_18.01.2016pdf.pdf (in Ukr.).
4. Strategy Ivano-Frankivsk region for the period until 2020, approved by the Ivano-Frankivsk Regional Council of 9 March 2016 draft. Available at: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiyi_rozvitku_oblasti_2020.pdf (in Ukr.).
5. Hryhorashova, S.S. (2011). Status and Prospects for Regional Development of Tourism in Chernivtsi Region. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii [Economics. Management. Innovation]*, № 2 (in Ukr.).
6. Bevz I., Fyodor N. (2013). Assessment of socio-economic development of Ukraine in the pre-crisis and post-crisis periods. *Efektivna ekonomika [Efficient Economy]*, no. №7, pp. 89-103 (in Ukr.).
7. Bovron, B., Vihoda, A., Davidson, G. (2008). *Rozroblennia ta vprovadzhennia stratehichnoho planu rozvytku rehionu* [Development and implementation of a strategic development plan of the region]. KIS, Kyiv, pp. 95-105 (in Ukr.).
8. Kozlovsky, S.V. (2011). Strategic analysis of the regional eco-systems. *Ekonomika Ukrainy [Economics of Ukraine]*, no. 4, pp. 25 (in Ukr.).
9. Guide attract additional funding for local development projects, Project of regional governance and development Ukraine. Available at: http://www.rgd.org.ua/resources/additional_res/Handbook_on_fundraising_2009_UKR.pdf (in Ukr.).
10. On approval of Strategy of Lviv region for 2015 decision of the Lviv Regional Council number 193 of 13.03.2007. Available at: <http://www.oblrada.lviv.ua/programs.php> (in Ukr.).
11. SWOT-analysis of socio-economic development of Lviv. NAS of Ukraine, Institute of Regional Studies (2013), Lviv. Available at: <http://loda.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/SWOT-2013.doc> (in Ukr.).
12. Strategy of Lviv region: Strategic Development Plan Lviv region. Available at: http://ldp.lviv.ua/files/strategic_aims.pdf (in Ukr.).
13. Brief description of the social-economic development of the Chernivtsi region. Available at: <http://refs.in.ua/rishennyam-chernivecekoyi-oblasnoyi-radi-vid-strategiya-rozvit.html?page=4> (in Ukr.).
14. Official site of the Transcarpathian Regional State Administration. Available at: <http://www.zk.gov.ua/?q=page&id=19300> (in Ukr.).
15. Official site Ivano-Frankivsk Regional State Administration. Available at: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19300> (in Ukr.).
16. Foreign trade: Exports and imports of goods by regions of Ukraine, State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).

МОНІТОРИНГ ТЕРИТОРІЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ З ОСОБЛИВИМ РЕЖИМОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація

У даній статті обґрунтовано важливість здійснення моніторингу територій з особливим режимом господарювання Карпатського регіону. Визначено проблеми, що заважають здійсненню моніторингу. Вказані індикатори, що мають стати основою при аналізі даних територій з особливим режимом господарювання Карпатського регіону. Визначено важливість створення комплексної оцінки аналізу для затвердження як базового інструменту, що створює інформаційно-аналітичне підґрунтя, а також основних показників, що мають регулярно контролюватися та документуватися для забезпечення стійкості управління розвитком територій з особливим режимом господарювання Карпатського регіону. Проаналізовано стан діяльності територій з особливим режимом господарювання Карпатського регіону, а також запропоновано можливі шляхи удосконалення здійснення моніторингу для результативності функціональної діяльності суб'єктів управління з врахуванням ендегенних та екзогенних викликів.

Ключові слова: моніторинг, Карпатський регіон, територія з особливим режимом господарювання, SWOT-аналіз, методологія оцінки розвитку.

Н.В.Винар, аспірантка,
Тернопольский национальный экономический университет,
г.Тернополь

МОНІТОРИНГ ТЕРИТОРІЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ С ОСОБЛИВИМ РЕЖИМОМ ХОЗЯЙСТВУВАННЯ

Аннотация

В данной статье обоснована важность осуществления мониторинга территорий с особым режимом хозяйствования Карпатского региона. Определены проблемы, мешающие осуществлению мониторинга. Указаны индикаторы, которые должны стать основой в анализе данных территорий с особым режимом хозяйствования Карпатского региона. Определены важность создания комплексной оценки анализа для утверждения как базового инструмента, создающую информационно-аналитическую почву, а также основных показателей, которые должны регулярно контролироваться и документироваться для обеспечения устойчивости управления развитием территорий с особым режимом хозяйствования Карпатского региона. Проанализировано состояние деятельности территорий с особым режимом хозяйствования Карпатского региона, а также предложены возможные пути совершенствования осуществления мониторинга для результативности функциональной деятельности субъектов управления с учетом эндогенных и экзогенных вызовов.

Ключевые слова: мониторинг, Карпатский регион, территория с особым режимом хозяйствования, SWOT-анализ, методология оценки развития.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань держави є здійснення моніторингу та використання результатів досліджень для розвитку ринкових можливостей територій з особливим режимом господарювання. За допомогою моніторингу завжди можна отримати інформацію про реалізацію управлінських рішень і використовувати оцінку для подальшого планування розвитку територій, оскільки він створює таку інформаційну базу, за допомогою якої можна побачити слабкі та сильні сторони територій з особливим режимом господарювання. В свою чергу діагностика території надає можливість визначити найбільш болючі проблеми та шляхи їх вирішення, а також визначити цілі та засоби їх досягнення. Тому на сьогодні виникає гостра необхідність у створенні системи моніторингу, що повинна бути спрямована на підвищення рівня знань про стан територій з особливим режимом господарювання Карпатського регіону та створення умов для раціонального використання усіх видів ресурсів на основі аналізу та прогнозів змін, що відбуваються в них.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання моніторингу територій висвітлені в працях таких дослідників: З. Варналія, Б. Винницького, М. Долішнього, М. М'якого, В. Керецмана, М. Лендьела та ін. Однак незважаючи на зростаючу кількість досліджень, моніторинг територій з особливим режимом господарювання залишається проблемою, оскільки відсутнє єдине моделювання даних та територіальних статистичних підходів.

Метою статті визначення важливості моніторингу та шляхів покращення його здійсненню як одного з основних елементів механізму реалізації управління соціально-економічного розвитку території з особливим режимом господарювання Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг – це безперервний збір, зберігання та обробка даних, на основі яких проводиться аналіз для визначення поточних тенденцій території. Зібрані протягом певного періоду дані використовуються для отримання показників, що дозволяє оцінити розвиток території з особливим режимом господарювання. Тобто вони є своєрідними індикаторами характеристики відповідних фактів. У свою чергу моніторинг здійснює порівняння цих показників, з метою «фільтрування» хороших та слабких сторін територій з особливим режимом господарювання.

Аналізуючи слабкі сторони та деталізуючи можливості, моніторинг дає список завдань, які необхідно вирішити та доведеться врахувати у розробці цілей. Сильні та слабкі сторони при аналізі утворюють основу для виявлення перспектив соціально-економічного розвитку самої території.

Оскільки об'єктом дослідження є Карпатський регіон, то доцільність проведення його SWOT-аналізу є очевидною (таблиця 1).

SWOT-аналіз Карпатського регіону*

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Закарпатська область	Сприятливе географічне розташування Природно-рекреаційні ресурси Наявність мінеральних лікувальних ресурсів Наявність міжнародної автомагістралі Близьке розташування до кордону з країнами ЄС Наявність аеропорту Унікальний для господарювання клімат Традиційне виноробство та безліч фестивалів, пов'язаних з ним	Сезонна міграція населення Нераціональне використання природних та рекреаційних ресурсів Неякісне сервісне обслуговування
Львівська область	Велика кількість історичних будівель Добре розвинута екскурсійна інфраструктура Наявність кваліфікованої робочої сили Добре розвинутий освітній сектор Велика кількість малих і середніх підприємств Близьке розташування до кордону з країнам ЄС Наявність лісових ресурсів Наявність аеропорту	Історичні пам'ятки перебувають у занедбаному стані Слабко розвинута маркетингова політика
Івано-Франківська область	Активність територіальної влади Активне громадське населення Яскрава фольклористика території Вільні площі для інвестицій Наявність аеропорту Високий потенціал для розвитку зеленого сільського туризму	Дорожня мережа та її освітлення в поганому стані Погані комунікації з владою Недостатність інформаційного забезпечення
Чернівецька область	Близькість до кордону Інтелектуально-трудова потенціал Сприятливий інвестиційний клімат Наявність дешевої робочої сили	Забруднене навколишнє середовище Застарілі технології Надмірна бюрократія Значна заборгованість заробітної плати Велика кількість тіньового бізнесу
	Загрози	Можливості
Закарпатська область	Значна соціальна напруга Відсутність інформаційного забезпечення Невирішене питання туристично-рекреаційного навантаження Загроза ліквідації податкових пільг для інвесторів	Підвищення кваліфікації працівників Впровадження новітніх технологій Збільшення нових робочих місць Збільшення бюджетних доходів території Розвиток міжнародної співпраці

Львівська область	Зменшені туристичні потоки Наявність підприємств, що використовують застарілі технології Загроза ліквідації податкових пільг для інвесторів	Збільшення площі лісових угідь Спрощення митних процедур Впровадження новітніх технологій Концентрація ресурсів на пріоритетних проектах Підвищення маркетингової діяльності Збільшення бюджетних доходів території
Івано-Франківська область	Високий рівень бюрократизації та корупції Відсутність координації територіального розвитку Невирішене питання туристично-рекреаційного навантаження	Розвиток сільського туризму Підвищення якості інвестиційних пропозицій Створення кластерів Підвищення інвестиційної привабливості території
Чернівецька область	Нанесення шкоди навколишньому середовищу Проблема комунального господарства Нечітке розприділення повноважень між гілками влади	Підвищення свідомості населення Покращення екологічної ситуації території Підвищення господарської діяльності території

*Джерело: складена автором

Як бачимо, SWOT-аналіз дає можливість визначити унікальні характеристики кожної території, щоб отримати рекомендації для подальшого розвитку, уникаючи при цьому небажаних результатів.

Характеризуючи Карпатський регіон, з впевненістю можна сказати, що він має такі переваги: зручне географічне положення з інвестиційною привабливістю, високий кадровий потенціал, адміністративну підтримку територій, досвід роботи з інвесторами. Тому основою моніторингу звичайно повинен бути соціальний сектор, а основним його ефективним показником – створення нових робочих місць та зменшення чисельності безробіття, збільшення середньої заробітної плати, тобто підняття життєвого рівня населення.

Хоча, на жаль, основним індикатором сьогодні є показник валової доданої вартості. А такий показник, як індекс територіального людського капіталу, взагалі відсутній, хоча саме це якраз і має бути чи не найголовнішим. Лише програма Уряду «Український прорив: для людей, а не політиків» містила деякі принципово важливі заходи щодо подолання репресивності територій. Чи не вперше в політичному документі було означено, що репресивність територій на пряму прив'язана до рівня зайнятості населення, а її подолання потребує насамперед інноваційних

механізмів, а не перерозподілу ресурсів. Тому детальний аналіз Карпатського регіону може бути використаний і для всіх інших територіальних відносин.

При аналізі територій з особливим режимом господарювання виявлена відсутність статистичних даних та досліджень, що б стосувались їх соціально-економічного розвитку. Карпатський регіон –це регіон поліфункціонального типу, оскільки на ньому знаходяться одночасно СЕЗ та ТПР, природно-заповідні території, прикордонні території, сільські території,гірські території, транспортні території, туристично-рекреаційні території. Зважаючи на це, для ідеального моніторингу соціального та економічного розвитку територій з особливим режимом господарювання має бути, створена особлива статистична база, адже з метою уникненняневдалих поспішних рішень, процес їх прийняття слід розглядати після ретельного моніторингу.

Оскільки більшість СЕЗ створена порівняно недавно (з 2000 року), то оцінювати їхню роботу досить складно. Як показує світова практика, для облаштування 1 кв.км СЕЗ необхідно близько 50млн. дол. Тому державі для ефективного розвитку СЕЗ необхідне значне проведення капіталовкладень в облаштування інфраструктури.

У таблиці 2 описуються фактичне надходження та освоєння інвестицій на територіях СЕЗ Карпатського регіону.

Хоча створення територій з особливим режимом господарювання– це розвиток міжнародного економічного співробітництва, залучення інвестицій, розвиток інноваційної економіки країни загалом, але це завжди і фінансовий ризик з боку держави. Тому при моніторингові доцільним є проведення аналізу вигоди та витрат,що включають такі показники, як: 1) заробітна плата для бюджетників у регулюючих органах та організаціях; 2) повне звільнення від податків (податкові пільги); 3) субсидії; 4) державні кошти для будівництва та обслуговування інфраструктури.Ці показники порівнюються з існуючими надходженнями до бюджету внаслідок реалізації проекту.

Характеризуючи Карпатський регіон, слід зазначити, що за останні роки не надавалися ніякі податкові пільги. Але перед тим як оцінювати податкові стимули, потрібно задатись питанням, чи будуть інвестори інвестуватися без них? Потрібно сказати, що для більшості компаній головним критерієм їх інвестиційного рішення є розвинута інфраструктура, наявність кваліфікованої робочої сили, низькі транспортні витрати та державні гарантії, особливо правового характеру. Виконання цих умов є стимулом для роботи інвесторів. Одночасно корупція, правова, політична,

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

соціальна та економічна нестабільність відіграють важливу роль в інвестиційних рішеннях. Таким чином можна припустити, що компанії будуть інвестуватися там, де відсутні всі ці фактори. Тим не менш, це не означає, що інвестори не люблять «взяти» податкові пільги, що пропонуються. Але чи можуть бути компенсовані втрати доходів держави від податкових пільг відносно новостворених робочих місць, які відповідають стандартам гідної праці?

Таблиця 2

Надходження інвестицій до СЕЗ Карпатського регіону (тис. дол. США)

Назва СЕЗ	Рік	Передбачено (тис. дол. США)		Фактичне надходження інвестицій з початку реалізації проектів (тис. дол. США)		Освоєно інвестицій з початку реалізації проектів (тис. дол. США)		Відсоток освоєння інвестицій до обсягів, передбачених проектами	
		проектами	на рік	Реалізація проектів	з початку звітного року	Реалізація проектів	з початку звітного року	Реалізація проектів	з початку звітного року
СЕЗ «Закарпаття»	2010	270036,3	29364,9	248385,8	18764,5	223077,0	16985,9	82,6	57,8
	2011	-	-	330562,0	82176,2	312542,0	89465,0	115,7	304,7
	2012	270036,3	29144,9	335325,1	4763,1	321883,2	9341,2	119,2	32,1
	2013	269092,6	12915,6	356701,0	21375,9	326419,8	4536,8	121,3	35,1
	2014	268754,5	2125,5	361075,2	4716,2	332246,1	6168,3	123,6	290,2
	січ.-вер. 2015	268754,5	110,0	364090,7	3015,5	336322,1	4076,0	125,1	3705,1
СЕЗ «Курортполіс Трускавець»	2010	74501,4	20606,0	80521,4	0,0	79628,8	0,0	106,9	0,0
	2011	8550,0	0,0	19647,8	0,0	19647,8	0,0	229,8	0,0
	2012	-	-	-	-	-	-	-	-
	2013	-	-	-	-	-	-	-	-
	2014	-	-	-	-	-	-	-	-
	січ.-вер. 2015	-	-	-	-	-	-	-	-
СЕЗ «Яворів»	2010	202299,7	8620,9	179323,9	6420,1	178559,5	6158,7	88,3	71,4
	2011	201157,7	9895,5	189289,4	11418,5	186706,8	9600,3	92,8	97,0
	2012	198850,5	8758,8	184719,8	8630,2	181429,4	7922,4	91,2	90,5
	2013	198850,5	7301,9	190806,9	6087,1	187490,9	6061,5	94,3	83,0
	2014	198079,2	22097,8	211860,4	22637,0	208005,2	22097,8	105,0	100,0
	січ.-вер. 2015	55811,1	14954,5	183234,0	15355,1	179054,0	14954,5	320,8	100,0

Важливим показником ефективності економічного розвитку також є динаміка створених нових підприємств, оскільки зростаюча конкуренція та передача нових знань притаманні конкурентоспроможним територіям. Стан місцевого бюджету визначається значною мірою від доходу населення та економічної потужності компаній. Взаємини доходів та витрат – це своєрідний «маневр» для майбутніх інвестицій. Як правило, території з соціально-економічними труднощами не мають фінансової свободи, щоб здійснювати розвиток, тому країні необхідновідіграти унікальну роль у підтримці та забезпеченні співфінансування програм розвитку.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про державний бюджет України на 2015 рік» та ліквідацією всіх пільг, більшість суб'єктів господарювання

СЕЗ припинили свою діяльність, значно зменшилася і продовжує зменшуватися кількість укладених договорів.

Тому сьогодні склалася досить парадоксальна ситуація: практично жодних економічних стимулів у межах СЕЗ Карпатського регіону підприємства не мають, проте змушені піддаватися додатковим перевіркам щодо дотримання умов реалізації інвестиційних проектів. Через це компанії, які розвивали бізнес у СЕЗ, намагаються або перевести свою діяльність під загальний режим, або, що буває частіше, піти з такої країни, де владав один день може пообіцяти певні пільги для розвитку, а на наступний – без будь-яких компенсацій та пояснень їх повністю ліквідувати.

Динаміка викидів забруднюючих речовин у атмосферу в Карпатському регіоні* (тис.т.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Закарпатська область	17,4	17,2	8,1	7,7	3,9	3,7
Івано-Франківська область	169,2	221,8	196,7	202,9	228,8	226,5
Львівська область	113,2	129,4	130,7	121,4	100,2	95,6
Чернівецька область	3,8	3,8	2,9	2,7	2,5	2,3

*Джерело: Статистична служба України

Слід зазначити, що розвиток індустріального суспільства породжує руйнування навколишнього природного середовища на національному та місцевому рівнях (таблиця 3). Яскравим прикладом є ВЕЗ «Славутич», що був оголошений спеціальною економічною зоною з ціллю усунення забруднень внаслідок Чорнобильської катастрофи. Тому при аналізі території з особливим режимом господарювання повинен проводитися не тільки кількісний аналіз, але й якісний, щоб визначити, як кількісні зміни впливають на якісні. Тому важливим показником, який повинен враховуватися при моніторингу, є рівень забруднення навколишнього середовища, що надасть можливість їх негайно усунути. Моніторинг у сфері екологічних показників здійснюють Міністерство екології та природних ресурсів, Міністерство надзвичайних ситуацій, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство аграрної політики, Державне агентство лісових ресурсів, Державне агентство водних ресурсів, Державне агентство земельних ресурсів. Як бачимо, багато органів здійснюють нагляд за станом навколишнього середовища, тому дуже важливим є питання узгодженості та співпраці зборі даних та здійсненні моніторингу.

Варто зазначити, що території Карпатського регіону можна також віднести і до транспортних територій, оскільки тут проходять залізничні

дороги, знаходяться аеропорти та одна з найголовніших автомагістралей України «Київ-Чоп». А з географічної точки зору він знаходиться на перетині Сходу та Заходу, Півночі та Півдня.

Хоча Карпатський регіон характеризується більш високою, ніж у інших регіонах економічними та соціальними потенціалами з інтенсивною європейською інтеграцією, але все ж таки розриви щодо рівня розвитку досить великі. Навіть є території, які можна віднести до категорії депресивних. Особливо це стосується гірських та сільських територій.

Відповідно до Постанови від 2 березня 2010 р. № 235 «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим», територія може бути визнаною «депресивною» у разі, коли середні показники розвитку територій цієї групи, а саме: щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати одного найманого працівника та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу, протягом останніх трьох років дорівнюють або нижчі встановлених граничних рівнів таких показників; а частка осіб, зайнятих у сільському господарстві, дорівнює або вища встановленого граничного рівня показника. Звищеперелічених показників отримання статусу депресивної території Карпатським регіоном майже не можливо, хоча в регіоні є території, де дійсно гостро стоїть проблема державної підтримки.

З усього вищесказаного видно, що хоча можливості Карпатського регіону досить значні, але використовуються не повністю, оскільки економічно-політична криза, погане фінансування для облаштування інфраструктури та дуже незначні інвестиційні стимули відлякують інвесторів, які в свою чергу надають перевагу таким більш стабільним сусіднім країнам, як Польща, Угорщина, Словаччина. В свою чергу державна підтримка підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, сприяла б зростанню кількості спільних підприємств, залученню кваліфікованих кадрів та зростанню добробуту населення.

Висновки. На основі проведеного аналізу досить чітко видно, що на сьогодні немає механізму оцінки діяльності органів управління з соціально-економічного розвитку території з особливим режимом господарювання. Створення комплексної оцінки діяльності органів управління з врахуванням різної кількості умов та факторів, від яких залежить формування та розвиток територій з особливим режимом господарювання, надало б можливість визначити корінні причини труднощів в управлінні, а отже – на ранньому етапі вирішити проблеми, які перешкоджають соціально-економічному розвитку самих територій.

Створення Державної програми моніторингу, яка включала б, крім соціального, економічного та екологічного аналізу, також цільові показники, які б характеризували роботу території з особливим режимом господарювання Карпатського регіону, перелік цих показників та норми їх відхилень, допомогло б якісно та кількісно оцінити території з особливим режимом господарювання, виявити бар'єри, що заважають територіальній владі в реалізації стратегії розвитку. Окрім цього ця Програма слугувала б джерелом інформації для практичної роботи управлінців. В свою чергу створення Центру моніторингу слугувало б політикам, керівникам територій з особливим режимом господарювання та приватним компаніям як інструмент допомоги в плануванні та прийнятті управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник [Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні»]/О. Берданова, В.Вакулєнко. – DESPRO. – К:ТОВ «Софія-А», 2012. – 88с.
2. Про засади державної регіональної політики[Електронний ресурс]: Закон України. – Режим доступу:<http://www.rada.gov.ua>
3. Про стимулювання розвитку регіонів[Електронний ресурс]: Закон України.– Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Керецман В.Ю. Державне регулювання регіонального розвитку : теоретичні аспекти/В.Ю.Керецман. – К.:Вид-во УАДУ, 2002. – 188с.
5. Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
6. Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. №1186.
7. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків», що затверджено Постановою КМ № 14 (14-2008-п) від 16.01.2008.
8. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в Автономній республіці Крим і обласного значення для визначення територій депресивними [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України.–Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
9. Лендъел М. Моніторинг та оцінювання стратегій і програм регіонального розвитку в Україні / Лендъел М., Винницький Б., Ратейчак Ю. – К.: К.І.С., 2007. – 120 с.
10. Dinh H.Fiscal solvency and sustainability in economic management. Word Bank Policy Research Working Paper, No.2213, 32p.
11. The Word bank. Indicators. Available at: <http://data.worldbank.org/indicator>.

Natalia Wynar, postgraduate,
Ternopil National Economic University,
Ternopil

**MONITORING OF THE CARPATHIAN REGION WITH SPECIAL
MANAGEMENT REGIME**

Abstract

This article proved the importance of monitoring areas with special management regime in Carpathian region. Problems that interfere the implementation of monitoring are underlined. Indicators, which should become the basis for the analysis of mentioned areas with special

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

economic regime in Carpathian region, are pointed out. The importance of a comprehensive assessment analysis for approval both basic tool that provides information and analytical framework and key indicators that should be regularly monitored and documented for management sustainability of areas development with special management regime in Carpathian region are determined. The conditions of these areas with special management regime in Carpathian region are examined, and possible ways of improving the monitoring of performance for the functional activities of management with regard to endogenous and exogenous challenges are proposed.

Keywords: monitoring, Carpathian region, a territory with special economic regime, SWOT-analysis, methodology assessment of the development.

References:

1. Berdanova, A., Vakulenko, V. (2012). *Stratehichne planuvannya mistsevoho rozvytku* [Strategic planning for local development], Swiss-Ukrainian project "Decentralization Support in Ukraine", DESPRO. LLC "Sofia-A", Kyiv, 88 p. (in Ukr.).
2. *On Principles of Regional Policy*, Law of Ukraine. Available at: <http://www.rada.gov.ua> (in Ukr.).
3. *The promotion of regional development*, Law of Ukraine. Available at: <http://www.rada.gov.ua> (in Ukr.).
4. Keretsman, V.U. (2002). *Derzhavne rehulivannia rehional'noho rozvytku: teoretychni aspekty* [State regulation of regional development: theoretical aspects]. Izd Academy of Public Administration, Kyiv, 188 p. (in Ukr.).
5. Cabinet of Ministers of Ukraine. *On monitoring the socio-economic development of small cities and towns*. Available at: <http://www.rada.gov.ua> (in Ukr.).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011). *Procedure for the development, monitoring and evaluation of the implementation of regional development strategies*, Decree of 16 November №1186 (in Ukr.).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine. *Ukrainian Breakthrough: for People, not for Politicians*, which approved the KM number 14 (14-2008-P) on 16.01.2008 (in Ukr.).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine. *On approval of the monitoring indicators of regions, districts, towns in the Autonomous Republic of Crimea and regional significance for identifying areas depressed*. Available at: <http://www.rada.gov.ua> (in Ukr.).
9. Lendel, M., Vynnytsky, B., Rateychak, Yu. (2007). *Monitorynh ta otsiniuvannia stratehij i prohram rehional'noho rozvytku v Ukraini* [Monitoring and evaluation of policies and programs of regional development in Ukraine]. KIS, Kyiv, 120 p. (in Ukr.).
10. Dinh, H. Fiskal solvency and sustainability in economic management. Word Bank Policy Research Working Paper, No. 2213, 32p.
11. The Word bank. Indicators. Available at: <http://data.worldbank.org/indicator>.

УДК 332.1

С.Д. Лучик, д.е.н., професор,
Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Чернівці
М.В. Лучик, к.е.н.,
ПАТ «Креді Агріколь Банк», м. Київ

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ: ПІДВИЩЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ

Анотація

У статті обґрунтовано необхідність постійно здійснювати моніторинг і оцінку соціального розвитку прикордонних регіонів для визначення соціальних пріоритетів і формування ефективної соціальної регіональної політики. Визначено соціальні показники оцінки матеріального добробуту населення. Здійснено оцінку матеріального добробуту населення Карпатського регіону: досліджено наявні доходи населення, визначено частку заробітної плати та соціальних виплат у них, проаналізовано рівень диференціації доходів і абсолютної бідності населення, зокрема працюючого. Проаналізовано показники матеріального добробуту населення Карпатського євро регіону, до складу якого входять українські Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області. Запропоновано пріоритетні напрями економічного розвитку Карпатського регіону для забезпечення підвищення доходів населення регіону і зменшення потоків трудової міграції за кордон.

Ключові слова: соціальний розвиток, матеріальний добробут, доходи населення, абсолютна бідність, бідність працюючого населення, трудові міграції.

С.Д. Лучик, д.э.н., профессор,
Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ, г. Черновцы
М.В. Лучик, к.э.н.,
ПАО «Креди Агриколь Банк», г. Киев

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ ПОГРАНИЧНОГО РЕГИОНА: ПОВЫШЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНОГО БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация

В статье обоснована необходимость постоянно осуществлять мониторинг и оценку социального развития пограничных регионов для определения социальных приоритетов и формирования эффективной социальной региональной политики. Определены социальные показатели оценки материального благосостояния населения. Осуществлена оценка материального благосостояния населения Карпатского региона: исследованы реальные доходы населения, определена доля заработной платы и социальных выплат в них, проанализирован уровень дифференциации доходов и абсолютной бедности населения, в частности работающего. Проанализированы показатели материального благосостояния населения Карпатского евро региона, в состав которого входят украинские Закарпатская, Ивано-Франковская, Львовская и Черновицкая области. Предложены приоритетные направления экономического развития Карпатского региона для обеспечения повышения доходов населения региона и уменьшения потоков трудовой миграции за границу.

Ключевые слова: соціальне розвиток, матеріальне благосостояння, доходи населення, абсолютна бідність, бідність працюючого населення, трудові міграції.

Постановка проблеми. Регіональна соціальна політика є системою заходів, яка реалізує загальнодержавні інтереси та можливості у соціальній сфері на місцевому рівні, при цьому відстоюючи внутрішні регіональні інтереси. Принцип надання і фінансування державою мінімальних соціальних гарантій всьому населенню країни й одночасне сприяння задоволенню потреб людей понад мінімум за рахунок засобів адміністративно-територіальних одиниць найбільшою мірою відповідає сучасному рівню соціального розвитку України. Під соціальним розвитком у широкому (загальному) судженні розуміють усю сукупність економічних, соціальних, політичних і духовних процесів, наслідком яких є якісні перетворення в суспільстві [1, с. 7].

У вузькому розумінні соціальний розвиток – це такий тип змін у системі соціально-групових (соціально-статусних, класових, трудових, сімейно-шлюбних, територіально-поселенських, демографічних) відносин, системи соціальної безпеки суспільства, який відзначається переходом їх від нижчого до вищого, більш якісного стану [1, с. 11].

Моніторинг і оцінка соціального розвитку регіону є необхідним інструментом децентралізованого механізму державного управління, який надає змогу не тільки оцінити дієвість політики, а й з'ясувати причини та можливі наслідки від збереження існуючих тенденцій. Здійснення моніторингу доцільно здійснювати з використанням соціальних показників, які мають будуватися на одній концептуальній основі, об'єднуватися єдиним банком даних у рамках інформаційної системи і співвідноситись із міжнародними нормативами [2, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На особливу увагу з боку держави заслуговують прикордонні регіони. Вони відіграють особливо важливу роль як в забезпеченні національної безпеки, так і міжнародної співпраці. Прикордонний Карпатський регіон об'єднує території Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, що становить 9,4% території України, межує з Польщею, Румунією, Молдовою, Угорщиною і Словаччиною. Також Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області входять до складу Карпатського єврорегіону, який об'єднує прикордонні території Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини. Однак протягом останніх років економічний розвиток прикордонного регіону характеризувався скороченням промислового виробництва, зниженням інвестиційної активності, нестійкою експортною динамікою та звуженням

внутрішнього ринку. Все це веде до зниження добробуту населення, накопичення соціальних проблем, посилює соціальну напругу у регіоні. Соціальні проблеми регіонального розвитку досліджують у своїх працях такі провідні вітчизняні вчені, як В. Василенко, В. Геєць, Е. Лібанова, О. Макарова, В. Мандибуря, М. Семикіна, М. Романюк та інші. Проте, незважаючи на їх науковий внесок, варто зазначити, що теоретичні та практичні аспекти соціального розвитку регіону як необхідного елемента механізму оцінювання державного управління у сфері соціальної політики потребують подальшого вирішення.

Формулювання цілей статті й аргументування актуальності поставленого завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану соціального розвитку в прикордонному Карпатському регіоні, виявлення проблем у сфері матеріального добробуту населення та розроблення пропозицій щодо збільшення доходів населення регіону.

Виклад основного матеріалу. Під добробутом розуміють сукупність умов життєдіяльності людини (населення), які створюються під час виробництва, розподілу, обміну, споживання, формують ієрархію потреб та визначають їх задоволення [3, с. 6.]. Добробут має нижчу та вищу межі. Нижчий рівень добробуту характеризується достатнім забезпеченням населення матеріальними благами й послугами. На вищому рівні на перше місце виходять духовні блага, наука, культура. Для аналізу матеріального добробуту населення використовують показники рівнів та структури доходів і витрат, майнового розшарування та бідності, купівельної спроможності доходів, показники співвідношення сукупних витрат та доходів, частки грошових доходів у сукупних доходах.

Дослідження доходів населення України за 2005-2015 рр. виявили зростання середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу у 4,9 рази, у Карпатському регіоні – у 4,6 рази (рис. 1).

За попередніми даними на кінець 2015 р. найвищі доходи в регіоні мали мешканці Львівської області (2399,6 грн.), найнижчі – Закарпатської області (1787,2 грн.) [4].

За даними Євростату, загалом у 28 країнах – членах Європейського союзу середньомісячний дохід у розрахунку на одну особу склав 2097 євро. Максимальний рівень цього показника спостерігався у Швейцарії – 4112 євро, Норвегії – 3987 євро, Данії – 3642 євро. У країнах Карпатського євро регіону значення показника значно менші: у Болгарії – 332 євро (мінімальний рівень), Румунії – 444 євро, Угорщині – 729, Словаччині – 758, Польщі – 793 євро [6]. В Україні за цей період – 146,3 євро, тобто більш ніж вдвічі менше навіть мінімального показника країн ЄС.

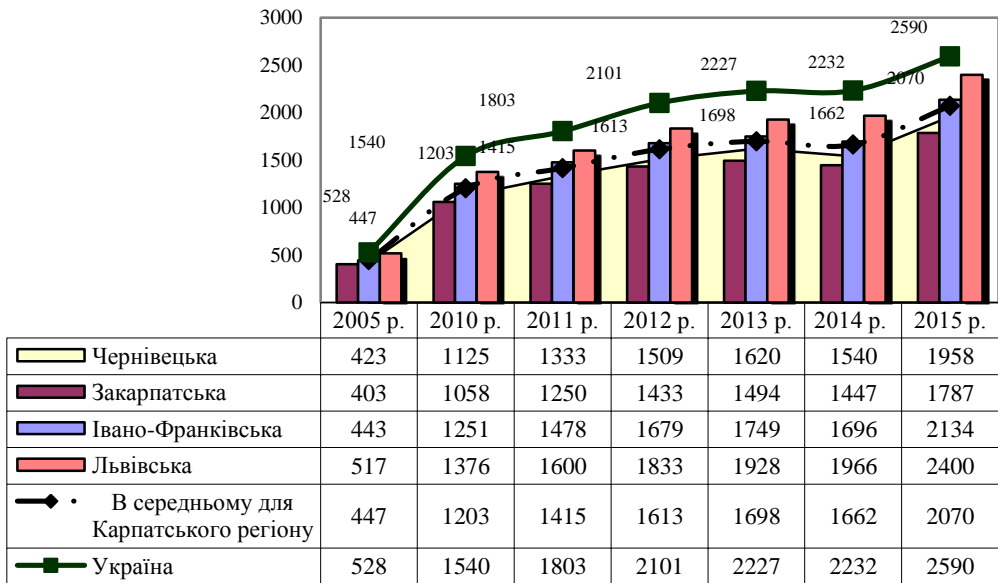

Рис. 1. Динаміка середньомісячного наявного доходу населення Карпатського регіону у розрахунку на одну особу, грн.*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [4; 5].

Слід зазначити, що у 2014-2015 рр. в Україні спостерігається значне зниження індексу реальних наявних доходів до відповідного періоду попереднього року. Якщо у 2014 р. значення показника становило 88,5%, то у 2015 р. – 77,5%. Падіння індексу реальних доходів населення відбулось в усіх регіонах Карпатського регіону. У 2015 р. у Закарпатській області він становив 81,9%, Івано-Франківській – 83,7%, Львівській – 80,0%, Чернівецькій – 85,6%. Поясненням такого явища при стабільному зростанні наявних доходів населення є поглиблення в країні інфляційних процесів та поширення тінізації економіки.

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати в Україні за 2005-2015 рр. свідчить про її зростання у 5,2 рази (рис. 2). У Карпатському регіоні найвищий рівень середньомісячної заробітної плати у 2015 р. був досягнутий у Львівській області – 3647 грн. (при середньоукраїнському показнику 4195 грн. або 160,1 євро), найнижчий у Чернівецькій області – 3049 грн. [7]. В цілому по Україні високий рівень заробітної плати зафіксовано у м. Києві (6732 грн.), Донецькій (4986 грн.) і Дніпропетровській (4367 грн.) областях, найнижчий – у Тернопільській (2994 грн.) області.

У середньому оплата години праці в Україні складала 1,1 євро, у країнах ЄС-28 – 25,0 євро. В країнах Карпатського євросерегіону цей показник нижчий: у Словаччині – 10,0 євро, Польщі – 8,6, Угорщині – 7,5, Румунії – 5,0

євро. Для порівняння: у Данії – 41,3, Швеції – 37,4, Франції – 35,1, Німеччині – 32,2 євро [8]. Зростання мінімальної заробітної плати в Україні за період дослідження відбулось у 5,3 рази. З 01.09.2015 р. мінімальна заробітна плата в країні становить 1378 грн., тобто 57 доларів США, або 52,6 євро (за курсом НБУ станом на 01.12.2015 р.). Серед країн ЄС станом на початок 2016 р. найнижчий рівень мінімальної зарплати зафіксовано в Албанії (155,71 євро), Болгарії (214,75 євро), найвищий – в Люксембурзі (1922,96 євро). В країнах Карпатського єврорегіону рівень мінімальної заробітної плати становив: в Румунії – 233,16 євро, Угорщині – 353,05, Словаччині – 405,00, Польщі – 431,24 євро. Понад 1000 євро в місяць отримують у Великій Британії (1529,03 євро), Франції (1466,62 євро), Ірландії (1546,35 євро), Німеччині (1473 євро), Бельгії та Нідерландах (по 1501,8 євро) [9].

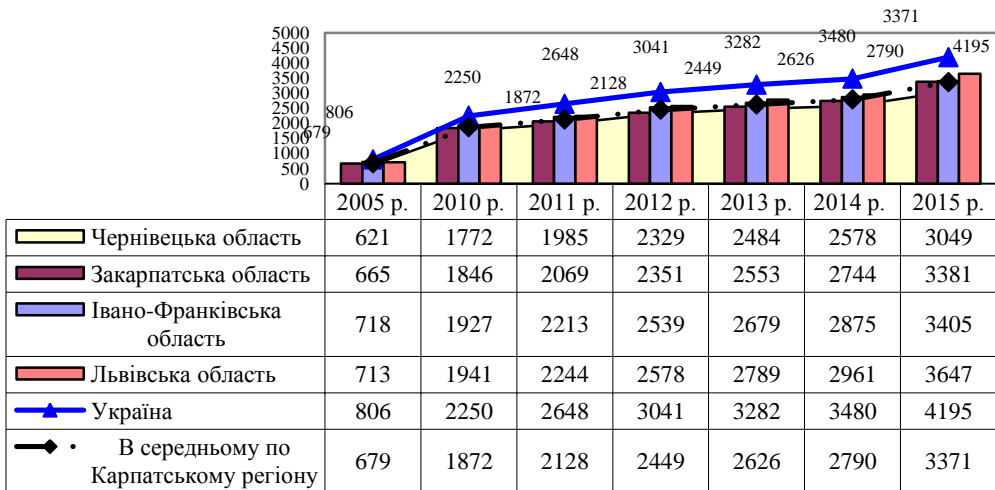

Рис. 2. Динаміка середньомісячної заробітної плати у Карпатському регіоні, грн.*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [5; 7].

В Україні прожитковий мінімум становив 1330 грн., з 01.05.2016 р. – 1399 грн., що становить 55,7 дол. США на місяць, або 1,87 дол. США на день. За даними Світового банку бідність починається там, де доходи менші \$1,90 на добу. Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу в країні протягом 2005-2015 рр. коливалось від 1,9 раза (2005 р.) до 3,2 рази (2015 р.). Відношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму за цей же період зросло від 1,0 до 1,3 рази [10]. У Карпатському регіоні середній розмір пенсій нижчий за загальноукраїнський показник, зокрема, у Закарпатській, Чернівецькій області – на 13,9%, Івано-Франківській – на 9,6%, Львівській – 7,0% (рис. 3).

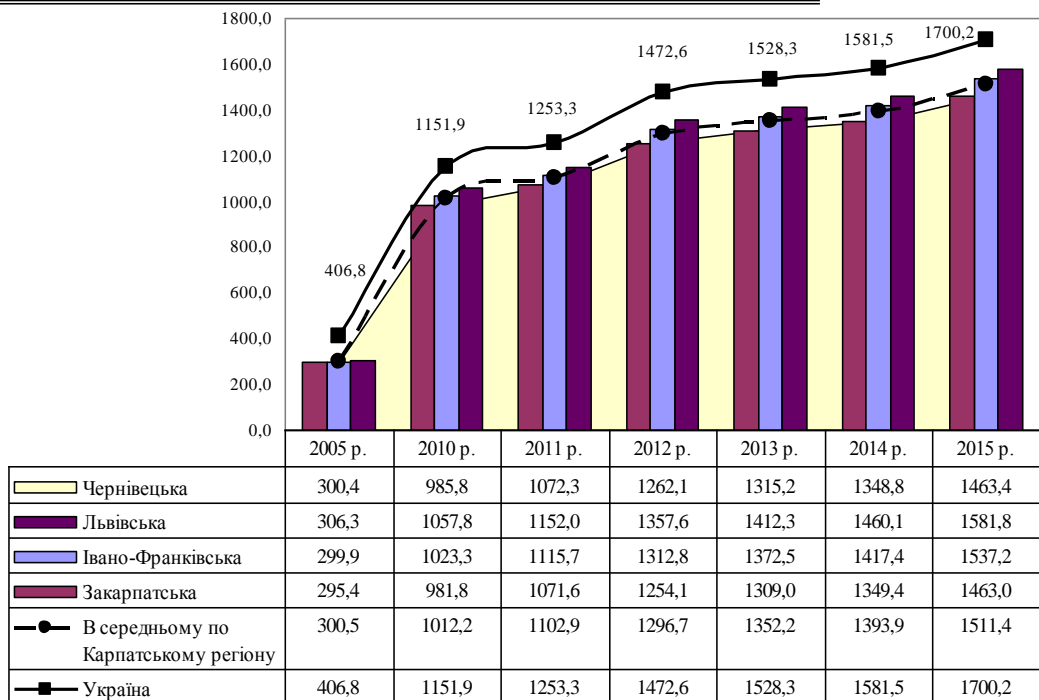

Рис. 3. Динаміка середньомісячного розміру пенсій в Карпатському регіоні (дані на початок року)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [11-14].

Рівень бідності в Україні за абсолютним критерієм (60 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат) зменшився з 55,3% (2005 р.) до 8,6% (2014 р.). Протягом 2005-2013 рр. в усіх областях Карпатського регіону рівень крайньої бідності був вищий за середній показник для України (рис. 4).

У 2014 р. ситуація дещо покращилась, тільки у Львівській області показник залишився достатньо високим і становив 8,7 [15-18].

Для оцінки диференціації доходів населення України використовують децильний коефіцієнт фондів або коефіцієнт фондової диференціації, що демонструє співвідношення сумарних доходів 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого населення. В Україні спостерігається позитивна динаміка скорочення диференціації доходів населення України протягом 2005-2014 рр.. Якщо у 2005 р. він становив 6,9 раза, то у 2014 р. – 4,4 раза, тобто зменшення диференціації склало 160%. Серед областей Карпатського регіону високий рівень диференціації доходів протягом всього періоду досліджень зберігався у Львівській (від 5,6 у 2005 р. до 3,8 рази у 2014 р.) і Чернівецькій області (від 6,8 у 2005 р. до 3,9 рази у 2014 р.). [15-18].

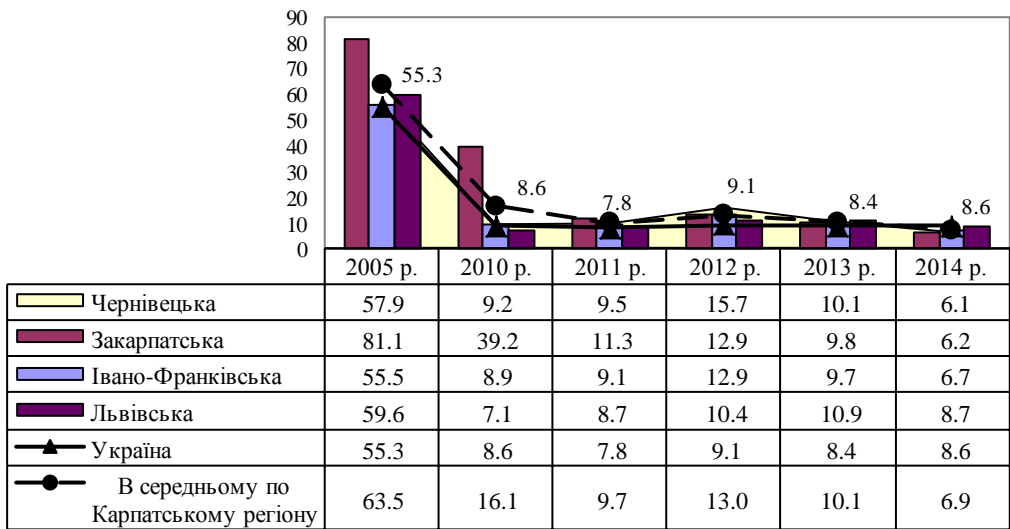

Рис. 4. Показники абсолютної бідності населення в Карпатському регіоні за 2005-2014 рр., %*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [15-18].

Низькі показники оплати праці свідчать про поширення катастрофічного явища – бідність працюючого населення. У 2015 р. заробітна плата складала лише 39% від загальних доходів населення, соціальні допомоги та інші одержані населенням поточні трансферти в структурі доходів склали 37,8%. У Карпатському регіоні структура доходів населення вкрай деформована. Так, у Чернівецькій та Івано-Франківській областях частка зарплати у загальній сумі доходу найнижча по Україні і становила у 2015 р. лише 27,6 і 28,7% відповідно. В Закарпатській області цей показник дещо вищий (31,9%), проте зареєстрований дуже високий відсоток соціальних допомог і одержаних поточних трансфертів – 40,8% від загального доходу. У Львівській області питома вага заробітної плати у доходах населення складала 36,9%, що нижче за середньоукраїнський показник. В країнах Євросоюзу частка заробітної плати коливається від 66 до 87%, зокрема, у Румунії, Польщі – 77%, Угорщині, Словаччині – 74%. Найвищі показники мають Данія (87,2%), Словенія (85,7%), Велика Британія (85,5%), Болгарія (84,0%), найнижчі – Швеція (66,8%), Франція (67,1%) (дані 2011 року) [19].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведена оцінка матеріального добробуту населення Карпатського регіону за 2005-2015 рр. виявила вкрай небезпечну ситуацію: низькі стандарти оплати праці, зростання фінансової та матеріальної диференціації населення,

тотальне поширення бідності працюючого населення, що, в свою чергу, провокує чергові хвилі міграції населення за кордон – у пошуках роботи, для одержання освіти, медичних послуг тощо. Найбільші потоки трудових мігрантів спостерігаються у Закарпатській та Чернівецькій областях. Саме трудові міграції стали для населення прикордонного регіону чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя. Проте вони ведуть до втрати трудового потенціалу регіону, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зниження вмотивованості щодо пошуку роботи на батьківщині. Зубожіння працездатного і, що найбільш жакливо, працюючого населення, веде до соціальної напруги та політичної нестабільності, провокує соціальний вибух.

Для зменшення потоків трудових мігрантів і забезпечення можливості працевлаштування населенню прикордонного регіону потрібно:

- максимально і комплексно використовувати внутрішні ресурси регіону для розвитку виробництва конкурентоспроможної, насамперед високотехнологічної продукції та розширення сфери послуг;
- підтримувати і стимулювати підприємницьку ініціативу;
- суттєво підвищити заробітну плату працівникам бюджетної сфери, зокрема, працівникам освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Список використаних джерел:

1. Управління соціальним і гуманітарним розвитком: навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. – К. : НАДУ, 2009. – Ч. 1. – 456 с.
2. Діагностика соціального розвитку регіону : наук. розробка / авт. кол. : З. В. Балабаєва, С. В. Овчаренко, І. Л. Росколотько та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 40 с.
3. Длугопольський О. В. Економіка добробуту та критерії її оцінки: політекономічний підхід / О. В. Длугопольський // Наука й економіка. – 2007. – №3. – С. 5-8.
4. Доходи та витрати населення у 2015 році [Електронний ресурс]: сайт Державної служби статистики України/ експрес-випуски: Доходи та витрати населення за регіонами України. – Електронні дані. – К.: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.05.16 р.).
5. Соціальні індикатори рівня життя населення : Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 204 с.
6. Labour market (Earnings (Structure of earnings survey – main indicators)) / Eurostat / European Commission. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
7. Заробітна плата та стан її виплати [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Державної служби статистики України / Статистична інформація: Ринок праці. – К: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.05.16 р.).
8. Labour market (Labour costs (Labour costs levels)) /Eurostat / European Commission. Available at : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
9. Labour market (Earnings (Minimum wages)) /Eurostat / European Commission. Available at : <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>.
10. Соціальний захист населення України: Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 124 с.

11. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області / Статистична інформація: Соціальний захист. – Ужгород : Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу : <http://www.uz.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.05.16 р.).

12. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області / Статистична інформація: Соціальний захист. – Івано-Франківськ: Державна служба статистики, 2016.– Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>(дата звернення 10.05.16 р.).

13. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]: офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області / Статистична інформація: Соціальний захист. – Львів: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.05.16 р.).

14. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]: офіційний сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області / Статистична інформація: Соціальний захист. –Чернівці: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.05.16 р.).

15. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області / Статистична інформація: Доходи та умови життя. – Ужгород : Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу : http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/vitrat/2015/dif_zhit_rivnja_1999-2014.pdf (дата звернення 01.10.15 р.).

16. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: офіційний сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області / Статистична інформація: Доходи та умови життя. –Івано-Франківськ: Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу : <http://www.ifstat.gov.ua/> (дата звернення 01.10.15 р.).

17. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області / Статистична інформація: Доходи та умови життя. – Львів: Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу : http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2009/t149909_5.pdf(дата звернення 01.10.15 р.).

18. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: офіційний сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області / Статистична інформація: Доходи та умови життя.– Чернівці: Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.10.15 р.).

19. Labour market (Labour costs (Total wages and salaries)) /Eurostat / European Commission. Available at : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Svitlana Luchyk, Doctor of Economic Sciences, professor,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE, Chernivtsi
Margarita Luchyk Candidate of Economic Sciences,
"Credit Agricole Bank", Kyiv

SOCIAL DEVELOPMENT PRIORITIES OF CROSS-BORDER REGIONS: IMPROVING OF MATERIAL WELFARE

Abstract

The necessity of continuous monitoring and evaluation of cross-border regions social development in order to determine social priorities and form effective social regional policy is

highlighted in the paper. Social indicators of material welfare assessment are defined. Material welfare of Carpathian region is done: income of the population is examined, the share of wages and social benefits in them is defined, and income differentiation level and absolute poverty among the population, particularly among the active labor force are analyzed. Material welfare indicators of Carpathian Euroregion including Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi regions are analyzed. Priority directions of Carpathian region economic development to increase income of the population and reduce the migration flow abroad are proposed.

Keywords: social development, material well-being, income, absolute poverty, the poverty of active labor force, labor migration.

References:

1. Skurativs'kyj, V.A., Troschyns'kyj, V.P., Sytnyk, P.K. (2009). *Upravlinnia sotsial'nym i humanitarnym rozvytkom* [Managing social and human development]. NADU, Kyiv, 456 p. (in Ukr.).
2. Balabaieva, Z.V., Ovcharenko, S.V, Roskolot'ko, I.L. (2010). *Diahnostyka sotsial'noho rozvytku rehionu* [Diagnosis of regional development]. NADU, Kyiv, 40 p. (in Ukr.).
3. Dluhopol's'kyj, O.V. (2007). The economy and the welfare of evaluation criteria: political economy approach. *Nauka j ekonomika [Science and economics]*, vol. 3, pp. 5–8 (in Ukr.).
4. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Income and expenditure in 2015: express editions*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 may 2016) (in Ukr.).
5. State Statistics Service of Ukraine (2015). *Social indicators of living standards*, Statistic bulletin of Ukraine (in Ukr.).
6. Eurostat. European Commission (2016). *Labour market (Labour costs (Labour costs levels))*. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).
7. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Salary and condition of payment. Statistic data*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 may 2016) (in Ukr.).
8. Eurostat. European Commission (2016). *Labour market (Labour costs (Labour costs levels))*. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Accessed 10 may 2016) (in Ukr.).
9. Eurostat. European Commission (2016). *Labour market (Earnings (Minimum wages))*. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Accessed 10 may 2016) (in Ukr.).
10. State Statistics Service of Ukraine (2015). *Social indicators of living standards*, Statistic bulletin of Ukraine (in Ukr.).
11. Main Department of Statistics in Zakarpattya region (2016). *Average monthly pension and the number of pensioners. Statistic data*. Available at: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua> (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).
12. Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk region (2016). *Average monthly pension and the number of pensioners. Statistic data*. Available at: <http://www.ifstat.gov.ua/> (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).
13. Main statistical office in L'viv region (2016). *Average monthly pension and the number of pensioners. Statistic data*. Available at: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>(Accessed 10 May 2016)(in Ukr.).
14. Main Department of Statistics in Chernivtsy region (2016). *Average monthly pension and the number of pensioners. Statistic data*. Available at: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).
15. Main Department of Statistics in Zakarpattya region. *Differentiation of living standards. Statistic data*. Available at: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/vitrat/2015/dif_zhit_rivnja_1999-2014.pdf (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).

16. Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk region (2016). *Differentiation of living standards. Statistic data*. Available at: <http://www.ifstat.gov.ua/> (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).

17. Main statistical office in L'viv region (2016). *Differentiation of living standards. Statistic data*. Available at: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2009/t149909_5.pdf (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).

18. Main Department of Statistics in Chernivtsy region (2016). *Differentiation of living standards. Statistic data*. Available at: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).

19. Eurostat. European Commission (2016). *Labour market (Labour costs (Total wages and salaries))*. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Accessed 10 May 2016) (in Ukr.).

УДК 330.131.5

О. В. Сідуняк, асистент,

Н. В. Прокоп'юк,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,

м. Чернівці

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПЕРЕВАГИ ДЛЯ БІЗНЕСУ ТА ВЛАДИ

Анотація

У статті описується сутність державно-приватного партнерства (ДПП) та виділяється його сучасна роль у соціально-економічному розвитку іноземних держав. Також визначаються сфери поширення ДПП, такі як: електроенергетика, муніципальні послуги, транспорт, телекомунікації, природоохоронна і розвиток інфраструктури, інші. Проаналізовано перелік об'єктів інвестування, що можуть бути реалізовані в рамках ДПП у Чернівецькій області: реконструкція та будівництво водопровідних мереж; модернізація та зміна водозабірних станцій; будівництво та відновлення очисних споруд, приміщення кінотеатру, клубу тощо. Виділено форми ДПП за змістовими категоріями партнерства, які застосовуються за кордоном та можуть використовувати в Україні. Зважаючи на ефективність ДПП, виокремлено ті об'єкти на Буковині, які б могли продуктивно використовуватись, серед них безліч земельних ділянок, підприємств і т. п. Визначено переваги держави та бізнесу у процесі реалізації ДПП як інструменту соціально-економічного розвитку регіону.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, регіон, район, область, об'єкти ДПП, соціально-економічний розвиток, форми ДПП, інвестиції, механізм ДПП, Закон України «Про державно-приватне партнерство», держава, бізнес.

А. В. Сидуняк, асистент,
Н. В. Прокопюк,
Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ: ПРЕИМУЩЕСТВА ДЛЯ БИЗНЕСА И ВЛАСТИ

Аннотация

В статье описывается сущность государственно-частного партнерства (ГЧП) и выделяется его современная роль в социально-экономическом развитии иностранных государств. Также определяются сферы распространения ГЧП, такие как: электроэнергетика, муниципальные услуги, транспорт, телекоммуникации, природоохранная и развитие инфраструктуры, другие. Проанализирован перечень объектов инвестирования, которые могут быть реализованы в рамках ГЧП в Черновицкой области: реконструкция и строительство водопроводных сетей; модернизация и изменение водозаборных станций; строительство и восстановление очистных сооружений, помещения кинотеатра, клуба и др. Выделены формы ГЧП по смысловым категориям партнерства, которые применяются за рубежом и могут использоваться в Украине. Несмотря на эффективность ГЧП, выделены те объекты на Буковине, которые могли бы быть продуктивно использованы, среди них множество земельных участков, предприятий и т. п. Определены преимущества государства и бизнеса в процес се реализации ГЧП как инструмента социально-экономического развития региона.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, регион, район, область, объекты ГЧП, социально-экономическое развитие, формы ГЧП, инвестиции, механизм ГЧП, Закон Украины «О государственно-частном партнерстве», государство, бизнес.

Постановка проблеми. Більшість регіонів України стикаються з проблемою щодо відсутності належного фінансування галузей, які відносяться до державного сектору. Це створює бар'єри продуктивного функціонування об'єктів державної власності, які значно погіршують та гальмують соціально-економічний розвиток регіону. Для того щоб покращити їх функціонування, необхідним є залучення додаткових приватних інвестицій, які сприятимуть вирішенню багатьох соціально-економічних проблем. Одним із способів для вирішення цих проблем є використання такої форми співробітництва, як державно-приватне партнерство (ДПП), яке досить поширене у всьому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємодія держави та бізнесу є важливим фактором для зміни стану економіки та розвитку підприємництва в країні та по регіонах. ДПП, його суть та значення для економіки в цілому досліджено у працях таких науковців, як: Б. Винницький [1], М. Лендъел [1], Б. Онищук [1], П. Сегварі [1], І. Брайловський [2].

Зарубіжний досвід, вигоди для партнерів у процесі реалізації ДПП описували: Г. О. Павлова [8], В. Є. Сазонов [10], Г. Б. Зеленцова та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Більшість науковців присвячували свої праці теоретичному обґрунтуванню суті та значенню ДПП, але конкретного застосування його механізмів на регіональному рівні досліджено недостатньо. Тому, враховуючи теоретичні надбання дослідників, успішний зарубіжний досвід впровадження ДПП в інших державах, буде визначено ті об'єкти державної власності Чернівецької області, які можуть бути вдосконалені шляхом партнерства держави та бізнесу на основі ДПП.

Мета роботи. Метою даної роботи є визначення ДПП як ефективної форми співробітництва бізнесу та влади, яка, враховуючи інтереси, можливості та ресурси кожного, здатна покращити соціально-економічний розвиток Чернівецької області.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі ДПП трактується як «...система відносин, яка виникає між органом державної влади та приватною організацією, у яких приватному партнерові надається більше повноважень щодо планування, фінансування та реалізації певної послуги для населення, аніж при використанні традиційних процедур співпраці, але менше, аніж при приватизації...» [1, с. 13]. Державно-приватне партнерство – це спосіб надання державних послуг, що поєднує приватний і державний сектор на довгостроковий час, який будується на контрактній основі та закріплює певні зобов'язання за кожною із сторін. Він має на меті фінансування капіталомістких або малоприбуткових галузей економіки [2, с. 16]. В цьому й проявляється перевага такої форми співробітництва як для держави, так і для бізнесу, адже кожна із сторін має потребу у ресурсах, які повинні раціонально використовуватись та сприяти соціально-економічному розвитку.

Найповніше і найширше ДПП пояснюється у законодавстві України, де зазначають, між ким відбувається партнерство, основні принципи та норми, яких повинні дотримуватись сторони. Отже, згідно з Законом України «Державно-приватне партнерство – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

законодавчими актами» [3]. Особливістю ДПП є співпраця між державними та приватними партнерами, які несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, передбаченими договором, що укладається в рамках державно-приватного партнерства. Саме це знижує можливість виникнення збитків як держави, так і бізнесу, де кожен несе відповідальність за той ризик, яким він здатен управляти.

Сучасні науковці трактують ДПП як «...співробітництво між бізнесом і владою, що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому Законом та іншими законодавчими актами, що пов'язано з метою реалізації суспільних інтересів, у тому числі й соціальних...» [4, с. 51]. Тобто при реалізації проектів ДПП держава може виконати свої соціальні функції навіть за відсутності наявних ресурсів.

Сфери поширення ДПП у розвинутих зарубіжних країнах досить різні [5, с. 77-78]:

- електроенергетика – будівництво електростанцій і електромережі, вироблення і розподіл електроенергії;
- муніципальні послуги – оновлення і будівництво нових комунальних мереж (водопостачання, каналізація, тепло- і енергопостачання, вивезення сміття та утилізація відходів і ін.);
- транспорт – будівництво та експлуатація трубопроводів, автомобільних і залізних доріг, терміналів аеропортів, будівництво, експлуатація та обслуговування систем моніторингу та управління рухом і багато інших різних проектів;
- нерухомість – будівництво та експлуатація громадських об'єктів (наприклад, стадіонів) і муніципального житла в обмін на право забудови і розвитку комерційних проектів;
- телекомунікації – створення телекомунікаційної інфраструктури, отримавши монополні права на її експлуатацію, що супроводжуються із наданням послуг споживачам (наприклад, виставлення і обслуговування рахунків);
- природоохоронного і розвиток інфраструктури туризму – обслуговування і розвиток міських і замських парків, національних парків і заповідників, унікальних природних об'єктів в обмін на право експлуатації природних та рекреаційних ресурсів та інші. Для цього слід в'яснити, які переваги може отримати кожен з учасників при реалізації проекту ДПП.

Аналізуючи таблицю 1, можна підтвердити, що кожен з учасників ДПП може отримати певну вигоду. Для бізнесу основною перевагою є отримання прибутку за рахунок державних пільг та використання об'єктів, які використовуються досить часто суспільством. В той же час, для

держави – це реалізація її основних функцій за рахунок бізнесу, який володіє капіталом, інформацією та інтелектуальними ресурсами. Але важливим є розподіл ризиків між учасниками ДПП, якими вони здатні управляти. Для цього слід обрати таку форму партнерства, яка зменшуватиме навантаження на учасника ДПП, перекладаючи відповідальність на іншого.

Таблиця 1

Переваги держави та бізнесу при реалізації проектів ДПП

Бізнес	Держава
<ul style="list-style-type: none"> - доступ до об'єктів, які знаходяться у власності держави, використовуючи які, можна отримати прибуток; - можливість управління об'єктами, які є монополізованими (житлово-комунальне господарство, транспортна інфраструктура, медичні заклади і т. п.); - податкові пільги та спеціальні податкові режими для суб'єктів ДПП; - позитивний імідж та визнання суспільством його досягнень, державними органами влади та на міжнародному рівні; - підвищення статусу проектів суспільного значення, отримання суспільного визнання; - підвищення соціальної відповідальності бізнесу, яка є досить поширеною серед розвинених держав. 	<ul style="list-style-type: none"> - прискорення будівництва капіталомістких соціально важливих об'єктів та активізація інвестиційної діяльності в цій області; - ефективне використання державного майна на користь суспільного добробуту; - економія фінансових ресурсів з метою надання субсидій та трансфертів; - використання підприємницького хисту приватного партнера на користь суспільства; - підвищення ефективності публічної інфраструктури; - створення нових робочих місць; - впровадження новітніх технологій та ноу-хау у сфері надання суспільних та інших послуг; - забезпечення діалогу між державою, приватним партнером та суспільством.

Для застосування механізмів ДПП слід визначити форми, які можуть бути застосовані. Найпоширенішою класифікацією форм ДПП за змістовими категоріями партнерства є класифікація Б. Винниченка, М. Лендъела, Б. Онищука, П. Сегварі. Вони виділяють такі категорії ДПП:

- експлуатація-обслуговування;
- проектування-будівництво;
- здавання об'єктів «під ключ»;
- спорудження доповнень до об'єкта;
- оренда/придбання;
- тимчасова приватизація;
- оренда-будівництво-експлуатація або викуп-будівництво-експлуатація;
- будівництво-передача-експлуатація;
- будівництво-власність-експлуатація-передача;
- будівництво-власність-експлуатація [1, с. 33-44].

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Перелічені форми ДПП можуть не передбачати фінансування з боку держави і за рахунок цього відбувається економія державних коштів, партнер із державного сектору користується вигодами, які пов'язані із досвідом роботи приватного партнера у сфері будівництва, яке може проводитись швидше, завдяки застосуванню паралельного проектування і будівництва, всі об'єкти залишаються в руках влади. Приватний сектор у свою чергу отримує об'єкти для експлуатації, але несе значний фінансовий ризик.

У рамках всього спектру можливих моделей ДПП може бути класифіковано за масштабом залучення державного і приватного секторів й ступеня розподілу їхніх ризиків (рис. 1).

Рис.1.Класифікація моделей ДПП залежно від частки участі та рівня ризику приватного сектору*

*Джерело: [6].

Рис. 1 ілюструє сферу взаємодії публічних і приватних підприємств, що базується на різному ступені приватизації або ж величині частки залученого приватного капіталу. Спектр можливих правових,

організаційних та господарських рішень знаходиться в просторі між традиційним державним (публічним) підприємством і повноправним приватним підприємством, в т.ч. і утвореними в ході повної приватизації. Кожна з поданих вище форм ДПП характеризує певний ступінь прав та обов'язків держави та приватного сектору, що базується на основі вигод, які є стимулом здійснення даного виду співробітництва.

На думку Г. О. Павлової, найбільш продуктивною є така форма ДПП, як концесія. Вона розвинута у країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку (Італія, Франція, Німеччина, Австрія, Бразилія, Мексика). Такі партнерства є ефективними в транспортній (автодороги, залізниці, аеропорти, порти, трубопровідний транспорт) і соціальній інфраструктурі (охорона здоров'я, освіта, розвага, туризм), житлово-комунальне господарство (водопостачання, електропостачання, очищення води, газопостачання й ін.), в інших сферах (в'язниці, оборона, об'єкти військової сфери) [8].

Тому, звужуючи дослідження до потреб районів Чернівецької області, за даними офіційного веб-сайту Чернівецької обласної державної адміністрації встановлено певний перелік об'єктів інвестування, що можуть бути реалізовані в рамках ДПП станом на 1 січня 2016 року. У більшості районах Чернівецької області існує необхідність інвестування у такі об'єкти:

- реконструкція та будівництво водопровідних мереж;
- модернізація та зміна водозабірних станцій;
- будівництво та відновлення очисних споруд [7].

Також в окремих районах, наприклад у Кіцманському, є незавершене будівництво: приміщення колишнього кінотеатру; приміщення колишнього клубу; приміщення старої школи. Новоселицький район потребує інвестування у сферу прикордонної інфраструктури в село Мамалига та розвиток рекреаційної зони села Стальнівці. У Сторожинецькому районі знаходиться будівля загальноосвітньої школи, яка потребує перебудови під приміщення дитячого дозвілля [8].

У Чернівецькій області також існує безліч земельних ділянок, підприємств, які б могли продуктивно використовуватись на основі ДПП. На сайті офіційного веб-порталу м. Чернівці подано інформацію станом на 2016 р. щодо об'єктів, які потребують приватних інвестицій:

1. Земельна ділянка на вул. Московської Олімпіади, вільна від забудови. Пропозиція з будівництва логістичного центру.

Інвестиційний проект передбачає:

- впровадження екологічно чистих, енерго- та ресурсозберігаючих технологій;

- оптимізація вантажних потоків;
- покращання транспортної інфраструктури міста;

2. Земельна ділянка в районі вул. Парковий проїзд. Пропозиція з будівництва плавального басейну.

Інвестиційний проект передбачає:

- будівництво плавального басейну з автономним підігрівом води.

– Також на веб-порталі м. Чернівці існує перелік вільних приміщень промислових підприємств, які б за допомогою приватних інвестицій могли б бути використані в підприємницькій діяльності. Такими об'єктами є:

- ТОВ «Розма», м. Чернівці, вул. Прутська, 29;
- ТзДВ «Вимірювач», м. Чернівці, вул.О. Пчілки, 5;
- ТзДВ «Чернівецький завод залізобетонних виробів і конструкцій», м. Чернівці, вул. Галицький шлях, 46-В тощо [9].

Активне залучення та раціональне використання інвестицій – найшвидший шлях до піднесення економічного розвитку регіону на новий рівень. Інвестування цих об'єктів призведе до зменшення безробіття, створення нових або модернізації існуючих виробництв, підвищення якості послуг та вирішення завдань соціально-економічного розвитку території на Буковині.

Оскільки ДПП базується на співробітництві, то учасникам слід провести ретельне дослідження при виборі форми ДПП. Для цього слід врахувати усі інтереси (табл. 1), ризики та наявні ресурси. Але для обох учасників реалізація проекту стане не лише можливістю реалізації власних інтересів, але й суспільних, й сприятиме економічному піднесенню регіону.

Висновки. З вищесказаного випливає, що державно-приватне партнерство – це співпраця між державою та бізнесом, яка діє за умови договору, який не суперечить Закону України і кожна з сторін несе за собою солідарну відповідальність. Оскільки в Україні цей механізм ще не набув практичних навичок, то з теоретичної точки зору і з досвіду інших країн можна стверджувати, що така форма співпраці, як ДПП, здатна покращити соціально-економічну проблему регіонів та країни в цілому. Для цього державні, обласні та місцеві органи влади повинні створювати умови для залучення приватних інвестицій на основі ДПП.

Що стосується Буковини, то внаслідок залучення інвестицій та укладання відповідного договору між державою та бізнесом будуть вирішені проблемні питання міста чи району, здійснюватиметься працевлаштування населення, збільшиться рівень зайнятості та розвиватиметься підприємницька діяльність. Це буде взаємна вигода як для держави, так і для приватної сторони. Адже механізм ДПП зможе підвищити конкурентоспроможність економіки держави, залучити

додаткові кошти у ті галузі, які знаходяться під владою держави, а приватний сектор забезпечиться державною підтримкою та отримає прибуток від інвестицій.

Але необхідними умовами для повноцінного функціонування ДПП на Буковині як форми розвитку підприємництва повинні стати тісна взаємовигідна співпраця між владою та бізнесом; формування спільної мети щодо управління проектами ДПП; проведення інформаційної та освітньої роботи в рамках просування державно-приватного партнерства.

Невирішеним залишається питання створення місцевими, обласними державними органами влади платформи взаємодії бізнесу та влади в рамках планування та реалізації ДПП, розміщення у засобах масової інформації даних про потенційні об'єкти ДПП, створення робочих груп з експертами, які зможуть оцінити (за рис. 1) проекти з метою їх ефективної реалізації.

Список використаних джерел:

1. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Винницький Б., Лендьял М., Онищук Б., Сегварі П. – К.: К.І.С., 2008. – 146 с.
2. Брайлівський І. А. Державно-приватне партнерство як угода про взаємні вигоди / Ілля Аркадійович Брайлівський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / Ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 15–18.
3. Про державно-приватне партнерство : Закон України: офіційний текст : за станом на 02.12.2012 року, № 2404-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2010. – № 40. – С. 542. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
4. Сідуняк О. В. Державно-приватне партнерство: сутність, досвід та можливості використання у соціальній сфері / О. В. Сідуняк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2014. – Вип. І. (53). Економічні науки. – С.46-52.
5. Государственно-частное партнерство в инновационной сфере: мировой опыт и перспективы России [Текст] / Р. М. Нижегородцев [и др.]; под ред. Р. М. Нижегородцева, С. М. Никитенко, Е. В. Гоосен. – Кемерово: ООО «Сибирская издательская группа», 2012.–482с.
6. Models of Public-Private Partnerships. Available at: <http://www.pppcouncil.ca/resources/about-ppp/models.html>.
7. Офіційний вебсайт Чернівецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukoda.gov.ua>
8. Павлова Г. О. Державно-приватне партнерство: аналіз світового досвіду та шляхи розвитку в Україні [Електронний ресурс] / Г. О. Павлова. – Режим доступу: [<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/3/02.pdf>].
9. Офіційний веб-портал м. Чернівці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chernivtsy.eu/portal>
10. Сазонов В. Е. Государственно-частное партнерство: гражданско-правовые, административно-правовые и финансово-правовые аспекты / В. Е. Сазонов / Российский университет дружбы народов. – М., 2012. – 424 с.

Oleksandra Siduniak, junior lecturer,
Nataliya Prokopiuk,
Chernivtsi Institute of Trade and Economic of KNUTE,
Chernivtsi

THE POSSIBILITY OF USING PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN CHERNIVTSI REGION: BENEFITS FOR BUSINESS AND GOVERNMENT

Abstract

The essence of public-private partnership (PPP) and its current role in socio-economic development of foreign countries is described in the article. Such sphere of PPP as electricity, municipal services, transport, telecommunications, environmental protection, infrastructure development and others are also under the consideration. The list of investment objects that can be implemented under PPP in Chernivtsi region including: rehabilitation and reconstruction of water supply systems; upgrading and changing intake stations; construction and restoration facilities and premises cinemas, clubs and others is analyzed. Forms of PPP according to the forms of partnership which are applied abroad and can be applied in Ukraine are defined. The objects in Bukovyna that can be used productively by the mechanisms of PPP are identified, including land, business units, etc. Benefits of government and business in PPPs implementation as a tool of socio-economic development of the region are underlined.

Keywords: public-private partnerships, region, district, PPP elements, socio-economic development, forms of PPP, investments, PPP mechanism, the Law of Ukraine "On public-private partnership," state, business.

References:

1. Vynnyts'kyj, B., Lend'iel, M., Onyschuk, B., Sehvari, P. (2008). *Dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia derzhavno-pryvatnykh partnerstv v Ukraini ta za kordonom* [Experience and prospects of implementation of public-private partnerships in Ukraine and abroad]. K.I.S., Kyiv, 146 p. (in Ukr.).
2. Brajlovs'kyj, I.A. (2013). Public-private partnership as an agreement on mutual benefits. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia». Seriiia «Ekonomika» [Scientific Proceedings of the National University "Ostroh Academy". Series "Economy"]*. Publisher National University "Ostroh Academy", Ostrog, vol. 24, pp. 15-18 (in Ukr.).
3. *On Public-Private Partnership*, Law of Ukraine of 02.12.2012, № 2404-VI. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404> (Accessed 4 January 2011) (in Ukr.).
4. Siduniak, O.V. (2014). Public-private partnership: the nature, experience and the possibility of using the social sphere. *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu [Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute]*, vol. 380, no. 53, pp. 46-52 (in Ukr.).
5. Nizhegorodcev, R.M. et al. (2012). *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v innovacionnoj sfere: mirovoj opyt i perspektyvy Rossii* [Public-private partnership in the sphere of innovations: world experience and Russian prospects]. LLC «Siberian Publishing Group», Kemerovo, 482 p. (in Russ.).
6. Models of Public-Private Partnerships. Available at: <http://www.pppcouncil.ca/resources/about-ppp/models.html>.
7. The official website of the Chernivtsi Regional State Administration. Available at: <http://bukoda.gov.ua> (Accessed 29 May 2016) (in Ukr.).

8. Pavlova, H.O. Public-private Partnerships: Analysis of international experience and the development in Ukraine. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/3/02.pdf> (Accessed 29 May 2016) (in Ukr.).

9. Official web-portal Chernivtsi. Available at: <http://chernivtsy.eu/portal> (Accessed 29 May 2016) (in Ukr.).

10. Sazonov, V.E. (2012). *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: grazhdansko-pravovye, administrativno-pravovye i finansovo-pravovye aspekty* [Public-private partnership: civil, administrative, legal, financial and legal aspects]. Moscow, 424 p. (in Russ.).

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД ДО АНАЛИЗА ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ ЯК САМОСТІЙНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Анотація

Зроблено спробу виокремити методологічні основи розгляду платіжної системи як особливого інституту ринкової економіки і грошової системи. Доводиться, що сучасні платіжні системи формуються і розвиваються на інституційних засадах. Розглядається зміст платіжної системи та її ознаки як результат взаємопов'язаного розвитку грошової і кредитної систем. Визначення та структура платіжних систем аналізуються з позицій інституціональної теорії як інституційне утворення, в основі якого лежить сукупність норм, звичаїв, правил, договірних відносин, технологій, технічних засобів, методик організації розрахунків, за допомогою яких усі учасники можуть здійснювати фінансові операції та розрахунки один з одним. Виокремлюються в рамках інституціональної теорії напрямки подальшого вивчення платіжної системи, які набувають у сучасних умовах особливого значення в умовах кардинальних реформ економіки України.

Ключові слова: інститут, інституціональна теорія, платіжна система, грошова система, норма, звичай, формальний інститут, неформальний інститут, розрахунки.

И.Б.Бабух, к.э.н.,

П.А. Никифоров, д.э.н., профессор,
Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича,
г. Черновцы

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ КАК САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ СФЕРЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

Сделана попытка выделить методологические основы рассмотрения платежной системы как особого института рыночной экономики и денежной системы. Доказывается, что современные платежные системы формируются и развиваются на институциональных основах. Рассматривается содержание платежной системы и ее признаки как результат взаимосвязанного развития денежной и кредитной систем. Определение и структура платежных систем анализируются с позиций институциональной теории, как институциональное образование, в основе которого лежит совокупность норм, обычаев, правил, договорных отношений, технологий, технических средств, методик организации расчетов, с помощью которых все участники могут осуществлять финансовые операции и расчеты друг с другом. Выделяются в рамках институциональной теории направления дальнейшего изучения платежной системы, которые приобретают в современных условиях особое значение в условиях кардинальных реформ экономики Украины.

Ключевые слова: институт, институциональная теория, платежная система, денежная система, норма, обычай, формальный институт, неформальный институт, расчеты.

Постановка проблеми. Процес розвитку ринкової економіки вимагає наявності відповідної платіжної системи, яка дозволяє здійснювати розрахунки в національній економіці згідно зі світовими стандартами. Національна платіжна система сьогодні для кожної країни і держави є стратегічно важливою сферою не тільки економіки, а й суспільного життя в цілому. Розвиток НТП, глобалізаційні процеси, у т.ч. і у банківських системах, підкреслюють той факт, що надзвичайно складними і багатогранними стають не тільки національні економіки, але й їхні платіжні системи. При цьому не можна забувати про надзвичайно важливі для економіки України євроінтеграційні процеси. Намагання об'єднати фінансові ринки, перейти до єдиних стандартів грошового обігу та управління грошовими потоками диктує необхідність ефективно побудованого інституту платіжної системи, який зможе найменш болісно і найбільш оперативно реалізувати ці процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням безготівкових розрахунків та розрахунково-касовим операціям, проблемам електронних грошей присвячені роботи іноземних та вітчизняних науковців. Я. Белінської, А. Лінкера, А. Ліппіса, Т. Маршала, О. Махаєвої, В. Міщенко, А. Святненка та інших. Дослідженням проблем інституціоналізму, його окремих напрямків присвятили свої праці Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчел, Д. Норт та вітчизняні вчені-інституціоналісти В. Геєць, А. Гриценко, В. Тарасевич та інші. Базуючись на дослідженнях цих авторів, у даній статті ми зробили спробу розгляду платіжної системи саме з позиції інституціонального підходу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз інституціональних основ побудови та функціонування національної платіжної системи в сучасних умовах, визначення її структури саме з позиції інституціональної теорії.

Виклад основного матеріалу. Розвиток та вдосконалення грошово-кредитних систем різних країн світу продовжується. Сьогодні кредитна система вийшла за межі лише тих операцій, які здійснює банківська система. Значні грошові потоки обертаються на організованих ринках відокремлено від банківської системи. У сучасних умовах різноманітні ринкові інститути виступають своєрідними «каналами» перетікання грошових ресурсів від одних економічних суб'єктів до інших. І такий рух потоків, у свою чергу, обслуговує або банківська, або небанківська платіжна система, тобто системи, яким властиво виконувати функції платежу та обігу.

Для визначення поняття «платіжна система» з точки зору її інституціональності логічно почати з аналізу функції грошей як засобу платежу. В грошовій теорії цю функцію прийнято пов'язувати з появою кредиту, кредитних грошей. При появі кредитних операцій став відбуватися розрив у часі між рухом товару від продавця до покупця і зустрічним рухом грошей. Почався процес самостійного руху грошей, не пов'язаного з безпосереднім зустрічним рухом товарів. Це і визначило зародження самостійної функції грошей як засобу платежу. Поступове ускладнення економічних відносин формувало і нові вимоги до національних платіжних систем. Проникнення кредитних процесів у виробничі сектори економіки, бурхливе зростання обсягів промислового виробництва привели до появи нового типу грошової системи, побудованої на обігу кредитних грошей. Таким чином, з початком обігу в економіці кредитних грошей господарське життя суспільства стикнулось з необхідністю регулювання самостійного руху кредитних грошей у товаро-грошовому обороті з урахуванням усіх вимог суспільства. Реалізація цих вимог підтверджується усією історією розвитку та використання кредитних грошей у функції засобу платежу (векселі, чеки, сертифікати тощо).

Аналіз еволюції грошей, історії їх розвитку свідчить про те, що поява кредитних грошей, їх емісія регулювались державою через певну систему норм і правил. Саме ці обставини і закріпили статус кредитних грошей в економічному просторі, які регулюють взаємовідносини учасників, пов'язані з використанням кредитних грошей у функції платежу [5]. Такий підхід до питання появи кредитних грошей, їх ролі в функції засобу платежу в розвитку економіки та необхідності регулювання суспільством цих процесів, дозволяє говорити про інституціональність цих процесів як взаємодію економічних суб'єктів, пов'язаних з оборотом кредитних грошей у функції платежу. Саме це явище, виокремлене нами, і є «платіжною системою» – сукупністю юридичних норм, які регулюють у суспільстві організацію кредитних грошей та порядок їх використання у функції платежу і функції обігу. Дійсно, перехід в економіці до кредитних грошей породжує серед господарюючих суб'єктів стан невпевненості у відшкодуванні своїх витрат, своєчасному погашенні заборгованості. Це передбачає посилення регулюючої ролі з боку держави та організаторів економічних інститутів у використанні кредитних грошей у функції засобу обігу й особливо у функції засобу платежу. Тому в рамках грошової системи держави повинна бути створена на інституційних засадах платіжна система, яка регулює взаємовідносини між господарюючими суб'єктами щодо розрахунків за товари, послуги, з неторгових операцій, з використання кредитних грошей як грошового капіталу.

Таким чином, запропонований нами вищеозначений підхід до визначення платіжної системи базується на наступних постулатах: платіжна система – інституційне утворення, яке діє в рамках грошової системи держави, найбільш загальної фундаментальної економічної категорії, яка регламентує форми організації грошового обігу в державі; платіжна система нерозривно пов'язана з функціонуванням кредитних грошей, які вимагають особливого регулювання свого обігу; сутність платіжної системи як інституту полягає не тільки в існуванні формальних і неформальних правил і норм, які закріплюють порядок взаємовідносин між економічними суб'єктами з приводу обороту кредитних грошей, але і у взаємооберненому зв'язку цих правил і норм з певною сукупністю видів соціально-економічної взаємодії (організація грошового обігу, організація товарного обігу, організація обігу капіталу), тобто як інститут державних та економічних відносин.

Одиницею аналізу в інституціональному варіанті економічної теорії є «інститут». У цьому полягає одна з головних відмінностей між інституціональним напрямом економічної думки та класичним (неокласичним) підходом, основою якого є такі постулати, як «раціональний вибір», «ринкова економіка», «максимізація прибутку» тощо. Прихильники інституціоналізму у своїх дослідженнях спираються на існування певної організаційної структури суспільства, елементами якої є інститути, які виступають «специфічними механізмами організації та управління процесом суспільного життя людей, забезпечуючи тим самим стабільність суспільної системи та подальший її розвиток» [3].

Крім економічної науки, теорія інституціональної побудови суспільства знаходить активне застосування в таких наукових галузях, як соціологія, політологія, юриспруденція тощо. При цьому, як стверджують сучасні дослідники інституціональної теорії, найбільш розроблені системи категоріального відображення інституціональної побудови суспільства склались в соціології, економічній теорії та правознавстві. Проблемам інституціоналізму сьогодні приділяється достатньо багато уваги в працях сучасних вчених [6]. В основному це праці з інституціональної побудови суспільства, які розглядаються з позиції економічної теорії. В рамках даної статті ми робимо спробу розглянути платіжну систему держави з позиції основних концепцій інституціоналізму. Такий підхід є обґрунтованим та використовується в наукових дослідженнях.

Якщо узагальнити найбільш загальні положення учених-інституціоналістів щодо використання терміна «інститут» у своєму понятійному апараті, то стосовно національної платіжної системи як інституту грошової системи держави ми можемо використати наступні

постулати, які лежать в основі інституціональної структури суспільства: наявність у суспільстві регулюючих норм, правил та стандартизованих моделей поведінки, під якими мають на увазі сукупність як формальних, встановлених законодавчо, договірними або контрактними відносинами, так і неформальних (які спираються на традиції, звичаї тощо); наявність у суспільстві певних видів соціальної взаємодії (соціальної практики) людей, спрямованої на задоволення їх матеріальних і духовних потреб.

Термін «інститут» змістовно є багатогранним [8]. У нашому розумінні інститут «платіжна система» включає в себе сукупність установ та законів, які регулюють організацію та порядок здійснення платежів у національній економіці. Платіжна система включає в себе установи (фінансові інститути), які використовуючи повний набір інструментів (системи передачі банківських комунікацій, технічне устаткування, платіжні інструменти тощо) за визначеними правилами та звичаями ділового обороту, здійснюють розрахунки між господарюючими суб'єктами. Таким чином, у платіжній системі присутні всі складові елементи поняття інституту. Прихильники інституціоналізму беруть за основу наявність певної структури суспільства, елементами якої є інститути з певним набором механізмів організації та управління, що забезпечують стабільність суспільної системи та її подальший розвиток. Інституціоналізм – це напрямок економічної думки, висхідним постулатом якого є розуміння того, що суспільні звичаї регулюють господарську, економічну діяльність [2].

Поняття «платіжна система» включає в себе всю сукупність правил, внутрішніх та зовнішніх нормативних актів, договірних відносин, які використовуються фінансовими інститутами, а також методик, технології й організації розрахунків, їх технічної складової, які дозволяють всім учасникам даної системи здійснювати фінансові операції та розрахунки один з одним [4]. До елементів платіжної системи відносяться фінансові інститути, які надають клієнтам розрахункові послуги, організовують даний процес на рівні сучасних технологій, забезпечують надійність платіжної системи та її безпеку. Саме до інститутів відносяться різноманітні правила і стереотипи поведінки, частина з яких закріплена у вигляді правових норм і суспільних установ. Інститут платіжної системи якраз і складається з таких елементів [1]. Платіжна система як інституціональне утворення функціонує в національній економіці у тісній взаємодії з іншими економічними системами, і саме такий підхід ми вважаємо найбільш продуктивним в аналізі проблем теорії і практики функціонування і розвитку платіжних систем. Процес організації платіжної системи включає використання технології здійснення процесу ініціювання, процес передачі та обміну платіжними інструментами між банками-учасниками платіжної системи та

безпосередньо процес розрахунку між банками-учасниками. Процес передачі та обміну платіжними інструментами між банками-учасниками пов'язаний з використанням засобів банківських телекомунікацій, від яких і залежить проведення платежу, його надійність та безпека.

Центральною ланкою побудови платіжних систем є системи міжбанківських розрахунків, які поділяють на централізовані та децентралізовані. Централізований порядок (МБР) включає в себе розрахунки, які здійснюються, як правило, через розрахункову мережу Центрального банку (наприклад, в Україні – через СЕП НБУ), інший, децентралізований порядок – це система розрахунків, побудована на встановленні прямих кореспондентських відносин між комерційними банками [4]. При цьому кожна система може проводити клірингові розрахунки, і в кожній системі має місце міжфіліальна система розрахунків, функціонування яких пов'язане з певними відмінностями кожної з систем.

Ще одним важливим елементом, за яким платіжні системи оцінюють з позицій інституціональності, є управління даними системами. Управління – один з вирішальних факторів організації процесів здійснення розрахунків. Управлінська стратегія використовується як засіб, який сприяє зменшенню витрат та зростанню ефективності функціонування платіжної системи. І це стосується усіх елементів платіжної системи, тому що вони взаємопов'язані та взаємозалежні. Наприклад, модернізація або купівля нової техніки відіграє значну роль у зміні процесів організації та контролю над працею і відповідно вимагає перегляду управлінської стратегії. Процедури управління системою повинні бути ефективними, підзвітними і транспарентними – такі вимоги ставить Банк міжнародних розрахунків у Базелі, який є головною міжнародною фінансовою організацією з розробки та контролю міжнародних стандартів у функціонуванні платіжних систем [7].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, вивчення платіжних систем з позицій інституціональності є, на наш погляд, достатньо актуальним, ефективним і перспективним, тож здійснювати його доцільно у таких напрямках: оцінка комплексності платіжної системи з точки зору інституціонального підходу; історія формування платіжної системи як інституціонального утворення, тобто з урахуванням історичних особливостей розвитку суспільства; аналіз можливих напрямків реформування та оптимізації платіжної системи. Останній напрямок дослідження набуває особливого значення, адже вдосконалення і розвиток банківської системи зовсім не означає автоматичного розвитку і вдосконалення платіжних систем. Ці два інститути взаємодіють між собою виключно в рамках того правового статусу, яким їх наділила держава.

Банківська система обслуговує не всі грошові потоки, які проходять через платіжну систему. Сьогодні одним із найважливіших завдань реформування економіки України є побудова в країні ефективно діючої інституціональної системи, яка буде охоплювати всі сфери діяльності держави та її взаємодію з громадянським суспільством. Оптимізація на інституціональній основі національної платіжної системи є складовою побудови сучасної цивілізованої економіки України.

Список використаних джерел:

1. Вдосконалення платіжної системи як необхідна умова забезпечення фінансової стабільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.old.niss.gov.ua>.
2. Глотов М.Б. Социальный институт : определение, структура, классификация / М. Б. Глотов // Социологические исследования. – 2013. – № 10. – С. 12-25.
3. Гриценко А.А. Політична економія : актуалізація проблематики, методологічний потенціал і сполученість з інституціоналізмом / А.А. Гриценко // Економічна теорія. – 2013. – № 1. – С. 5-20.
4. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001, № 2346-III.
5. Івасів Б.С. Гроші та кредит : підручник / Б. С. Івасів. – К. : Кондор, 2008. – 528 с.
6. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория : учебник / Под ред. А.А. Аузана. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 447 с.
7. Міщенко В. Базель III : нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 4-9.
8. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 186 с.

Ilona Babukh, Candidate of Economic Sciences,
Petro Nikiforov, Doctor of Economic Sciences, professor,
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi

**INSTITUTIONAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE PAYMENT
SYSTEM AS A SEPARATE SPHERE OF ECONOMIC RELATIONS**

Abstract

An attempt to isolate methodological basis of consideration of payment system as a special institute of market economy and monetary system was made. It is proved that modern payment systems are formed and developed under institutional terms. The content of payment system and its features as a result of the interconnected development of monetary and credit systems is considered in the article. Definition and structure of payment systems are analyzed from the standpoint of institutional theory as institutional issue which is based on a set of rules, customs, regulations of contractual relations, technology, hardware, calculation methods, by which all participants can perform transactions and settlements with each other. Directions for further study of payment system, which acquire particular importance under modern conditions in terms of fundamental reform of the economy of Ukraine, are detached in frames of institutional theory.

Keywords: institution, institutional theory, payment system, monetary system, norm, custom, formal institution, informal institution, calculations.

References:

1. Improvement of the payment system as a necessary condition for financial stability. Available at: <http://www.old.niss.gov.ua> (in Ukr.).
2. Hlotov, M.B. (2013). Social Institute: definition, structure, classification. *Sociologicheskie issledovanija [Sociological studies]*, vol.10, pp. 12-25 (in Russ.).
3. Hrytsenko, A.A. (2013). Political Economy: actualization issues, methodological potential and connecting to institutionalism. *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*, vol.1, pp.5-20 (in Ukr.).
4. *On Payment Systems and money transfer in Ukraine*, Law of Ukraine from 05.04.2001, №2346-III (in Ukr.).
5. Ivasiv, B.S. (2008). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Condor, Kyiv, 528 p. (in Ukr.).
6. Ed. A.A. Auzana (2011). *Institucional'naja ekonomika: novaja institucional'naja ekonomicheskaja teorija [Institutional Economics: A New Institutional Economic Theory]*. INFRA-M, Moscow, 447 p. (in Russ.).
7. Mishchenko, V., Neznamova, A. (2011). Basel III: new approaches in banking regulation. *Visnyk NBU [Bulletin of the NBU]*, vol. 1, pp. 4-9 (in Ukr.).
8. Nort, D. (2000). *Instytutsii, instytutsijna zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and functioning of the economy]*. Fundamentals, Kyiv, 186 p. (in Ukr.).

УДК 336.6

Р. Р. Білик, к.е.н., доцент,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Анотація

У статті досліджено теоретичні та прикладні підходи фінансового забезпечення розвитку регіону, проблеми їх фінансової самодостатності, здійснено огляд основних проблем та перешкод в реалізації потенціалу розвитку територій, проаналізовано основні заходи державної регіональної політики у сфері реформування організації влади на місцях. Визначено, що в Україні загалом створено правове поле для ефективного розвитку регіонів та місцевого самоврядування, однак воно потребує систематизації та упорядкування, оскільки деякі питання досі залишаються остаточно не врегульованими. У цьому зв'язку має бути продовжено роботу щодо подальшого реформування системи фінансового забезпечення розвитку регіону. Запропоновано розробку окремих інструментів щодо фінансового забезпечення розвитку Чернівецької області.

Ключові слова: регіон, фінансове забезпечення, місцеве самоврядування, децентралізація, фінансові ризики, фінансова безпека, стимулювання регіонального розвитку.

Р. Р. Билык, к.э.н., доцент,
Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича,
г. Черновцы

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ)

Аннотация

В статье исследованы теоретические и прикладные подходы финансового обеспечения развития региона, проблемы их финансовой самостоятельности, сделан обзор основных проблем и препятствий в реализации потенциала развития территорий, проанализированы основные меры государственной региональной политики в сфере реформирования организации власти на местах. Определено, что в Украине в целом создано правовое поле для эффективного развития регионов и местного самоуправления, однако оно нуждается в систематизации и упорядочения, поскольку некоторые вопросы до сих пор остаются до конца не урегулированными. В этой связи должна быть продолжена работа по дальнейшему реформированию системы финансового обеспечения развития региона. Предложено разработать отдельных инструментов финансового обеспечения развития Черновицкой области.

Ключевые слова: регион, финансовое обеспечение, местное самоуправление, децентрализация, финансовые риски, финансовая безопасность, стимулирование регионального развития.

Вступ. Необхідність ефективного реагування на низькі показники соціально-економічного розвитку Чернівецької області, які призводять до стагнації економічної сфери в регіоні, збільшують потребу у виробленні інструментарію забезпечення ефективної фінансової та податково-бюджетної стратегії обласної державної адміністрації та обласної ради. Така політика повинна забезпечувати отримання відповідей на низку питань, серед яких – забезпечення стабільного фінансового розвитку, акумулювання достатніх власних джерел податкових надходжень, зменшення залежності від трансфертів з Державного бюджету, оптимізація видаткової частини, забезпечення достатності надходжень для виконання власних функцій та повноважень органами місцевого самоврядування, збалансування доходів та видатків місцевих бюджетів. У сукупності відповіді на ці питання складуть основу фінансового забезпечення розвитку Чернівецької області.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання фінансового забезпечення розвитку регіонів та громад висвітлюються у працях багатьох вчених, зокрема таких, як А. Бережна [1], В. Дем'яненко [12], М. Іваницька [3], Т. Косова [4], О. Люта [5], І. Микитюк [6], О. Назар [7], О. Покатаєва [8], В. Рошило [9], О. Шевченко [10], О. Шишко [11] та інші. Значна увага у цих роботах приділяється питанням забезпечення стійкості місцевих бюджетів, фінансової безпеки розвитку територій. Однак питання фінансового забезпечення розвитку регіонів є постійно актуальним і складає предмет наукових дискусій,

результати яких формулюються у пропозиції стосовно створення системи забезпечення ризиків та подолання загроз для фінансової безпеки регіонів.

Метою статті є наукове обґрунтування теоретичних та практичних підходів та розробка окремих інструментів щодо фінансового забезпечення розвитку регіону на прикладі Чернівецької області.

Виклад основного матеріалу. Питання фінансового забезпечення розвитку регіону є актуальним не лише для України, а для багатьох країн світу. Від фінансової самодостатності розвитку регіонів (областе) залежить і розвиток країни в цілому.

1. Проблеми фінансової самодостатності регіону.

До поточного моменту становлення місцевих бюджетів в Україні, обласних у тому числі, як основи фінансової дієздатності області відбувалося у достатньо жорстких рамках. Поява цих рамок була зумовлена трьома чинниками: дією застарілої системи управління на державному та місцевому рівні, невідповідною вимогам часу системою адміністративно-територіального устрою, невідповідною бюджетною системою. У сукупності вони не давали змогу поширити тенденції стабільного економічного розвитку на базовому рівні держави – на рівні низових адміністративно-територіальних одиниць, а відповідно, і на вищих рівнях – районів та областей. Серед цих чинників чи не найбільш вразливою є система формування і виконання місцевих бюджетів, розвиток якої не тільки перебуває під безпосереднім впливом і знаходиться у прямій залежності від становлення інших двох систем – системи управління на місцях та системи адміністративно-територіального устрою, але і значною мірою потерпає від загальних макроекономічних тенденцій та політичних змін.

Така ситуація спричинювала слабкість низових адміністративно-територіальних одиниць у плані їх фінансової самодостатності і більше того – неможливість за наявних ресурсів якимось чином виправити ситуацію, навіть при достатній кількості прав, прописаних у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Тим не менше, процес формування і виконання місцевих бюджетів залежить не лише від ринкової кон'юнктури чи політичної ситуації в країні, а навіть більшою мірою від рішень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування і від чинної системи формування доходів. Тому постає питання сформувати досконале самоврядування на місцевому рівні, що означає трансформацію самого об'єкта і суб'єкта управління – області. У економічному плані це означає створення такого суб'єкта господарювання на рівні області, який би був здатен не тільки акумулювати та використовувати всі необхідні ресурси, але і мав би потенціал до їх збільшення і формування спроможної економічної бази розвитку.

У цьому контексті якраз на часі є інтенсифікація процесу становлення місцевої демократії на місцевому рівні, що проявляється у децентралізації влади та формуванні перспективних планів об'єднання громад. З'являється нове бачення і ролі окремої території в розвитку держави, і ролі держави у розвитку окремих територій. На стику цих питань і виникає проблема забезпечення прийняттого рівня економічної, у насамперед фінансової та податково-бюджетної, безпеки.

Крім власне започаткування процесів децентралізації влади, останнім часом було ухвалено низку законодавчих актів стосовно зміцнення податкової спроможності громад, зокрема у грудні 2014 року – нових редакцій Податкового та Бюджетного кодексів України.

Згідно з новою редакцією Бюджетного кодексу України, доходами бюджету області є такі: 15% податку на доходи фізичних осіб; 10% податку на прибуток підприємств (крім податку на прибуток підприємств державної власності); податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; 50% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, води, користування надрами для видобування корисних копалин; плата за використання інших природних ресурсів, орендна плата за водні об'єкти (їх частини), що надаються в користування на умовах оренди; частина чистого прибутку (доходу) комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань; плата за розміщення тимчасово вільних коштів бюджету; плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати; плата за ліцензії на виробництво різного виду спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; плата за ліцензії на право експорту, імпорту та оптової торгівлі різними видами спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; плата за державну реєстрацію (крім адміністративного збору за проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців); плата за ліцензії на право оптової та роздрібною торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами; адміністративні штрафи; штрафні санкції внаслідок невиконання укладених розпорядником бюджетних коштів договорів із суб'єктами господарювання на придбання товарів, робіт і послуг за рахунок коштів бюджету; надходження від орендної плати за користування майновим комунальної форми власності; концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності; кошти, отримані під час проведення процедури закупівель; 80 % коштів, отриманих бюджетними установами за здані у вигляді брухту і відходів дорогоцінні метали і каміння, і 50% коштів, отриманих цими установами та організаціями за здане у вигляді брухту і відходів срібло; 55% екологічного податку (крім визначених випадків); інші доходи [12].

Ідеологія бюджетної реформи полягає у тому, щоб надати органам місцевого самоврядування джерело доходів і «навчити» використовувати його з метою мобілізації доходів, тим самим відбувається відхід від фінансового/бюджетного патерналізму з боку держави відносно області і перехід на стандарти якомога повнішого фінансового самозабезпечення бюджету області. Місцева демократія якраз і передбачає, перш за все, розвиток місцевої ініціативи. У цьому контексті виникає ризик фінансового забезпечення області – недостатність кваліфікації фахівців і невміння або й незнання про необхідність мобілізації доходних джерел для бюджету області. Цей ризик провокує виникнення загрози забезпечення власних повноважень.

Фінансова дієздатність громади – це доходна міцність місцевого бюджету. Тому для розвитку громади, у тому числі громади всієї області, необхідним є наявність достатньої ресурсної бази. Зазначимо, що наявність виробничого потенціалу, землі та людського капіталу становить ресурсну спроможність громад, однак у більшості регіонів в Україні вона є об'єктивно зумовленою, яку важно змінити. Натомість, фінансова дієздатність є похідною від ресурсної і виражається в наявності достатньої кількості ресурсів, які можна оподаткувати і використати їх на власні потреби. Іншими словами, фінансова дієздатність області визначається спроможністю бюджету області акумулювати ресурси та ефективно їх витратити.

2. Аналіз виконання бюджету Чернівецької області у 2015 році.

Органи місцевого самоврядування повинні докладати всіх можливих зусиль стосовно мобілізації власних доходів і отримання від них якомога більшого зиску. Якщо ж розглянути сам перелік власних доходів обласного бюджету, поданий вище, та оцінити податкову базу і особливо якщо усвідомити, якою є частка кожного із цих податків у доходах місцевих бюджетів, то стає очевидним, що органам місцевого самоврядування були віддані фіскально малі доходні джерела.

Проаналізуємо стан виконання бюджету Чернівецької області у 2015 році.

За січень-вересень 2015 року до державного бюджету надійшло податків, зборів і обов'язкових платежів у сумі 1724,0 млн. грн. До загального та спеціального фондів місцевих бюджетів області надійшло доходів (без трансфертів) у сумі 1067,6 млн. грн., що на 285,8 млн. грн., або на 36,6% більше, ніж у січні-вересні 2014 року. Станом на 01 жовтня 2015 року податковий борг з платежів до бюджетів усіх рівнів суб'єктів господарської діяльності складає 600,3 млн. грн., що на 0,1% менше, ніж на 01 січня 2015 року [13].

Обсяг доходів обласного бюджету Чернівецької області складав у вересні 2015 року до 200 млн. грн., темп зростання у вересні 2015 року склав 121,8% порівняно з вереснем 2014 року. Обсяг видатків складав у

ГРОШІ, ФІНАНСИ, КРЕДИТ

вересні 2015 року до 500 млн. грн., темп зростання видатків у вересні 2015 року порівняно з вереснем 2014 року склав 121,1% [14].

Темпи росту фактичних надходжень податку на доходи фізичних осіб за січень-жовтень 2015 по відношенню до січня-вересня 2014 становили 119,8%, темпи росту плати за землю – 128,9%. Надходження податку на нерухомість склали 4230,5 тис. грн., акцизного податку – 163,0 тис. грн. [13].

За оперативною інформацією щодо використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з Державного бюджету України [15], розпис субвенцій до Чернівецької області станом на 1 листопада 2015 року має становити: на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату комунальних послуг та ін. – 105866,7 тис. грн., надання пільг з послуг зв'язку та ін. – 22403,7, надання пільг на придбання півного побутового палива та скрапленого газу – 15807,7, виплату допомоги сім'ям з дітьми – 899595,2, виплату державної соціальної допомоги на дітей – 9163,5, підготовку робітничих кадрів – 86295,4, освітня субвенція – 845543,5, медична субвенція – 718640,4, на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – 16301,7, придбання витратних матеріалів для закладів охорони здоров'я – 199,9, придбання медикаментів для забезпечення швидкої медичної допомоги – 1234,5, часткове фінансування ДЮСШ – 907,2, придбання житла для сімей військовослужбовців – 3554,5, проведення виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних і міських голів – 3407,4, погашення заборгованості з різниці в тарифах – 6049,4 тис. грн.

У січні-червні 2015 року Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України було надано кредит у сфері житлово-комунального господарства за бюджетною програмою «Реконструкція та розвиток системи комунального та водного господарства міста Чернівці» на суму 64,6 млн. грн. [16].

Як бачимо, порівняно з 2014 роком у 2015-му році спостерігається збільшення і показників доходної частини обласного бюджету Чернівецької області, і обсягу субвенцій. Оскільки нові принципи фінансового вирівнювання бюджетної забезпеченості введені лише з 2015 року, то ефективність поділу субвенцій на базову/реверсну, освітню, медичну та інші спеціалізовані можна буде оцінити за результатами всього року.

Наразі варто проаналізувати дані виконання бюджету області за декілька років, щоб можна було окреслити тенденцію.

Як зазначено у проекті стратегії соціально-економічного розвитку Чернівецької області [17], за 2010-2014 роки в дохідній частині бюджету Чернівецької області відзначалось постійне зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів (крім 2013 року). Проте у 2010-2014 роках область

віддавала до державного бюджету більше податків і зборів, ніж отримувала. Поряд з цим, Чернівецька область є глибоко дотаційною, за досліджуваний період рівень дотаційності поступово зростає з 69% у 2010 році до 74% у 2014 році.

Структура власних податкових надходжень за 2010-2014 роки збільшувалася, їх більшу частку становили надходження основного доходного джерела місцевих бюджетів – податку на доходи фізичних осіб, що коливається від 67% до 71%. Другим за величиною джерелом податків є плата за землю (12,7%). Варто відзначити зростання частки єдиного податку (з 4,6% у 2011 році до 11,7% у 2014 році), а також те, що такий показник, як бюджетна забезпеченість регіону, безпосередньо корелюється з якістю життя його мешканців. Податкові надходження на 1 особу Чернівецької області за 2014 рік становили у середньому 1102,1 грн. Порівняно із сусідніми областями середній дохід по області є вищим, ніж у Закарпатської та Тернопільської областей, проте значно відстає від показників Івано-Франківської та Хмельницької областей (1208,1 та 1407,6 грн. відповідно).

Порівняно з рештою областей доходи бюджету на 1 особу по Чернівецькій області знаходяться на низькому рівні. Значно вищий рівень доходів спостерігається у Київській (2359,5 грн.) та Дніпропетровській (2802,1 грн.) областях, що мають більші фінансові можливості для здійснення органами місцевого самоврядування власних повноважень. Таким чином, існує суттєва диференціація доходів на 1 особу за регіонами, тому питання вирівнювання доходів бюджетів потребує особливої уваги.

Витрати на покращання стану об'єктів інфраструктури є досить незначними і не лише не дають можливості його покращувати, а й навіть утримувати на досягнутому рівні, що у подальшому може призвести до негативних наслідків і можливих аварійних ситуацій.

Варто відзначити і покращення показників фінансової діяльності підприємств. Так, за даними Чернівецької обласної державної адміністрації [13], за січень-червень 2015 року фінансовий результат великих та середніх підприємств до оподаткування становив 36,8 млн. грн. прибутків, тоді як за аналогічний період 2014 року спостерігалось 156,0 млн. грн. збитків.

На 2015 рік дані по бюджету Чернівецької області є наступними [18]. Доходи обласного бюджету на 2015 рік затверджені у розмірі: 2281571,25 тис. грн. (загальний і спеціальний фонд разом), з них податок на доходи фізичних осіб – 100500,0 тис. грн. (83,1% податкових надходжень). Офіційні трансферти становлять 2091023,9 тис. грн. Офіційні трансферти розподіляються наступним чином: базова дотація – 87723,1, субвенція на підготовку робітничих кадрів – 111899,1, освітня субвенція – 97194,9, медична субвенція – 393811,2 тис. грн. За рахунок

бюджету розвитку у 2015 році заплановано фінансування реконструкції будівель та будівля окремих установ медичної сфери, а також інші капітальні видатки на загальну суму 18881,3 тис. грн. Профільна комісія обласної ради запропонувала звернення до уряду, у якому обґрунтовані усі проблеми об'єктів незавершеного будівництва та йдеться про виділення щонайменше 150 млн. грн. на продовження будівництва шкіл, садочків та інших закладів, будівництво яких розпочато в області [19].

На 2015-2016 роки заплановано профінансувати 33 проекти, поданих у Чернівецькій області, за кошти Державного фонду регіонального розвитку, місцевого бюджету та коштів інших організацій. При цьому сума, яку планується витратити на всі проекти саме з Державного фонду регіонального розвитку, у 2015 році (для проектів, які започатковані у 2015 або продовжуються з попередніх років), має скласти 208797,13 тис. грн. [20], що становить до 7% від обсягу коштів Державного фонду регіонального розвитку на 2015 рік.

У контексті проведення децентралізації влади варто означити таку проблему, як дотаційність бюджетів окремих громад. Видатки на утримання місцевих рад щороку перевищують ті, які закладені в бюджеті, і водночас з понад 250 сільських рад області менше половини самодостатні, а решта – дотаційні та депресивні. Очікується, що ситуація вирішиться певним позитивним чином, однак фахівці стверджують, що чимало населених пунктів не матимуть змоги себе утримувати через відсутність коштів.

Іншими словами, доходи обласного бюджету не забезпечують повною мірою самодостатності області, тому і виникає потреба у трансфертах. Виникає закономірне питання, наскільки ж область спроможна забезпечити себе власними доходами до бюджету. Крім того, у поточний кризовий період зростає необхідність пошуку обласною радою додаткових можливостей стосовно забезпечення потрібних обсягів фінансування місцевих бюджетів та виконання усіх статей видатків. У підсумку тим самим забезпечується фінансове посилення бюджетів регіонального рівня. Вочевидь, таке посилення має відповідати обсягу повноважень, що мають фінансуватися з обласного бюджету. Внаслідок неможливості місцевих органів виконавчої влади впливати на стан адміністрування загальнодержавних податків, які є основним джерелом надходжень місцевих бюджетів (податок на доходи фізичних осіб, плата за землю), виникає необхідність дотримання балансу між необхідною і об'єктивно обумовленою потребою у трансфертах та тим обсягом трансфертів, потреба у якому виникає внаслідок недостатньої діяльності місцевих органів стосовно мобілізації джерел їх надходжень. Якщо проаналізувати частку міжбюджетних трансфертів у місцевих бюджетах, то можна спостерігати, що

їх частка поступово загрозливо прямує до 50% і не може вже йти мова взагалі ні про яку фінансову самодостатність бюджету області.

Оптимальне співвідношення між обсягом трансфертів та обсягом коштів місцевих бюджетів встановлюється на основі оцінки податкової бази, з якої можна мобілізувати доходи, і необхідності у додаткових коштах для задоволення базових потреб громадян.

Закріплені доходи та міжбюджетні трансферти посилюють державний вплив на громади. Наявність розумного балансу між закріпленими доходами та міжбюджетними трансфертами, і між власними податками і зборами та всіма іншими джерелами надходжень – магістральний напрямок реформування системи створення доходів місцевих бюджетів і становлення їх фінансової міцності і самостійності і економічної безпеки. Два важелі впливу держави на місцевий бюджет – закріплені доходи і трансферти – значною мірою мають не тільки сприяти мобілізації доходів і для державного, для місцевих бюджетів, але також і сприяти розвитку місцевої ініціативи. Нахил у системі формування бюджету в бік збільшення обсягу трансфертів, оскільки виробнича сфера регіону не створює потенціалу зростання, не надає достатніх джерел доходів, формує другий ризик фінансової сфери області – ризик перетворення бюджету області на постійного та тривалого реципієнта, знищення приватної ініціативи, стагнації та зубожіння. З іншого боку, повне самозабезпечення податками і доходами перетворить регіон на донора, який перераховує кошти до державного бюджету, що може викликати питання достатньої мотивації до таких перерахунків між бюджетами всередині країни.

3. Шляхи реформування системи фінансового забезпечення розвитку регіону

Низка вищевказаних проблем засвідчує необхідність нагального, наповнення обласного бюджету. Сама позитивна ідея щодо посилення ресурсної потужності областей йде в контексті децентралізації системи управління при недопущенні посилення тенденцій до сепаратизму. На сьогодні бюджети областей не володіють достатніми джерелами надходжень. Власні ж доходи, що повинні бути результатом господарської діяльності на даній території, є мінімальним. Посилення фінансової самостійності громад можливо забезпечити двома способами.

Перший полягає у зміні механізму розрахунку трансфертів для областей, що полягає у чіткому визначенні податкових та витратних параметрів області, врахування змінності податкової спроможності території при щорічному формуванні бюджету, проведення комплексу організаційних заходів щодо обрахунку коштів, необхідних для вирівнювання, приведення системи управління до нових вимог – посилення децентралізації.

Другий спосіб забезпечення фінансової міцності області – це передання на рівень регіонів додаткових часток окремих закріплених загальнодержавних податків та зборів. Зміцнити власні доходи областей можливо за рахунок віднесення до них податку на доходи фізичних осіб, оскільки алокативні функції цього податку низькі і повністю акумулювати його на рівні громад не є доцільним, оскільки тоді надходження від цього податку будуть сконцентровані у містах, де зареєстрована більшість платників цього податку. Натомість, адміністрування податку на доходи фізичних осіб на рівні обласних бюджетів дозволить вирівняти податкову спроможність бюджетів громад у межах області.

Міжбюджетні трансферти покращують загальну ситуацію з усуненням надмірних різниць у показниках місцевих бюджетів – збільшується загальна сума доходів та видатків у розрахунку на одну особу, однак це збільшення відбувається неоднаковою мірою у різних громадах. Трансферти спрямовуються на досягнення соціальної справедливості, вирівнювання, проте не економічної ефективності. Недоліки характерні для окремих елементів методики обрахування видаткових потреб. Тому доцільно повною мірою враховувати економічні, соціальні, природні особливості розвитку територій, з тим щоб не продукувати необґрунтовані витрати обласного бюджету.

Стосовно першого способу посилення фінансової самостійності громад варто сказати, що мають бути здійснені принципові заходи щодо зменшення фінансової залежності обласного бюджету від Державного бюджету за рахунок коригування механізму надання трансфертів та перерозподілу доходних джерел на користь спеціального фонду та широкого запровадження програмно-цільового методу бюджетування. З цієї метою необхідно вжити низку заходів:

- оптимізувати нормативи врахування регіональної специфіки (параметри щільності проживання, віддаленості від осередків надання послуг, реальної кількості споживачів послуг, наявної мережі бюджетних установ, рівня забруднення території та ін.) при обрахунку обсягу міжбюджетних трансфертів шляхом використання індексів відносних видаткових потреб; враховувати специфіку проблемних у сенсі фінансового забезпечення територій – гірських населених пунктів, монофункціональних міст, депресивних регіонів;

- удосконалити механізм визначення і розподілу субвенцій на виконання інвестиційних програм (проектів) через встановлення критеріїв їх розподілу на підставі формалізованих параметрів, запровадження стандартних процедур конкурсного відбору інвестиційних програм (проектів);

- інвентаризувати цільові програми, що фінансуються з місцевих

бюджетів, відповідно до наявних ресурсів;

- концентрувати витрачання фінансових ресурсів на тих напрямках перетворень, що визначені у регіональних стратегіях як пріоритетні;

- розширювати місцеві бюджети, що використовують програмно-цільовий метод бюджетування, запроваджувати перехід на середньострокове планування місцевих бюджетів;

- покладати в основу бюджетного вирівнювання нормативів соціальних стандартів надання громадянам послуг.

Чітка, адміністративно вигідна, достатня та ефективна податкова база сприятиме встановленню стабільних довгострокових відносин держави та громад і формуванню їх фінансової потужності та дієздатності. Інформацію про складання і виконання бюджету Чернівецької області доцільно розміщувати на порталі «Відкритий бюджет», який створено Центром політичних студій та аналітики за участі Представництва Європейського Союзу в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» і Програми розвитку ООН в Україні за ліцензією Creative Commons із зазначенням авторства (<http://openbudget.in.ua/public/documents>). Це дозволить підвищити рівень обізнаності громади області із головним фінансовим планом року та оперативно реагувати на недоліки бюджетного процесу і вносити зміни до нього.

Створення умов для забезпечення належних економічних засад фінансової потужності областей, окрім утилітарної функції поліпшення умов існування та розвитку останніх, відіграватиме важливі системні функції в стратегії реформування всього суспільства. Збільшення фінансової потужності області має відновити зацікавленість місцевої влади у стимулюванні економічного розвитку. Має посилитися популярність демократичних практик управління на місцевому рівні, зміцнитися відчуття єдності територіальної громади, члени якої матимуть більші можливості впливати на умови власного існування. Це сприятиме консолідації суспільства у регіональному розрізі, за лініями «центр – область», «область – підприємства області», зрештою, служитиме на користь відновлення єдності суспільства в цілому.

Окремим ризиком фінансової та й виробничої діяльності є орієнтація виробничо-збутової діяльності підприємств або суто на внутрішній, або на зовнішній ринки. Від цього залежать можливості області планувати та прогнозувати свої видатки, в тому числі й капітальні. Орієнтація винятково на внутрішній ринок формує анклавність господарського простору території, руйнування виробничих зв'язків з підприємствами інших регіонів. Натомість, виробництво переважно для зовнішнього ринку так

само є небезпечним у сенсі вимивання ресурсів та коштів із внутрішнього ринку області, задоволення суто комерційних власних інтересів на протигагу інтересам розвитку всієї області та країни. Тому з метою запобігання перетворення господарського комплексу області як на сировинний придаток, так і на закриту натуральну господарську систему обласні органи влади мають вжити зусиль щодо пропагування серед комерційних підприємств необхідності, з одного боку, повного насичення внутрішнього ринку необхідними товарами, а з іншого – формування зв'язків між підприємствами з інших регіонів України та країн.

Незважаючи на важливість та вагомість бюджету області для забезпечення стабільного розвитку господарської системи та соціально-культурної сфери, бюджетні кошти не є єдиним джерелом фінансування потреб громади області. До фінансових небюджетних ресурсів, здатних значно посилити спроможність громади, належать різні інструменти фондового ринку, зокрема муніципальні цінні папери, кошти інститутів спільного інвестування, кошти недержавних пенсійних фондів та інші. У цьому аспекті варто зазначити, що в Чернівецькій області практично відсутні нефіскальні, позабюджетні джерела розвитку громад. Міста області не випускають муніципальні цінні папери (облігації місцевої позики), і в області не зареєстровані інститути спільного інвестування та недержавні пенсійні фонди. Така ситуація – залежність фінансового стану області лише від бюджетних джерел та інвестиційних джерел при відсутності коштів, отриманих за допомогою інструментів фондового ринку, складає основу ще одного ризику фінансового забезпечення області – односторонність, а отже, вразливість фінансового забезпечення. Водночас, небюджетні джерела надходжень можуть сприяти залученню значного обсягу ресурсів для реалізації великих інфраструктурних проектів та реалізації масштабного будівництва.

Інвестиційні проекти органів влади на місцях завжди передбачають значний обсяг капіталовкладень, які можливо отримати шляхом випуску цінних паперів тривалого терміну дії. Вихід місцевих органів влади на ринок цінних паперів дозволить їм отримувати додаткові доходи, що спрямовуватимуться до бюджету розвитку. Об'єктами застави для здійснення різного роду фінансових операцій за участю органів місцевого самоврядування можуть стати підприємства комунальної форми власності. Здійснення органами місцевого самоврядування запозичень потребує залучення різних суб'єктів до цієї діяльності, зокрема, це можуть бути кредитні спілки, інститути спільного інвестування, фінансові асоціації та ін., комунальні банки.

Причинами слабкого використання інституту муніципальних запозичень у

містах України, в т.ч. і Чернівецької області, є наступні: не унормування гарантій їх повернення та прав кредиторів, незабезпечення державою таких позик, визначення обмеженого переліку умов для здійснення запозичень: граничних сум та цілей позики, напрямів їх використання, граничних витрат на обслуговування боргу місцевих бюджетів (10% видатків загального фонду місцевих бюджетів щорічно), непрозорість операції на фінансовому (фондовому) ринку на місцевому рівні, високий ступінь ризику інвестиційних проектів [12]. Такі чинники можуть призвести до необмеженого зростання боргу, а при відсутності зобов'язань держави стосовно його повернення – до тривалого зростання дефіциту місцевого бюджету.

Висновки. Фінансове забезпечення розвитку регіону, зокрема Чернівецької області, залежить насамперед від комплексності та своєчасності заходів, спрямованих на протидію чи подолання загроз у фінансовій сфері. Цими загрозами є наступні: неефективність мобілізації доходних джерел для бюджету області, що провокує виникнення загрози забезпечення власних повноважень; перетворення бюджету області на постійного та тривалого реципієнта щодо Державного бюджету; орієнтація виробничо-збутової діяльності підприємств або суто на внутрішній, або на зовнішній ринки; залежність фінансового забезпечення регіону лише від бюджетних надходжень і невикористання інших інструментів фінансового ринку – місцевих запозичень, коштів недержавних пенсійних фондів та інститутів спільного інвестування.

Усунення або зменшення таких загроз ґрунтується на розширенні податкової ініціативи місцевих органів виконавчої влади, виході на фондовий ринок, ефективному використанні коштів Державного фонду регіонального розвитку, участі в різноманітних проектах, що фінансуються за кошти фінансових установ інших країн, коригування положень стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, які стосуються формування виробничої та маркетингової діяльності підприємств та їх позиціонування на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Реформу системи формування місцевих бюджетів слід починати із системи формування доходів. З метою зменшення залежності місцевих бюджетів від державного вже було збільшено перелік власних доходів за рахунок передання до них частини закріплених, насамперед плати за землю. Крім того, необхідною є і реформа системи міжбюджетних відносин. Її метою має стати подолання суб'єктивізму у розподілі необхідних обсягів міжбюджетних трансфертів, усунення районних державних адміністрацій від розподілу трансфертів для громад. Тому об'єднання громад є вигідним у плані більш прозорого передання трансфертів для бюджетів, і це прискорить встановлення прямих бюджетних відносин між державою та базовим місцевим самоврядуванням.

Список використаних джерел:

1. Бережна А. Ю. Стабілізація місцевих бюджетів як важіль забезпечення фінансової безпеки держави / А. Ю. Бережна, О. В. Мірошніченко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 2. – С. 6-24.
2. Дем'яненко В. Є. Фінансова самодостатність місцевих бюджетів: об'єктивна детермінанта суспільного розвитку / В. Є. Дем'яненко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 153-160.
3. Іваницька М. П. Стабілізація місцевих бюджетів у контексті забезпечення фінансової безпеки держави / М. П. Іваницька // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 22-26.
4. Косова Т. Д. Місцеві фінанси та контроль: напрями реформування / Т. Д. Косова, І. А. Ангеліна // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 11. – С. 299-306.
5. Люта О. В. Удосконалення методів оцінювання фінансової стійкості місцевого бюджету / О. В. Люта, І. М. Боярко, Н. Г. Пігуль // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 194-201.
6. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету / І. Микитюк // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2013. – № 1. – С. 86-97.
7. Назар О. І. Концептуальні основи матеріально-фінансового забезпечення місцевих громад / О. І. Назар // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 43. – С. 322-328.
8. Покатаєва О. В. Напрями вдосконалення системи управління місцевими фінансами / О. В. Покатаєва, С. П. Жук // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 1. – С. 49-54.
9. Рошило В. І. Проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та шляхи їх розв'язання / В. І. Рошило, С. Д. Адамович // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 294-299.
10. Шевченко О. В. Напрями оптимізації фінансових механізмів підтримки регіонів України] / Shevchenko, O. V. (2014). Problems of social and economic development of business. Collection of scientific articles. Volume 2. Scientific Journal «Economic and Finance». Publishing house «Breeze», Montreal, Canada.– Pp. 61-65.; Шевченко О. В. Місцеві запозичення у системі фінансового регулювання регіональних диспропорцій / О. В. Шевченко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2014. – № 2. – С. 148-154.
11. Шишко О. В. Теоретичні аспекти формування фінансової автономії місцевого самоврядування в сучасних умовах / О. В. Шишко // Наукові праці НДФІ. – 2015. – Вип. 2. – С. 70-83.
12. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI, редакція від 20.09.2015, підстава 700-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>, стаття 66.
13. Інформація про стан економічного і соціального розвитку Чернівецької області за січень-вересень 2015 року / Чернівецька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukoda.gov.ua/page/informatsiya-pro-stan-ekonomichnogo-i-sotsialnogo-rozvitku-chernivetskoj-oblasti-za-sichen-vere>.
14. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної системи України станом на 01.10.2015 / Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Monthly%202015/2015_09_budget_new_ukr.pdf.
15. Оперативна інформація щодо використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з Державного бюджету, станом на 1 жовтня 2015 року / Державне казначейство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602>.
16. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень-червень 2015 року [Електронний ресурс] / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2015. – С. 48-49. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Quarter%202015/!KV_II_2015_Monitoring_ukr.pdf.

17. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2020 року (проект) / Чернівецька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bukoda.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-chernivetskoj-oblasti-na-period-do-2020-roku>.

18. Місцеві бюджети [Електронний ресурс] / Чернівецька ОДА. – 2015. – 20 червня. – Режим доступу : <http://bukoda.gov.ua/page/mistsevi-byudzheti>.

19. Микосянчик О. Бюджет Чернівецької області на 2015 рік – бюджет виживання [Електронний ресурс] / О. Микосянчик // Від-і-До. – 2015. – 01 лютого. – Режим доступу : http://vidido.ua/index.php/pogliad/article/bjudzhet_chernivec_koi_oblasti_na_2015_rik_-_bjudzhet_vizhivannja/.

20. Перелік проектів у Чернівецькій області, що фінансуються за рахунок Державного фонду регіонального розвитку [Електронний ресурс] / Мінрегіон. ДФРР. – Режим доступу : <http://dfrr.minregion.gov.ua/index.php?PGID=5&PN=1&PAREA=94&PDIST=0&PSTAT=&PTHEM=&PCATE=&PYEAR=>

Rostyslav Bilyk, Candidate of Economic Sciences, associate professor,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FINANCIAL PROVIDING OF REGIONAL DEVELOPMENT (FOR EXAMPLE CHERNIVTSI REGION)

Abstract

Theoretical and practical approaches to financial security of the region, problems of their financial self-sufficiency are analyzed in the article. Overview of new problems and obstacles in the implementation of capacity of areas development are carried out. Main measures of national regional policy in the sphere of organization reforms of local authorities are analyzed. It is determined that in Ukraine the legal frameworks for the effective development of the regions and local authorities have been set up, but it requires systematization and regulation, as some issues are still not fully regulated. In this regard work on reforming financial security of the region should be continued. Development of individual instruments for the financial security of Chernivtsi region is offered.

Keywords: region, financial support, local government, decentralization, financial risks, financial security, promotion of regional development.

References:

1. Berezhnaya, A.Yu., Miroshnichenko, A.V. (2012). Stabilization local budget as a lever to ensure the financial security of the state. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [Proceedings of the National University of the State Tax Service of Ukraine]*, no. 2. pp. 6-24 (in Ukr.).

2. Demyanenko, V.E. (2014). Financial self-sufficiency of local budgets: objective determinant of social development. *Visnyk Dnipropetrovs'koi derzhavnoi finansovoi akademii. Ekonomichni nauky [Bulletin of Dnipropetrovsk State Financial Academy. Economic science]*, no. 1, pp. 153-160 (in Ukr.).

3. Ivanytska, M.P. (2012). Stabilization of local budgets in the context of financial security state. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademii». Ser.: Ekonomika [Scientific Notes National University "Ostroh Academy". Economy]*, vol. 19, pp. 22-26 (in Ukr.).

4. Kosova, T.D., Angelina, I.A. (2014). Local Finance and Control areas of reform. *Aktual'ni problemy ekonomiky [Actual problems of economy]*, no. 11, pp. 299-306 (in Ukr.).

5. Liuta, O.V., Boiarko, I.M., Pihul', N.H. (2012). Improved methods of evaluation of financial stability of local government. *Aktual'ni problemy ekonomiky [Actual problems of economy]*, no. 9, pp. 194-201 (in Ukr.).

6. Mykytyuk, I. (2013). Financial stability and safety of the local budget. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu [Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics]*, no. 1, pp. 86-97 (in Ukr.).
7. Nazar, A.I. (2015). Conceptual basis of material and financial support of local communities. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia [Efficiency of public administration]*, vol.43, pp.322-328 (in Ukr.).
8. Pokatayeva, O.V., Zhuk S.P. (2013). Directions improve the system of local finance *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpriemnytstvo [Countries and regions. Avg.: Economics and Business]*, no 1, pp. 49-54 (in Ukr.).
9. Roshylo, V.I., Adamovich, S.D. (2013). Problems of financial support of local governments and their solutions. *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky [Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic science]*, vol. 1, pp. 294-299 (in Ukr.).
10. Shevchenko, O.V. (2014). Problems of social and economic development of business. Collection of scientific articles. Volume 2. Scientific Journal «Economic and Finance». Publishing house «Breeze», Montreal, Canada, pp. 61-65; Shevchenko, O.V. (2014). Local borrowing in the system of financial regulation regional disparities. *Visnyk Dnipropetrovs'koi derzhavnoi finansovoi akademii. Ekonomichni nauky [Bulletin of Dnipropetrovsk State Financial Academy. Economic science]*, no. 2, pp. 148-154 (in Ukr.).
11. Szyszko, A.V. (2015). Theoretical aspects of financial autonomy of local government in modern terms. *Naukovi pratsi NDFI [Proceedings NDFI]*, vol. 2, pp. 70-83 (in Ukr.).
12. *Budget Code of Ukraine*, Law of Ukraine of 08.07.2010 number 2456-VI, edition of 20.09.2015, the base 700-19. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>, Article 66 (in Ukr.).
13. Chernivtsi Regional State Administration. *Information on economic and social development of the Chernivtsi region in January-September 2015*. Available at: <http://bukoda.gov.ua/page/informatsiya-pro-stan-ekonomichnogo-i-sotsialnogo-rozvitku-chernivetskoi-oblasti-za-sichen-vere> (in Ukr.).
14. Institute budget and socio-economic research. *Monthly monitoring key indicators of the budget system of Ukraine as of 01/10/2015*. Available at: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Monthly%202015/2015_09_budget_new_ukr.pdf (in Ukr.).
15. State Treasury of Ukraine. *Operational information on the use of local budgets subventions received from the state budget as of October 1, 2015*. Available at: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602> (in Ukr.).
16. *Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution in January-June 2015* (2015). IBSER project "Municipal Finance Strengthening Initiative (MFSI-II) implementation", USAID. Available at: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Quarter%202015/!KV_II_2015_Monitoring_ukr.pdf (in Ukr.).
17. Chernivtsi Regional State Administration. *The development strategy of the Chernivtsi region until 2020 (draft)*. Available at: <http://www.bukoda.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-chernivetskoi-oblasti-na-period-do-2020-roku> (in Ukr.).
18. Chernivtsi ODA (2015). *Local governments*. Available at: <http://bukoda.gov.ua/page/mistsevi-byudzheti> (in Ukr.).
19. Mykosyanchyk, A. (2015). Chernivtsi oblast budget for 2015 – Budget survival. *Vid-i-Do [From-and-To]*, 01 February. Available at: http://vidido.ua/index.php/pogliad/article/bjudzhet_chernivec_koi_oblasti_na_2015_rik_-_bjudzhet_vizhivannja/ (in Ukr.).
20. Ministry of Regional Development, DFRR. *The list of projects in the Chernivtsi region, funded by the State Regional Development Fund*. Available at: <http://dfrr.minregion.gov.ua/index.php?PGID=5&PN=1&PAREA=94&PDIST=0&PSTAT=&PTHEM=&PCATE=&PYEAR=> (in Ukr.).

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Анотація

Розкрито роль та сутність бюджетної політики як складової економічного розвитку країни. Визначено основні напрями підвищення ефективності бюджетної політики в умовах економічних перетворень. Важливим завданням на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни є підвищення якості і рівня життя, зростання добробуту населення, на що мають впливати позитивні структурні зміни в економіці, підвищення її конкурентоспроможності як основи для економічного зростання. Структурна перебудова економіки потребує удосконалення інституційних умов проведення реформ моделі соціально-економічного розвитку, зміни підходів до формування бюджетної політики країни. Бюджетна політика, будучи вагомим елементом фінансової політики, значною мірою визначає роль та місце держави у регулюванні соціальних та економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, бюджетне регулювання, доходи бюджету, видатки бюджету.

Н. В. Гусаревич, аспірантка,
Киевский национальный торгово-экономический университет,
г. Киев

БЮДЖЕТНАЯ ПОЛИТИКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Аннотация

Раскрыта роль и сущность бюджетной политики как составляющей экономического развития страны. Определены основные направления повышения эффективности бюджетной политики в условиях экономических преобразований. Важной задачей на современном этапе социально-экономического развития страны является повышение качества и уровня жизни, роста благосостояния населения, на что должны влиять позитивные структурные изменения в экономике, повышение ее конкурентоспособности как основы для экономического роста. Структурная перестройка экономики требует совершенствования институциональных условий проведения реформ модели социально-экономического развития, изменения подходов к формированию бюджетной политики страны. Бюджетная политика, являясь весомым элементом финансовой политики, в значительной мере определяет роль и место государства в регулировании социальных и экономических процессов, обеспечении макроэкономического роста.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная политика, бюджетное регулирование, доходы бюджета, расходы бюджета.

Постановка проблеми. В умовах економічної нестабільності одним з важливих напрямів сучасної бюджетної політики є формування сприятливого макроекономічного середовища, здійснення послідовних та ефективних заходів у бюджетно-податковій сфері, забезпечення стабільності державних фінансів, високих темпів економічного зростання на основі проведення модернізації економіки держави, формування бюджету з чіткими фіскальними та видатковими орієнтирами. З метою підтримки економічного зростання потребують посилення дієвості інституційні механізми бюджетної, податкової, митної, грошово-кредитної політики. Крім того, метою бюджетної політики повинно стати забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізуються через інститути бюджетного регулювання, державного фінансового контролю та державної політики фінансово-економічної стабілізації. Необхідним є здійснення поступової переорієнтації проведення бюджетної політики на забезпечення підґрунтя економічного зростання, що має стати основою істотного підвищення рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень у сфері бюджетної політики економічного розвитку країни можна назвати праці Т. Боголіб [1], О. Василика, І. Запатріної, Л. Лисяк [4], І. Луніної, І. Лук'яненко[5], А. Мазаракі [3], В. Федосова, І. Чугунова [6-8], С. Юрія та ін. Серед найбільш значущих наукових досліджень зарубіжних вчених із питань формування бюджетної політики можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Н. Вільяма, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, А. Улюкаєва. Однак подальшого дослідження потребують питання щодо визначення стратегічних напрямків і завдань бюджетної політики для стабілізації і розвитку держави, а також методів досягнення високого рівня ефективності даної політики та її впливу на економіку в цілому.

Метою статті є розкриття сутності та ролі бюджетної політики в системі економічного розвитку країни, визначення її пріоритетних напрямів, що спрямовані на забезпечення фінансової стабілізації та реалізацію структурних змін економіки та соціальної сфери відповідно до змін суспільного середовища.

Виклад основного матеріалу. На даному етапі соціально-економічного розвитку країни важливими завданнями бюджетної політики є створення дієвого механізму управління бюджетним процесом як складової системи управління державними фінансами, встановлення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави та можливостями бюджету у середньостроковій перспективі, забезпечення прозорості, передбачуваності та послідовності бюджетної політики.

Бюджетна політика є вагомою складовою фінансової політики та значною мірою визначає місце і роль держави у регулюванні соціальних та економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання. Основою для стійкого довгострокового економічного зростання повинні стати відповідні заходи державного регулювання, що реалізуються шляхом застосування економічних та інституційних важелів.

Основною метою бюджетної політики є забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням довгострокової збалансованості бюджетної системи, яка передбачає формування стабільної податкової бази, своєчасного та достатнього рівня фінансування основних напрямів розвитку соціально-економічної сфери, формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання. Світовий досвід показує, що бюджетна рівновага досягається при збалансованому бюджеті, який має впливати на темпи економічного зростання, рівень добробуту населення.

Бюджетна політика впливає на темпи економічного розвитку країни, створення оптимальних умов для структурної перебудови економіки, активізацію процесів інноваційного розвитку, сприяє розбудові соціальної інфраструктури, що є передумовою забезпечення дієвого суспільного розвитку. Основні підходи щодо визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики необхідно розглядати з врахуванням циклічності розвитку економіки, стійкості бюджетної системи, що сприятиме досягненню високих показників соціально-економічного розвитку країни.

Основна мета бюджетної політики полягає у: забезпеченні економічного зростання на засадах інституційного, інвестиційного розвитку та структурних перетворень, ефективного використання природно-ресурсного, людського потенціалу; створенні сприятливих умов для збільшення обсягів виробництва відповідно до інноваційного напрямку економічного розвитку, у тому числі розбудова високотехнологічної, наукоємної інфраструктури промисловості, підтримка розробки та впровадження нанотехнологій; зміцненні фінансової основи місцевого самоврядування; підвищенні якості соціального захисту та рівня життя населення. Важливим є ефективне використання бюджетних коштів. Для цього необхідно забезпечити достатньо високий рівень інституційних перетворень бюджетного середовища. Вирішення завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання, тому насамперед при формуванні бюджетної політики необхідно чітко визначити її пріоритети, які повинні бути досягнені при її реалізації.

На основі зарубіжного досвіду щодо формування та реалізації бюджетної політики можна визначити основні бюджетні пріоритети на

сучасному етапі розвитку економіки – запровадження та підвищення рівня середньострокового бюджетного планування і моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних витрат за допомогою якісних і кількісних індикаторів. Перехід до середньострокового бюджетного планування та прогнозування набув широкого застосування в країнах з розвинутою економікою.

Основною метою бюджетної політики країни в середньостроковій перспективі є відновлення бюджетної стійкості, створення дієвого механізму управління бюджетним процесом як складової системи управління державними фінансами, встановлення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави та можливостями бюджету у середньостроковій перспективі, забезпечення прозорості, передбачуваності та послідовності бюджетної політики. Система середньострокового бюджетного планування – одна з основних складових системи державного регулювання економіки, яка є сукупністю фінансово-бюджетних, соціально-економічних складових та відповідних взаємозв'язків, у тому числі дохідна, видаткова частини бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, внутрішнє та зовнішнє економічне середовище [6].

Бюджетна політика, що реалізується через систему бюджетних механізмів, забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Бюджетний механізм та реалізація відповідної політики у сфері державних фінансів із використанням регулюючих можливостей бюджету є вагомими інструментами впливу держави на розвиток економіки, забезпечення необхідного рівня соціальних стандартів. Економічна сутність бюджетної політики як інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекtonіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання. Визначення пріоритетів державної підтримки, спрямованої на економічне зростання та соціальний розвиток, є одним з важливих завдань бюджетної політики.

Бюджетне регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу. Основними пріоритетними напрямками розвитку бюджетної системи визначено запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм; удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету; застосування дієвих підходів управління державними

фінансами. Однією з основних цілей бюджетної політики є забезпечення стійкого довготривалого економічного зростання, шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища, достатньо високого рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання.

Державне регулювання економічної та соціальної політики реалізується за допомогою бюджетного механізму, який включає як процес перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, так і вплив на соціально-економічний розвиток держави та адміністративно-територіальних одиниць. Перспективне прогнозування доходів і видатків бюджету є одним із вагомих елементів державного регулювання сталого розвитку та забезпечення економічного зростання [8].

Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому. Від якості та своєчасності прийняття рішень з питань, зокрема, формування бюджетних видатків залежить збалансованість державних фінансів, рівень ефективності державного регулювання економічних процесів. Через видатки бюджету уособлюється роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання, соціальних гарантій населення, вдосконалення структури суспільного виробництва. Бюджетні видатки є важливим інструментом впливу на розвиток економіки і соціальної сфери, оскільки за їх допомогою держава може змінювати структуру виробництва, впливати на результати діяльності економічних суб'єктів, здійснювати соціальні перетворення.

Видаткова частина бюджету здійснює відчутний вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку суспільства. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів .

Перспективне бюджетне планування на основі програмно-цільового методу дає можливість встановлювати чіткі пріоритети у сфері бюджетних видатків, розробляти і реалізовувати ефективну бюджетну політику, посилювати бюджетний контроль та підвищити відповідальність головних розпорядників за розподілом і використанням бюджетних коштів. Зазначене сприятиме посиленню позитивного впливу бюджетної політики на соціальний розвиток та економічне зростання як передумови підвищення життєвого рівня та добробуту населення.

Результативність бюджетної політики визначається як перевищення ефективності видатків бюджету над фіскальним впливом доходів бюджету.

Значення даного перевищення повинно бути найбільшим для отримання дієвого фінансового інструменту економічного зростання [7].

Бюджетна політика повинна враховувати відповідну переорієнтацію економіки на переважно ендогенні чинники економічного зростання з огляду на євроінтеграційні процеси, при цьому бюджет, як вагомий елемент системи державного регулювання економіки, має спиратися на довгострокову програму економічного й соціального розвитку країни. Основні напрями бюджетної політики повинні формуватися із чітким виділенням пріоритетів, на засадах комплексного підходу з урахуванням виявлених проблем та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства.

Формування бюджетної політики на середньострокову перспективу дозволяє визначати стратегічні цілі бюджетної політики, забезпечити прозорість і відкритість щодо досягнення соціально-економічних завдань протягом запланованого періоду, досягати реалістичних прогнозів доходів бюджету, встановлювати основні пріоритети у сфері бюджетних видатків, забезпечувати своєчасне корегування бюджетної політики.

Висновки. На даному етапі економічного розвитку країни особливо вагомим є необхідність переосмислення ролі бюджетної політики та підвищення її ефективності. Розробка і реалізація бюджетної політики має спиратися на науково обґрунтовані положення та результати проведених досліджень з питань бюджетних відносин, що безперечно посилить збалансованість державних фінансів та створить необхідні умови для підвищення рівня керованості економічних процесів країни. Формування бюджетної політики, визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку країни необхідно здійснювати, виходячи із відповідного рівня економічного зростання. Ефективне функціонування економіки можливе за умови тісної взаємодії інституційних компонентів фінансової політики. Зазначене сприятиме створенню дієвої архітектоники суспільного виробництва, яка в майбутньому забезпечить збалансований розвиток адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Боголіб Т. М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності / Т. М. Боголіб // Економічний часопис –XXI. – 2015. – № 3-4 (1). – С. 84-87.
2. Бюджетний кодекс України : Закон України №2456–VI.–К.:Алерта; ЦУЛ, 2011. – 118 с.
3. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канева; за заг. ред. А. А. Мазаракі ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ : КНТЕУ, 2015. – 376 с.
4. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л. В. Лисяк. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
5. Лук'яненко І. Г. Моделювання впливу змін фіскальної політики на економіку України / І. Г. Лук'яненко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4 (411). – С. 197-201.

6. Чугунов І. Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин / І. Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 4. – С. 13 – 22.
7. Чугунов І. Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І. Я. Чугунов // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2014. – № 5. – С. 64-77.
8. Чугунов І. Я. Бюджетна політика економічного розвитку / А. В. Павелко, І. Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2015. –№ 2 (100). – С. 64-73.

Nataliya Gusarevich, postgraduate student,
Kyiv National University of Trade and Economics,
Kyiv

BUDGET POLICY OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF A COUNTRY

Abstract

The role and nature of fiscal policy as a component of economic development. The main directions of improving the efficiency of fiscal policy in terms of economic transformation. An important task at the present stage of socio-economic development is to improve the quality and standard of living, the welfare population, with the positive impact of structural changes in the economy, improve its competitiveness as a foundation for economic growth. Economic restructuring needs improving institutional conditions for reform model of social and economic development, changes of approaches to fiscal policy. Fiscal policy, as an important element of fiscal policy, largely determines the role and place of the state in regulating social and economic development, ensuring macroeconomic growth.

Keywords: budget, budgeting, budget control, budget revenues, budget expenditures.

References:

1. Boholib, T. (2015). Fiscal policy as a tool of macro economic stability. *Ekonomichnyy chasopys –XXI [Economic Journal –XXI]*, no.3-4 (1), pp. 84-87(in Ukr.).
2. *Budget Code of Ukraine* (2011), Law of Ukraine №2456-VI.Alert,TSUL, Kyiv,118 p.(in Ukr.).
3. Chugunov, I.J. et al. (2015).*Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren'* [State financial regulation of economic reforms]. Ed. A.A.Mazaraki. KNTU, Kyiv, 375 p.(in Ukr.).
4. Lysyak, L.V.(2009). *Biudzhethna polityka u systemi derzhavnoho rehulivannia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Fiscal policy in the state regulation of social and economic development of Ukraine]. DNU AFU, Kyiv, 600 p.(in Ukr.).
5. Lukyanenko, I.G. (2012). Model lingthe impact of changes in fiscal policy on the economy of Ukraine. *Biznes Inform [Business Inform]*, no.4 (411), pp. 197-201(in Ukr.).
6. Chugunov, I. (2011).Theoretical basis of budget relations.*Visnyk KNTU [Bulletin KNTU]*, no. 4, pp. 13-22 (in Ukr.).
7. Chugunov, I. (2014). Long-term budgetary strategy in the system of cyclical economic. *Visnyk KNTU [Bulletin KNTU]*, no. 5,pp. 64-77 (in Ukr.).
8. Chugunov, I., Pavelko, A. (2015). Fiscal policy of economic development. *Visnyk KNTU [Bulletin KNTU]*,no. 2 (100), pp. 64-73 (in Ukr.).

**ВАЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ СУБ'ЕКТОМ
ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Анотація

У нестабільній економіці, в умовах повної економічної самостійності та відповідальності підприємств, виникає необхідність систематичного аналізу господарської діяльності. У статті визначено важливість проведення аналізу господарської діяльності в функціонуванні підприємства, а саме в прийнятті управлінських рішень; охарактеризовано основні етапи прийняття рішень управління, визначено їх зміст та найбільш вагомі особливості кожного із них. Крім того, досліджено значення і роль аналізу господарської діяльності, його результатів в інформаційному та управлінському забезпеченні ефективної роботи підприємства. Подано характеристику основних стадій управління, обґрунтовано значення інформаційної складової у діяльності підприємства. Також зазначено важливість аналізу господарської діяльності у реалізації функцій планування та прогнозування, визначені базові причини та передумови необхідності проведення аналізу. І відповідно, зроблено обґрунтований висновок, в якому підбито підсумки проведеного дослідження.

Ключові слова: аналіз господарської діяльності, управління, управлінське рішення, інформація, функціонування, підприємство.

Багрій К.Л., к.е.н., доцент,
Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

**ВАЖНОСТЬ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ХОЗЯЙСТВЕННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРИНЯТИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ
ПРЕДПРИЯТИЕМ**

Аннотация

В нестабильной экономике, в условиях полной экономической самостоятельности и ответственности предприятий, возникает необходимость систематического анализа хозяйственной деятельности. В статье определены важность проведения анализа хозяйственной деятельности в функционировании предприятия, а именно в принятии управленческих решений; охарактеризованы основные этапы принятия решений, управления, определено их содержание и наиболее значимые особенности каждого из них. Кроме того, исследованы значение и роль анализа хозяйственной деятельности, его результатов в информационном и управленческом обеспечении эффективной работы предприятия. Дана характеристика основных стадий управления, обосновано значение информационной составляющей в деятельности предприятия. Также отмечено важность анализа хозяйственной деятельности в реализации функций планирования и прогнозирования, определены базовые причины и предпосылки необходимости проведения анализа. И соответственно, сделан обоснованный вывод, в котором подведены итоги проведенного исследования.

Ключевые слова: анализ хозяйственной деятельности, управление, управленческое решение, информация, функционирование, предприятие.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах нестабільного економічного середовища, кожен суб'єкт господарювання прагне забезпечити собі ефективне функціонування та розвиток на ринку: займати провідне становище в своїй діяльності, володіти значною часткою ринку, охоплювати широкий сегмент споживачів, мати хорошу репутацію серед інших економічних суб'єктів тощо, а відтак, як наслідок, отримувати високі прибутки. Все це стає можливим завдяки правильному плануванню, раціональній організації, координації та мотивації праці, оптимальному контролю за діяльністю, тобто завдяки ефективному управлінню.

Зазвичай результатом ефективного проведеного управління стає правильне управлінське рішення. Але його прийняття вимагає важкої та трудомісткої праці, значних затрат сил, часу та коштів. Тому перед підприємцями та управлінським персоналом постає проблема пошуку та реалізації альтернативних управлінських рішень. При цьому найбільш необхідним елементом для прийняття таких рішень є достовірна, корисна та своєчасна інформація. Тому визначення важливості проведення аналізу господарської діяльності в прийнятті управлінських рішень є дуже актуальним.

Аналіз останніх джерел і публікацій. В даний час аналіз господарської діяльності займає важливе місце серед економічних наук. Тому дослідженням його значення, методики та ролі в діяльності підприємств займались багато вітчизняних та іноземних вчених: Ф. Бутинець, О. Олійник [1], Б. Грабовецький [2], К. Ілляшенко [3], Л. Крапка [4], Є. Мних [5], І. Прокопенко, В. Ганин [6], Г. Савицька [7], І. Сіменко, Т. Косова [8], І. Цигилик [9], Л. Чернелевський [10] та ін. Однак сьогодні єдності думок щодо ролі аналізу господарської діяльності у прийнятті управлінських рішень суб'єктом господарювання немає.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На фоні постійного збільшення інформатизації економіки значення аналізу господарської діяльності в інформаційному забезпеченні функціонування підприємства все ще потребує подальшого дослідження, особливо у напрямку його організації.

Метою даного дослідження є визначення важливості проведення аналізу господарської діяльності в прийнятті життєво необхідних та важливих управлінських рішень підприємством.

Виклад основного матеріалу. Фінансово-господарська діяльність будь-якого суб'єкта господарювання, її ефективність та розвиток, залежать від правильних, виважених та обґрунтованих рішень керівників. Процес

прийняття управлінських рішень є складним і багатостороннім. Він включає цілу низку стадій і операцій, кількість і конкретний зміст яких визначається менеджерами підприємства залежно від кваліфікації керівників, певної ситуації, стилю керівництва, організаційної культури та ін.

Процес прийняття рішень здійснюється в декілька етапів, але залежно від специфіки діяльності підприємства, від кваліфікації управлінського персоналу, від особливостей проблеми, яку прагнуть вирішити, кількість етапів може змінюватись [1, с. 132].

Традиційно виділяють шість етапів прийняття управлінського рішення [8, с. 72]:

1. Діагностика, формулювання й обґрунтування проблеми. Безпосередньо процес прийняття рішення розпочинається з отримання інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище. У процесі її обробки визначається вірогідність і повнота інформації. Кожне управлінське рішення приймається на основі аналізу лише спеціально відібраної інформації з врахуванням її особливостей. Структуризація й аналіз обробленої інформації, сукупність її об'єктивних і суб'єктивних факторів дозволяє менеджеру визначити ступінь важливості проблеми й обґрунтувати необхідність щодо її рішення.

2. Формулювання обмежень і критеріїв для прийняття управлінських рішень: перед тим, як переходити до наступного етапу, керівник повинен чітко визначити обмеження, на основі інформації про проблему, з якою зіткнулось підприємство, і лише потім визначати альтернативи.

3. Формулювання й відбір можливих варіантів рішень: при формулюванні альтернативних рішень менеджер завжди має справу з невизначеністю. Тому продовженням обробки інформаційних даних є прогнозування, яке дає можливість передбачити результати реалізації кожного варіанта рішення. Воно дає можливість серед різноманіття потенційно можливих варіантів виділити бажані, які характеризуються необхідними результатами. Послідовне накладання відповідних обмежень значно звужує кількість варіантів. Таким чином, процес встановлення оптимального рішення розділяється на дві частини: перша частина зводиться до того, як із багатьох можливих варіантів відібрати найбільш раціональні, а друга – до того, як із раціональних варіантів обрати найкращий.

4. Обрання найкращого варіанта рішення. На цьому етапі виявляються альтернативи серед бажаних рішень і обираються кращі варіанти. З цією метою кінцевий результат реалізації кожного варіанта ретельно аналізується та порівнюється з обраним для даної проблеми критерієм (або критеріями). За результатами порівняння варіантів рішень обирається найвідповідніший для конкретних умов, який забезпечує найефективніше досягнення поставленої цілі.

5. Реалізація прийнятого рішення. Реалізація прийнятого рішення вимагає розробки організаційного плану, спрямованого на досягнення мети даного рішення, у якому загальний обсяг робіт розподіляється на окремі складові. Для виконання робіт визначаються виконавці, відповідальні особи та терміни виконання. При реалізації рішення виконавці окремих робіт повинні бути наділені певними правами та повноваженнями й нести відповідальність залежно від завдань, які вирішуються, тобто використовується принцип делегування. Також визначаються терміни виконання рішення й обсяг виділених ресурсів [2].

Після розробки плану реалізації рішення він в обов'язковому порядку доводиться до виконавців із поясненням його змісту та бажаних результатів.

6. Контроль за виконанням прийнятого рішення. Ефективний контроль за виконанням рішення неможливий без чіткого обліку виконання окремих робіт. При цьому використовуються три види обліку: статистичний, бухгалтерський, оперативний. Завданням контролю є не лише своєчасне виявлення відхилень від визначеної програми, але й швидка їх ліквідація або упередження. Від ефективності контролю зрештою залежить реальність рішень, що приймаються, та своєчасність їх виконання.

Як видно із характеристики визначених етапів, кожен із них включає в себе певного роду аналіз тієї чи іншої сторони діяльності, тобто аналіз є основною складовою, частиною процесу прийняття управлінського рішення.

Крім того, в межах всіх етапів відбувається постійний рух інформаційних потоків даних, які формують основу для прийняття відповідного рішення на кожному з етапів.

Оскільки інформація створює підґрунтя для процесу управління, то варто виділити три основні його стадії: збір і обробка інформації, аналіз і прийняття управлінських рішень, серед яких аналіз займає проміжне місце. Звідси виходить, аналіз є складовою частиною в системі інформаційного забезпечення управління, адже він виступає елементом управління: певною його функцією [6, с. 93].

Зібравши та обробивши необхідну інформацію, керівництво матиме уявлення про зовнішнє та внутрішнє середовище, про ринок та споживачів, конкуренцію та ін. Але тільки завдяки аналізу господарської діяльності підприємства досягається осмислення та розуміння наявної інформації.

У процесі аналізу первинна інформація проходить аналітичну обробку (див. рис. 1) [4, с. 31]:

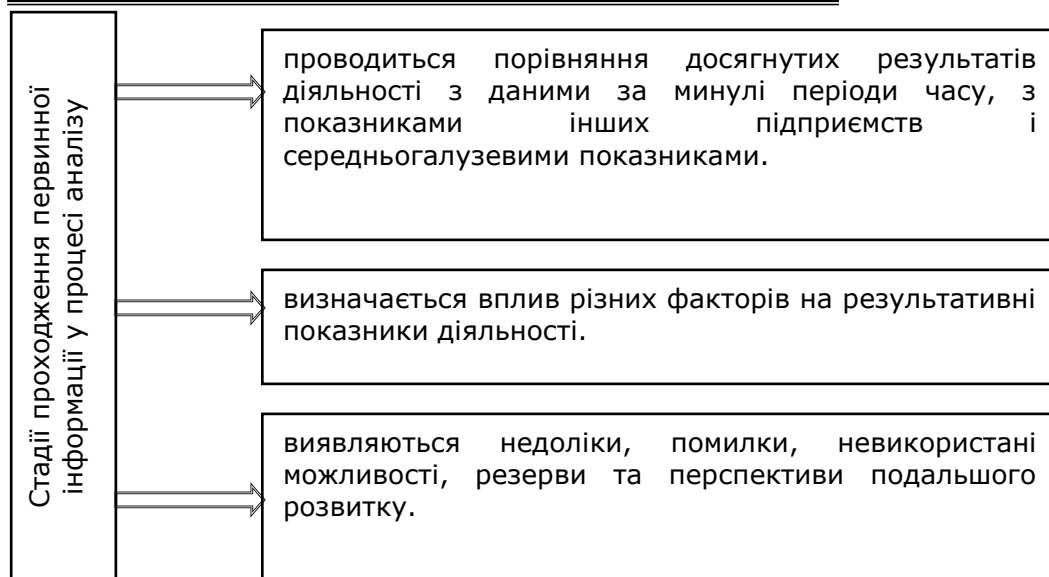

Рис. 1. Стадії проходження первинної інформації у процесі аналізу

На підставі результатів аналізу розробляються й обґрунтовуються управлінські рішення. Аналіз господарської діяльності передуює рішенням і діям, обґрунтовує їх, забезпечує об'єктивність і ефективність використання інформації [5, с.82].

Отже, економічний аналіз – це функція управління, що забезпечує науковість прийняття рішень, він тісно пов'язаний із плануванням і прогнозуванням виробництва. Без глибокого аналізу неможливе здійснення цих функцій [3, с. 109].

Як функція управління, аналіз господарської діяльності тісно пов'язаний з плануванням і прогнозуванням виробництва, оскільки без глибокого аналізу неможливе здійснення цих функцій. Важлива роль аналізу у підготовці інформації для планування, оцінці якості й обґрунтованості планових показників, у перевірці й об'єктивній оцінці виконання планів. Складання та затвердження планів для підприємства, по суті, – також прийняття рішень, які спрямовані на забезпечення розвитку підприємства в майбутньому плановому періоді. При цьому враховуються результати виконання попередніх планів, вивчаються тенденції розвитку економіки підприємства, виявляються і враховуються додаткові резерви виробництва.

Аналіз господарської діяльності – це засіб не тільки обґрунтування планів, але і контролю за їх виконанням. Планування починається і завершується аналізом результатів діяльності підприємства. Функція контролю за виконанням планів не слабшає, а посилюється в сучасній

економіці, оскільки в умовах невизначеності і мінливості зовнішнього середовища потрібне систематичне оперативне їх коригування. Постійно змінні зовнішні умови вимагають, щоб процес планування був безперервним. Менеджер з планування повинен вміти оцінювати й аналізувати зміну кожної ситуації та оперативно вносити корективи в поточні та перспективні (стратегічні) плани підприємства [10, с. 221].

Велика роль приділяється аналізу в справі визначення й використання резервів підвищення ефективності виробництва. Він сприяє активізації інноваційної діяльності, спрямованої на практичне використання науково-технічних досягнень та інтелектуального потенціалу з метою отримання нової, радикально покращеної продукції, підвищення її конкурентоспроможності і зміцнення ринкових позицій підприємства. За допомогою аналізу господарської діяльності здійснюється пошук шляхів більш економного використання ресурсів, зниження собівартості продукції, зростання прибутку і рентабельності. У результаті цього зміцнюється фінансово-економічний стан підприємства, підвищується ефективність його виробництва [7].

Таким чином, аналіз господарської діяльності є важливим елементом в системі управління підприємством, дієвим засобом виявлення внутрішньогосподарських резервів, основою розробки науково-обґрунтованих планів-прогнозів і управлінських рішень.

Роль аналізу як засобу управління виробництвом з кожним роком зростає. Це обумовлено наступними обставинами:

- необхідність підвищення ефективності виробництва у зв'язку із зростанням дефіциту і вартості сировини;
- загостренням внутрішньої та зовнішньої конкуренції;
- перехід до ринкових відносин;
- створення нових форм господарювання у зв'язку з роздержавленням економіки, приватизацією підприємств та іншими заходами економічної реформи;
- інформатизацією суспільства та економіки у цілому [9, с. 95].

Оскільки кожне підприємство є суб'єктом складного та динамічного зовнішнього середовища, то за таких умов керівник підприємства, при прийнятті тих чи інших рішень, не може розраховувати тільки на інтуїцію. Управлінські рішення і дії повинні бути засновані на точних розрахунках, глибокому і всебічному економічному аналізі. Вони повинні бути науково обґрунтованими, мотивованими, оптимальними. Жоден організаційний, технічний та технологічний процес не має здійснюватися до тих пір, поки не буде обґрунтована його економічна доцільність, поки не визначена чутливість мети підприємства до прийнятих управлінських впливів.

Недооцінка ролі економічного аналізу, помилки в планах і управлінських діях у сучасних умовах приносять відчутні втрати, погіршення в діяльності та зниження її ефективності. І навпаки, ті підприємства, на яких серйозно ставляться до аналізу господарської діяльності, мають хороші результати, високу економічну ефективність та успіх в своїй сфері.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, за результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що створення, функціонування та розвиток будь-якого суб'єкта господарювання може бути ефективним тільки тоді, коли обирається правильний підхід до управління. Всі рішення, що приймаються для подальшої роботи підприємства та його успішної діяльності на ринку, повинні бути науково обґрунтованими, відповідати реальній ситуації, опиратись на точну, достовірну інформацію, мають бути підкріплені певними розрахунками та показниками. А все це стає можливим за умови проведення постійного аналізу господарської діяльності підприємства, результати якого формують основу для прийняття раціональних та оптимальних рішень, що у свою чергу, сприятиме підвищенню як ефективності управління, так і всієї діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Бутинець Ф. Ф. Економічний аналіз : навчальний посібник / Ф. Ф. Бутинець, Є. В. Мних, О. В. Олійник. – Житомир : ЖІТІ, 2006. – 416 с.
2. Грабовецький Б. Є. Економічний аналіз : навчальний посібник / Б. Є. Грабовецький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
3. Ілляшенко К. Значення економічного аналізу в інформаційному забезпеченні функціонування сучасного підприємства / К.Ілляшенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 2(4). – С. 105-110.
4. Крапка Л. Інформаційна складова аналізу / Л. Крапка // Економіка підприємств. – 2009. – №11. – С. 29-35.
5. Мних Є. Сучасний економічний аналіз: питання методології та організації / Є. Мних // Бухгалтерський облік та аудит. – 2006. – №1. – С. 55-61.
6. Прокопенко І. Ф. Методика і методологія економічного аналізу : навчальний посібник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганин. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 430 с.
7. Савицька Г. В. Аналіз господарської діяльності підприємства : навчальний посібник / Г. В. Савицька. – Мінськ : Нове видання, 2002. – 704 с.
8. Сіменко І. В. Аналіз господарської діяльності : навчальний посібник / І. В. Сіменко, Т. Д. Косова. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 384 с.
9. Цигилик І. Економічний аналіз – основний чинник підвищення ефективності підприємницької діяльності / І. Цигилик // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №7. – С. 90-96.
10. Чернелевський Л. М. Економічний аналіз на підприємствах промисловості і торгівлі : підручник / Л. М. Чернелевський. – К. : Міленіум, 2009. – 312 с.

Konon Bagrii, Candidate of Economic Sciences, associate professor,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE,
Chernivtsi

THE IMPORTANCE OF BUSINESS ANALYSIS IN DECISION-MAKING OF ECONOMIC ENTITY

Abstract

In an unstable economy, in complete economic independence and responsibility of enterprises, there is a need of systematic analysis of economic activity. The article outlines the importance of business analysis in functioning of enterprises, namely in decision making. Basic stages of management decision-making are characterized; their content and the most important features of each of them are defined. Importance and role of business analysis in information and administrative support for the efficient operation of the company are investigated. Description of the main stages of management is given; the value of information component for the operation of an enterprise is defined. The importance of business analysis in the implementation of planning and forecasting is pointed out. The basic reasons and background analysis are studied. And accordingly, substantiated conclusions, which summarize the outcomes of the study, are made.

Keywords: business analysis, management decision-making, information, operation, company.

References:

1. Butynets, F.F., Mnih, E.V., Oleynik, O.V. (2006). *Ekonomichnyj analiz* [Economic analysis]. ZHITI, Zhytomyr (in Ukr.)
2. Grabovetsky, B.E. (2009). *Ekonomichnyj analiz* [Economic analysis]. Center of educational literature, Kyiv (in Ukr.)
3. Ilyashenko, K. (2013). Value of economic analysis in the information security of modern enterprise operation. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)* [Proceedings of the Tauride Agrotechnological State University (economic sciences)], no. 2(4), pp. 105-11 (in Ukr.)
4. Krapka, L. (2009). Information Component Analysis. *Ekonomika pidpriemstv* [Business Economics], no. 11, pp. 29-35 (in Ukr.)
5. Mnih, E. (2006). Modern economic analysis: methodological issues and organization. *Bukhhal'ters'kyj oblik ta audyt* [Accounting and Auditing], no. 1, pp. 55-61 (in Ukr.)
6. Prokopenko, I.F., Hanyyn, V.I. (2008). *Metodyka i metodolohiia ekonomichnoho analizu* [Method and methodology of economic analysis]. Center of educational literature, Kyiv (in Ukr.)
7. Savitskaya, G.V. (2002). *Analiz hospodars'koi diial'nosti pidpriemstva* [Analysis of business enterprises]. The new edition, Minsk (in Ukr.)
8. Simenko, I.V., Kosova, T.D. (2013). *Analiz hospodars'koi diial'nosti* [Analysis of economic activity]. Center of educational literature, Kyiv (in Ukr.)
9. Tsyhylyk, I. (2003). Economic analysis – the main factor in improving business efficiency. *Aktual'ni problemy ekonomiky* [Actual problems of economy], no. 7, pp. 90-96 (in Ukr.)
10. Chernelevskyy, L.M. (2009). *Ekonomichnyj analiz na pidpriemstvakh promyslovosti i torhivli* [Economic analysis on enterprises of industry and commerce]. Millennium, Kyiv (in Ukr.)

ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ВІДОБРАЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ГОТЕЛЮ

Анотація

У статті досліджено особливості організації синтетичного та аналітичного обліку загальновиробничих витрат на підприємствах готельного господарства. Розглянуто зарубіжні підходи до встановлення стандартних баз розподілу непрямих витрат готелів згідно з «The Uniform Systems of Accounts for Hotels», з метою задоволення інформаційних потреб менеджерів та керівників при прийнятті управлінських рішень. Запропоновано прямі витрати готелю збирати в розрізі видів послуг (за місцями виникнення витрат), а постійні витрати – по готелю в цілому. Це сприятиме здійсненню раціонального розподілу витрат та забезпечить їх об'єктивне відображення в системі бухгалтерського обліку в умовах комплексного характеру готельних послуг. Особлива увага відведена бухгалтерському обліку собівартості готельних послуг та обліку витрат готелю за місцями їх виникнення. Доводиться необхідність оцінювання послуг допоміжних структурних підрозділів підприємства готельного господарства за трансфертними цінами.

Ключові слова: витрати, загальновиробничі витрати, готельне господарство, управлінське рішення, готельна послуга, бухгалтерський облік, фінансові результати.

Ю.А. Маначинская, к.э.н., доцент,

Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

УЧЕТНЫЕ АСПЕКТЫ ОТРАЖЕНИЯ ОБЩЕПРОИЗВОДСТВЕННЫХ РАСХОДОВ ГОСТИНИЦЫ

Аннотация

В статье исследованы особенности организации синтетического и аналитического учета общепроизводственных расходов на предприятиях гостиничного хозяйства. Рассмотрены зарубежные подходы к установлению стандартных баз распределения косвенных расходов отелей по «The Uniform Systems of Accounts for Hotels», с целью удовлетворения информационных потребностей менеджеров и руководителей при принятии управленческих решений. Предложено прямые расходы отеля собирать в разрезе видов услуг (по местам возникновения затрат), а постоянные расходы – по отелю в целом. Это будет способствовать осуществлению рационального распределения расходов и обеспечит их объективное отражение в системе бухгалтерского учета в условиях комплексного характера гостиничных услуг. Особое внимание отведено бухгалтерскому учету себестоимости гостиничных услуг и учета расходов гостиницы по местам их возникновения. Доказывается необходимость оценки услуг вспомогательных структурных подразделений предприятия гостиничного хозяйства по трансфертным ценам.

Ключевые слова: затраты, общепроизводственные расходы, гостиничное хозяйство, управленческое решение, гостиничная услуга, бухгалтерский учет, финансовые результаты.

Постановка проблеми. Важливою умовою дієвого функціонування вітчизняних підприємств готельного господарства виступає раціонально побудована система бухгалтерського обліку витрат. В її основі повинен бути закладений принцип раціонального споживання спектру необхідних ресурсів в ході здійснення готелем основної діяльності. Це стосується таких видів ресурсів, як матеріальні, фінансові та трудові, що в комплексі формують собівартість готельного продукту загалом. Незважаючи на те, чи номерний фонд повністю завантажений, готель всеодно несе витрати на управління та організацію основної діяльності в ході готельного циклу. Таким витратам притаманна постійність, тобто їх рівень залишається незмінним при зміні рівня завантаженості готелю. Окрім прямих витрат, які виникають на підприємствах готельного господарства під час надання клієнтам готельних послуг, до складу виробничих витрат входять непрямі (експлуатаційні) витрати, що потребують подальшого розподілу. За сучасних умов, коли для готельних послуг характерним стає комплексний характер їх надання – до вартості проживання може бути включена низка інших додаткових послуг (харчування, відвідування тренажерного залу, басейну тощо) – виникає низка проблемних питань при здійсненні розподілу таких витрат, а саме при виборі обґрунтованої бази розподілення та облікових аспектів відображення загальновиробничих витрат, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Облікові аспекти відображення загальновиробничих витрат на підприємствах готельного господарства є досить важливою ділянкою дослідження, зокрема досвід зарубіжних країн свідчить, що даній ділянці бухгалтерського обліку слід приділяти більше уваги задля недопущення негативних фінансових результатів діяльності. Принципи, проблеми та напрямки вдосконалення бухгалтерського обліку загальновиробничих витрат діяльності готелів та методика калькулювання собівартості готельного продукту знайшли своє відображення в роботах таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Г. Н. Бургонової [1], Н. А. Каморджанової [1], З. А. Балченко [7], М. Бойцової [30], Р. Вандер Віла [3], О. А. Зеленко [2], С. Я. Король [8], К. А. Куркіної [6], Л. В. Нападовської [4], В. Палія [3], А. В. Сідорової [2], Ю. М. Самопальнікової [5] та інших. На вітчизняній обліковій ниві вагомий вклад у розвиток бухгалтерського обліку витрат на підприємствах готельного господарства здійснили такі вітчизняні вчені, як С. Я. Король [8] та З. А. Балченко [7]. Щодо зарубіжної облікової практики, то досить ґрунтовним є науковий доробок К. А. Куркіної [6], Г. Н. Бургонової [1] та Н. А. Каморджанової [1], адже вчені звернули особливу увагу саме на специфіку функціонування підприємств індустрії гостинності, внесли низку

пропозицій щодо удосконалення синтетичного та аналітичного обліку загальновиробничих витрат, а також стосовно обрання обґрунтованої бази розподілення непрямих витрат.

Однак проблема раціональної організації синтетичного та аналітичного обліку загальновиробничих витрат в умовах комплексного характеру готельної послуг із врахуванням міжнародної практики наразі не знайшла належного втілення у вітчизняній науковій літературі, що обумовлює необхідність подальших досліджень в рамках окресленої проблематики.

Мета дослідження полягає у детальному та всебічному розкритті облікових аспектів відображення загальновиробничих витрат на підприємствах готельного господарства та обґрунтуванні обрання більш раціональної бази для їх розподілення в умовах «пакетного» характеру готельної послуги.

Виклад основного матеріалу. Загальновиробничі витрати за своєю сутністю не пов'язані із обслуговуванням клієнтів, а є витратами щодо утримання та управління виробничою діяльністю підприємств готельного господарства. Зокрема, включають витрати таких підрозділів, як: виробничо-технологічної служби, котельні, служби безпеки, служби енергетики та зв'язку, сантехнічної служби, ліфтового господарства.

У складі загальновиробничих витрат готелю однією із суттєвих статей є стаття витрат на енергоносії. З метою їх мінімізації необхідно виявляти так звані «енергетичні пастки» готелю, до яких варто відносити: використання в готельних номерах приладів на максимальних рівнях витрачання енергії; неефективне витрачання води та значний рівень витрат енергії і витратних матеріалів на підприємстві готельного господарства в цілому.

Що стосується загальновиробничих витрат, які безпосередньо пов'язані із кількома структурними підрозділами підприємства готельного господарства одночасно, то їх потрібно розподіляти за відповідними базами розподілу, а саме: площею номерного фонду; розміром заробітної плати обслуговуючого персоналу; розміром виручки від реалізації за видами послуг; потужністю обладнання тощо [10].

У зарубіжній обліковій практиці під час розподілу загальновиробничих витрат на підприємствах готельного господарства, наприклад, у Сполучених Штатах Америки керуються міжнародними стандартами «Єдина система звітів для готелів» або «The Uniform System of Accounts for Hotels» («USAH»), які були запроваджені у практику готельного бізнесу Асоціацією готелів Нью-Йорка [9]. «USAH» передбачає систему стандартних баз розподілу витрат підприємств готельного господарства (рис.1).

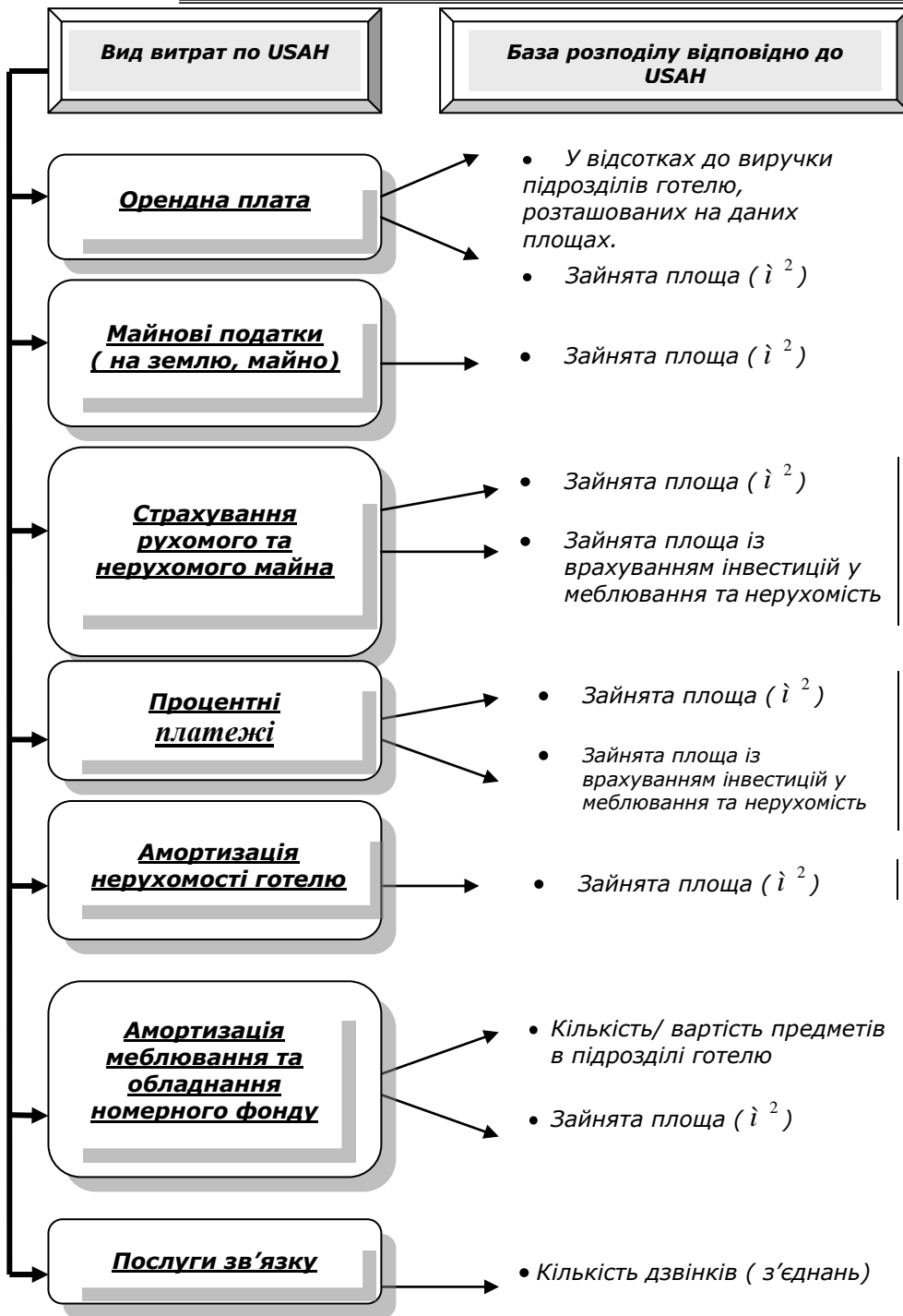

Рис. 1. Стандартні бази розподілу витрат готелю згідно з положеннями «USAH» [9]

У цілому дослідження облікової практики вітчизняних підприємств готельного господарства показали, що під час формування собівартості послуг не враховуються витрати на послуги, що споживаються всередині готелю в процесі надання послуг проживання. Витрати, що понесені в процесі надання цих послуг у цілях інформаційного забезпечення управління, потрібно розподіляти за місцями виникнення витрат – одержувачами цих послуг. Ці послуги надаються допоміжними місцями виникнення витрат (пральня, технічна служба, транспортна дільниця). За таких умов виникає необхідність у відображенні в обліку та включенні до собівартості послуг «внутрішнього» обороту. На нашу думку, оцінювати послуги допоміжних структурних підрозділів доцільно за трансфертними цінами.

Фінансово-економічний словник визначає трансфертну ціну (від англ. transfer – передавання у власність) як «внутрішню відпускну ціну, яка діє при розрахунках між структурними підрозділами одного підприємства» [3, с. 326].

Загальновиробничі витрати підприємств готельного господарства можуть списуватися у повному обсязі на собівартість реалізованих готельних послуг або розподілятися між собівартістю всіх об'єктів реалізації (продукції, робіт, послуг) чи собівартістю об'єктів реалізації та непродуктивними витратами [8]. Для розподілу витрат допоміжних виробництв слід вибрати такий натуральний показник, виходячи з якого знімається оплата за надання послуг зі сторонніх замовників. Так, наприклад, послуги пральні слід оцінювати за неповною фактичною собівартістю та включати в собівартість послуг інших місць виникнення витрат залежно від кількості білизни, що передана в обробку, в кілограмах. Послуги виробничо-технічної служби доцільно оцінювати за неповною фактичною собівартістю та включати до собівартості послуг інших місць виникнення витрат пропорційно часу (в годинах) надання послуг тому чи іншому місцю виникнення витрат.

У зв'язку із специфікою готельних послуг загальновиробничі витрати немає необхідності розподіляти між реалізованими готельними послугами та їх «залишками», оскільки останні відсутні. Об'єктом розподілу загальновиробничих витрат на підприємствах готельного господарства можуть бути: основні виробничі підрозділи або види послуг (продукції), виробництво яких вони забезпечують в цілому. А базою розподілу: площа номерного фонду; розмір заробітної плати обслуговуючого персоналу; розмір виручки від реалізації за видами послуг; потужність обладнання тощо.

Зокрема, наведені на рис. 1 стандартні бази розподілу згідно вимог «USAH» для відповідних видів витрат підприємств готельного господарства. Наприклад для витрат, що безпосередньо пов'язані із послугами зв'язку, базою розподілу слугуватиме кількість дзвінків

(з'єднань); для витрат на амортизацію меблювання та оснащення номерного фонду – кількість (вартість) предметів у підрозділі готелю або загальна площа (i^2), витрат на енергоносії – показники лічильників тощо. Відповідно до складу собівартості готельних послуг загальновиробничі витрати включаються в кінці кожного місяця за результатом здійсненого розподілу.

Субрахунки до синтетичних рахунків підприємства готельного господарства вводять самостійно, виходячи з потреб управління, контролю, аналізу та звітності. Так, з метою раціонального списання загальновиробничих витрат, до рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» на ПАТ «Готелі Трускавця» відкрита низка наступних субрахунків:

- 911 «Загальновиробничі витрати Служби безпеки»;
- 912 «Загальновиробничі витрати Ремонтної служби»;
- 913 «Загальновиробничі витрати Виробничо-технічної служби»;
- 914 «Загальновиробничі витрати Санітарно-технічної служби»;
- 915 «Загальновиробничі витрати Протипожежної служби»;
- 916 «Загальновиробничі витрати Ліфтового господарства»;
- 917 «Загальновиробничі витрати Пральні»;
- 918 «Загальновиробничі витрати Котельні».

Вітчизняні науковиці пропонують обирати для розподілу загальновиробничих витрат обґрунтовану базу, зокрема пріоритет віддає площі готельного номеру.

С. Я. Король, виокремлює в якості показників розподілу: заробітну плату персоналу, що обслуговує номерний фонд; розмір виручки від реалізації за видами послуг; потужність обладнання або залишкову вартість основних засобів, що застосовуються при наданні відповідних послуг [8, с. 134].

Синтетичний та аналітичний облік собівартості реалізованих послуг підприємств готельного господарства доцільно будувати за центрами відповідальності та статтями калькуляції, приклад його структурної побудови наведено в табл. 1.

Відповідно приклад можливого виокремлення низки субрахунків для узагальнення рахунку 90 «Собівартість реалізації» в розрізі субрахунків наступний:

- 9031 – «Собівартість реалізованих готельних послуг»:
 - 90311 – «Собівартість реалізації номеру «Апартамент»»;
 - 90312 – «Собівартість реалізації номеру «Люкс Ексклюзив»»;
 - 90313 – «Собівартість реалізації номеру «Люкс Сімейний»»;
 - 90314 – ...(за видами номерів);
- 9032 – «Собівартість реалізованих послуг СПА-центру»:

- 90321 – «Собівартість реалізованих послуг басейну»;
- 90322 – «Собівартість реалізованих послуг водних процедур»;
- 90323 – «Собівартість реалізованих послуг тренажерного залу».
- 9033 – «Собівартість реалізованої продукції Служби харчування»:
 - 90331 – «Собівартість реалізованої продукції ресторану»;
 - 90332 – «Собівартість реалізованої продукції буфету»;
 - 90333 – «Собівартість реалізованої продукції лоббі-бару»;
- 9034 – «Собівартість орендних послуг»;
- 9021 – «Собівартість реалізованих товарів Служби харчування»:
 - 90211 – «Собівартість реалізованої продукції ресторану»;
 - 90212 – «Собівартість реалізованої продукції буфету».

Таблиця 1

Приклад структури синтетичного та аналітичного обліку собівартості реалізації підприємств готельного господарства

Ознака групування	Порядок рахунка	Шифр субрахунка	За центрами відповідальності	За статтями
1	2	3	4	5
Собівартість реалізованої готової продукції	Перший	901		
Собівартість реалізованої власної продукції <i>Служби харчування</i>	Першого порядку	9011	90111	901111
Собівартість реалізованих товарів	Перший	902		
Собівартість реалізованих товарів <i>Служби харчування</i>	Першого порядку	9021	90211	902111
Собівартість реалізованих робіт і послуг	Перший	903		
Собівартість реалізованих <i>готельних послуг</i>	Першого порядку	9031	90311	903111
Собівартість реалізованих послуг <i>СПА-центру</i>	Другого порядку	9032	90321	903211
Собівартість орендних послуг	Третього порядку	9033	90331	903311

Порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку списання загальновиробничих витрат ПАТ «Готелі Трускавця» відображається відповідними проведеннями, які наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Бухгалтерський облік списання загальновиробничих витрат служби безпеки та ремонтної служби ПАТ «Готелі Трускавця»

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Сума, грн.	
1	2	3	4	5	
1	Списано витрати служби безпеки на собівартість				
1	- реалізованих готельних послуг	9031 «Собівартість реалізованих готельних послуг»	911 «Загальновиробничі витрати Служби безпеки»	17267,0	
2	- реалізованої власної продукції служби харчування	9033 «Собівартість реалізованої продукції Служби харчування»	911 «Загальновиробничі витрати Служби безпеки»	8745,8	
3	- реалізованих товарів служби харчування	9021 «Собівартість реалізованих товарів Служби харчування»	911 «Загальновиробничі витрати Служби безпеки»	2110,3	
4	- наданих послуг СПА-центру	9032 «Собівартість реалізованих послуг СПА-центру»	911 «Загальновиробничі витрати Служби безпеки»	543,6	
5	- наданих послуг з оренди приміщень номерного фонду	9033 «Собівартість орендних послуг»	911 «Загальновиробничі витрати Служби безпеки»	6018,8	
	2	Списано частку витрат служби безпеки як непродуктивні	9410 «Втрати від простою номерного фонду»	911 «Загальновиробничі витрати Служби безпеки»	3009,4
3	Списано витрати ремонтної служби на собівартість				
1	- реалізованих готельних послуг	9031 «Собівартість реалізованих готельних послуг»	912 «Загальновиробничі витрати Ремонтної служби»	693,5	
2	- реалізованої власної продукції служби харчування	9033 «Собівартість реалізованої продукції Служби харчування»	912 «Загальновиробничі витрати Ремонтної служби»	874,3	
3	- реалізованих товарів служби харчування	9021 «Собівартість реалізованих товарів Служби харчування»	912 «Загальновиробничі витрати Ремонтної служби»	247,2	
4	- наданих послуг СПА-центру	9032 «Собівартість реалізованих послуг СПА-центру»	912 «Загальновиробничі витрати Ремонтної служби»	604,9	

Оскільки номерний фонд не завжди завантажений на 100%, то перед управлінським персоналом постає питання про те, яка буде собівартість (ціна) послуги при певному обсязі наданих послуг. Попит на готельні послуги носить сезонний характер, так, у періоди сезону виникає потреба у залученні більшої кількості додаткового персоналу, використовувати більшу кількість матеріалів тощо, і навпаки. У зв'язку з цим змінюються витрати, що пов'язані з наданням послуг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження облікових аспектів відображення загальновиробничих витрат готелю дає змогу зробити висновок, що незважаючи на те, на скільки відсотків завантажений номерний фонд, підприємство готельного господарства несе витрати, пов'язані з управлінням та організацією своєї діяльності. Ці витрати носять постійний характер. Тому на підприємствах готельного господарства прямі витрати потрібно збирати в розрізі видів послуг, що реалізуються (за місцями виникнення витрат), а постійні витрати по готелю в цілому. Це сприятиме здійсненню раціонального розподілу витрат та об'єктивному їх відображенню в системі синтетичного та аналітичного обліку підприємства готельного господарства в умовах «пакетного» характеру готельної послуги.

Загальновиробничі витрати являють за своїм змістовим наповненням витрати, пов'язані з формуванням декількох видів готельного продукту, тому їх розподіляють по об'єктах обліку шляхом розподілу загальної суми в кінці місяця. Відповідно метод розподілу витрат обирається кожним підприємством готельного господарства з урахуванням його структурних особливостей, характеру послуг, що надаються, способу вимірювання та оцінки витрат [8].

Напрямом подальших розвідок у рамках окресленої проблематики виступатимуть напрацювання механізму практичного застосування вітчизняними підприємствами готельного господарства стандартизованих баз розподілу, що визнані у міжнародній практиці готельного бізнесу та регламентуються «USAH» [9].

Список використаних джерел:

1. Бургонова Г. Н. Гостиничный и туристический бизнес: особенности бухгалтерского учёта и налогообложения: [учеб. пособ.] / Г. Н. Бургонова, Н. А. Камарджанова. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 352 с.
2. Сидорова А. В. Государственная статистическая отчетность в современных условиях: монография / А. В. Сидорова, О. А. Зеленко. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2008. – 304 с.
3. Управлінський облік / Під ред. В. Палія та Р. Вандер Віла. – М.: ИНФРА-М, 1997.–480 с.
4. Нападівська Л. В. Управлінський облік / Л. В. Нападівська. – [підручн.]. – 2-ге вид., доопрац. та допов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.
5. Самопальникова Ю. Н. Учет затрат на предприятиях гостиничного бизнеса : автореф.

дис. на соиск. учен. степ. канд. экон. наук : 08.00.12 / Ю. Н. Самопальникова; Урал. гос. техн. ун-т. – Екатеринбург: УПИ им. С. М. Кирова, 2006. – 25 с.

6. Куркина К. А. Особенности бухгалтерского учета и налогообложения / К. А. Куркина. – М. : Издательство «Вершина», 2006. – 240 с.

7. Балченко З. А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України: [навч. посіб.] / З. А. Балченко. – К. : КУТЕП, 2006. – 232 с.

8. Король С. Я. Бухгалтерський облік в готельному господарстві: [навч. посіб.] / С. Я. Король. – К. : КНТЕУ, 2005. – 354 с.

9. The Uniform Systems of Accounts for Hotels (1946). Hotel Association of New York City. AN&LA, New York, 102 p.

10. Manachynska, Iu. (2015). Accounting and analysis of financial performance in hotel industry. LAP LAMBERT Academic Publishing, Düsseldorf, 400 p.

Iuliia Manachynska, Candidate of Economic Sciences,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE,
Chernivtsi

REGISTRATION ASPECTS OF THE REFLECTION OF HOTEL GENERAL PRODUCTION EXPENSES

Abstract

The features of the organization of synthetic and analytics accounting of general production expenses in hotel industry are investigated in the article. Foreign approaches to the establishment of standard databases of indirect expenses diversification for hotels based on «The Uniform Systems of Accounts for Hotels», aimed to satisfy managers' and heads' informational needs in making managerial decisions are under the consideration. It is offered to collect direct expenses of hotel by types of service (in place of emergence costs), and fixed expenses of hotel in general. It will promote implementation of rational expense allocation and will provide their objective reflection in the system of financial accounting in the conditions of complex nature of hotel services. The special attention is paid to financial accounting of hotel services cost value and the expense accounting of hotel in places of their origin. The need of an assessment of services of auxiliary structural subdivisions of an entity at the transfer prices is proved.

Keywords: costs, general production expenses, hotel economy, management decision, hotel service, financial accounting, financial results.

References:

1. Burgonova, G.N., Kamordzhanova, N.A. (1999). *Gostinichnyy i turisticheskij biznes: osobennosti buhgalterskogo uchjota i nalogooblozhenija* [Hospitality Industry: features of accounting and taxation]. Finansy i statistika, Moskva, 352 p. (in Russ.).

2. Sidorova, A.V., Zelenko, O.A. (2008). *Gosudarstvennaja statisticheskaja otchetnost' v sovremennyh uslovijah* [The state statistical reporting in modern conditions]. ID «INZHEK», Har'kov', 304 p. (in Russ.).

3. Palii, V., Vander, Vil R. (1997). *Upravlins'kyj oblik* [Management Accounting]. INFRA-M, Moskva, 480 p. (in Ukr.).

4. Napadovs'ka, L.V. (2010). *Upravlins'kyj oblik* [Managerial Accounting]. KNTU, Kyiv, 648 p. (in Ukr.).

5. Samopal'nikova, Ju.N. (2006). *Cost accounting at the enterprises of hotel business*. Abstract to PhD dissertation, Accounting, Analysis and Audit. Ekaterinburg, 25 p. (in Russ.).

6. Kurkina, K.A. (2006). *Osobennosti buhgalters'kogo ucheta i nalogooblozhenija* [Features of accounting and taxation]. Izdatel'stvo «VERSHINA», Moskva, 240 p. (in Russ.).

7. Balchenko, Z.A. (2006). *Bukhhalters'kyj oblik v turyzmi i hoteliakh Ukrainy* [Accounting in tourism and hotels of Ukraine]. KUTEP, Kyiv, 232 p. (in Ukr.).

8. Korol, S.J. (2005). *Bukhhalters'kyj oblik v hotel'nomu hospodarstvi* [Accounting in the hotel industry]. KNTEU, Kyiv, 354 p. (in Ukr.).

9. *The Uniform Systems of Accounts for Hotels* (1946). Hotel Association of New York City. AH&LA, New York, 102 p.

10. Manachynska, Iu. (2015). *Accounting and analysis of financial performance in hotel industry*. LAP LAMBERT Academic Publishing, Düsseldorf, 400 p.

УДК 657.37

Н.В. Скрипник, к.е.н., доцент,
Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ ЯК ОСНОВИ ПОБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

У статті досліджено економічну сутність та визначення управлінської звітності. З'ясовано, що основний акцент у визначеннях сутності управлінської звітності робиться саме на обліковий процес та додаються до них окремі особливості, що стосуються саме управлінської звітності. Зокрема, майже кожному визначенню притаманна орієнтація на внутрішніх користувачів та наявність у звітності інформації про виробничі та технологічні показники діяльності окремих підрозділів підприємства, цехів, сегментів діяльності. Зроблено висновки про безпідставність підкреслення на рівні визначення звітності її структурної композиції – можливості складання на рівні підприємства і його структурних підрозділів та про те, що її необхідно складати тільки за короткі проміжки часу. У зв'язку з цим пропонується власне визначення сутності управлінської звітності. Також у статті досліджено взаємозв'язок між управлінським обліком та управлінською звітністю. Узагальнено та проаналізовано принципи підготовки управлінської звітності та доведено позитивний вплив їх використання на ефективність прийнятих управлінських рішень. Як висновок, запропоновано виділяти дві групи додаткових вимог до управлінської звітності.

Ключові слова: управлінський облік, управлінська звітність, менеджери підприємства, управлінські рішення, фінансовий облік, принципи підготовки звітності.

Н.В. Скрипник, к.э.н., доцент,
Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ОТЧЕТНОСТИ КАК ОСНОВЫ ПОСТРОЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БАЗЫ МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация

В статье исследована экономическую сущность и определение управленческой отчетности. Установлено, что основной акцент в определениях сущности управленческой отчетности делается именно на учетный процесс и прилагаемые к ним отдельные особенности, касающиеся именно управленческой отчетности. В частности, почти каждому определению присуща ориентация на внутренних пользователей и наличие в отчетности информации о производственных и технологических показателях деятельности отдельных подразделений предприятия, цехов, сегментов деятельности. Сделаны выводы о обоснованности подчеркивания на уровне определения отчетности ее структурной композиции – возможности составления на уровне предприятия и его структурных подразделений и о том, что ее необходимо составлять только за короткие промежутки времени. В связи с этим предлагается собственное определение сущности управленческой отчетности. Также в статье исследована взаимосвязь между управленческим учетом и управленческой отчетностью. Обобщены и проанализированы принципы подготовки управленческой отчетности и доказано положительное влияние их использования на эффективность принимаемых управленческих решений. Как вывод, предложено выделять две группы дополнительных требований к управленческой отчетности.

Ключевые слова: управленческий учет, управленческая отчетность, менеджеры предприятия, управленческие решения, финансовый учет, принципы подготовки отчетности.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки диктує свої правила, змушуючи більшу частину бухгалтерів вести управлінський облік, крім того, що вони обов'язково ведуть фінансовий облік. Основним продуктом управлінського обліку є управлінська звітність. Однак, незважаючи на те, що зараз проблемам організації та ведення управлінського обліку приділяється багато уваги, питання, пов'язані з управлінською звітністю, є не достатньо опрацьованими як на теоретичному, так і на практичному рівні.

Проблеми в організації управлінського обліку на більшості вітчизняних підприємств пояснюються відсутністю єдиної методологічної основи, методичних рекомендацій в окремих галузях економіки. Тим часом у даний час вітчизняні підприємства, функціонуючи в умовах конкуренції і боротьби за виживання, відчують гостру необхідність в постановці дієвої системи управлінського обліку і звітності. У цих умовах невимірно зростає роль управлінської звітності, яка є необхідним інструментом мобілізації потенціалу підвищення ефективності діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні кілька років різні теоретичні та практичні аспекти підготовки управлінської звітності досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені Ф. Ф. Бутинець, К. Друрі, А. Б. Жданова, В. О. Іваненко, О. В. Карпенко, С. Я. Король, П. О. Куцик, М. О. Любимов, М. М. Матюха, К. Є. Нагірська, Л. В. Нападівська, В. О. Озеран, А. Х. Позов, В. Ф. Палій, Т. М. Сльозко, Т. М. Сторожук, Л. М. Юдіна та інші. Водночас, залишається багато неузгодженостей у визначенні сутності управлінської звітності, її місця в інформаційній системі підприємства, принципів підготовки та форм подання.

Метою статті є дослідження економічної природи, сутності управлінської звітності та принципів її формування для підвищення рівня конкурентоспроможності інформації, що надається внутрішнім користувачам.

Виклад основного матеріалу. Успішний аналіз, подальша реалізація прийнятих рішень, ефективність функціонування підприємства – все це, і не тільки, є складовими успіху підприємства в майбутньому. Метою організації управлінського обліку є складання в необхідні терміни і в необхідних обсягах управлінської звітності. Терміни «внутрішня звітність», «внутрішньогосподарська звітність», «управлінська звітність», «оперативна звітність», «внутрішня бухгалтерська звітність», «бухгалтерська управлінська звітність» – це синоніми управлінської звітності. Різні фахівці використовують різні визначення, але мають на увазі одне й те ж саме.

У сучасній економічній літературі існує низка підходів до трактування поняття управлінської звітності. Основна частина авторів, коли дає визначення, опирається на характеристику облікової діяльності в цілому, додаючи в нього деякі особливості, притаманні саме управлінській звітності, головна з яких – орієнтація інформації на управлінський персонал, тобто на внутрішніх користувачів (табл. 1).

У вузькоспрямованих визначеннях відсутня вказівка на характер аудиторії, на основного споживача інформації, що міститься в управлінській звітності. Звітність – це не просто збір інформації, це її систематизація в систему показників для подальшого подання. У той же час, деякі визначення містять важливий акцент на те, що інформація звітності містить відомості не лише про фінансовий стан підприємства, а й про її виробничі і технологічні показники [4, с. 250].

Контроль, що безпосередньо пов'язаний з обліком, є однією з функцій управління, при цьому необхідно взяти до уваги, що будь-який звіт перш за все виконує інформаційну функцію.

Теоретичний аналіз сутності управлінської звітності дозволив зробити висновок, що існуючий понятійний апарат відображає одразу кілька

важливих моментів, що дозволяють зрозуміти суть і відмінні риси даного виду звітності: інформація управлінської звітності є базою для прийняття рішень; розрахункові показники і відомості, які є складовими управлінської звітності, відображають дані не тільки про внутрішнє, але і про зовнішнє середовище підприємства. У той же час, на наш погляд, безпідставним виглядає підкреслення на рівні визначення звітності її структурної композиції – можливості складання на рівні підприємства і його структурних підрозділів. При розумінні суті і ролі бухгалтерської управлінської звітності сумніви викликає те, що її необхідно складати тільки за короткі проміжки часу.

Таблиця 1

Визначення поняття «управлінська звітність»*

Автор	Визначення «управлінська звітність»
Бутинець Ф.Ф.	Звітність, яку складає бухгалтер-аналітик і подає як адміністрації підприємства, так і менеджерам всіх рівнів управління.
Король С.Я.	Є не лише джерелом інформації, але й засобом формалізації вимог внутрішніх користувачів до облікової інформації. Вона виконує організаційну роль при виборі методики обліку і узагальнення даних.
Нападовська Л.В.	Це гнучка система форм інформації, яка складається за центрами затрат і центрами відповідальності. Вона повинна відображати умови, специфіку, особливості організації виробництва та потреб управлінського персоналу.
Любимов М.О.	Це інтегрована система інформаційної підтримки процесу управління, метою якої є забезпечення інформаційних потреб користувачів, що полягає у формуванні показників на основі інформації, одержаної у різних підсистемах обліку, і підготовка звітів у формі і в терміни, що відповідають запитам різних груп користувачів.
Нагірська К.Є.	Результат збору, ідентифікації, реєстрації, узагальнення та систематизації фінансової та не фінансової інформації у вигляді сукупності внутрішніх документів (звітів) для заінтересованих користувачів з метою оцінки, аналізу, контролю та планування діяльності підприємства і його структурних підрозділів.
Позов А.Х.	(1) Інструмент управління господарством (засіб інформаційного забезпечення процесу управління; засіб моніторингу економічного стану підприємства) та інструмент управління інформаційним забезпеченням (засіб адаптації та моніторингу облікової системи до потреб управління); (2) документ, вміст якого представляє економічну інформацію у певному наборі фактичних (історичних) та оціночних (розрахункових) показників для порівняння їх планово-нормативними і досягнутими значеннями.
Юдіна Л.М.	Система детальної інформації про майно, капітал, зобов'язання, доходи та витрати компанії, господарські операції та їх результати, про внутрішні і зовнішні чинники, які вплинули на досягнуті результати, необхідної управлінському персоналу для прогнозування, планування, організації, контролю та регулювання діяльності господарюючого суб'єкта.

Куцик П.О.	Це система взаємопов'язаних показників, що визначають фінансові та інші (виробничі, технологічні тощо) результати діяльності корпоративного об'єднання в грошовому та натуральному вимірах, що ґрунтуються на відображенні поточних і передбачуваних явищ (подій) господарської діяльності корпоративного об'єднання загалом і в розрізі сегментів управлінського поділу (види діяльності; види продуктів виробництва; підприємства, що входять до його складу; центри відповідальності для потреб управління тощо).
Друрі К.	Комплекс взаємопов'язаних даних і розрахункових показників, що відображають функціонування підприємства як суб'єкта господарської діяльності, згрупованих в цілому по підприємству і його структурних підрозділах.

* Джерело: узагальнено автором за даними [1-10].

Таким чином, всі автори вважають за доцільне використання поняття «бухгалтерська управлінська звітність», яке вже морфологічно включає важливі ознаки, що дозволяють ідентифікувати відповідний вид звітності серед всього масиву інформації, наявної в організації:

– фінансова звітність – вказівка на порядок формування звітності, заснованої на даних фінансового обліку, що містить підсистему управлінського обліку;

– управлінська звітність – вказівка на мету, досягнення якої має забезпечити формування обліково-аналітичної інформації, використовуваної менеджерами (внутрішніми користувачами) для прийняття управлінських рішень.

Основні відмінності за призначенням і застосуванням фінансової та управлінської звітності подані на рисунку 1.

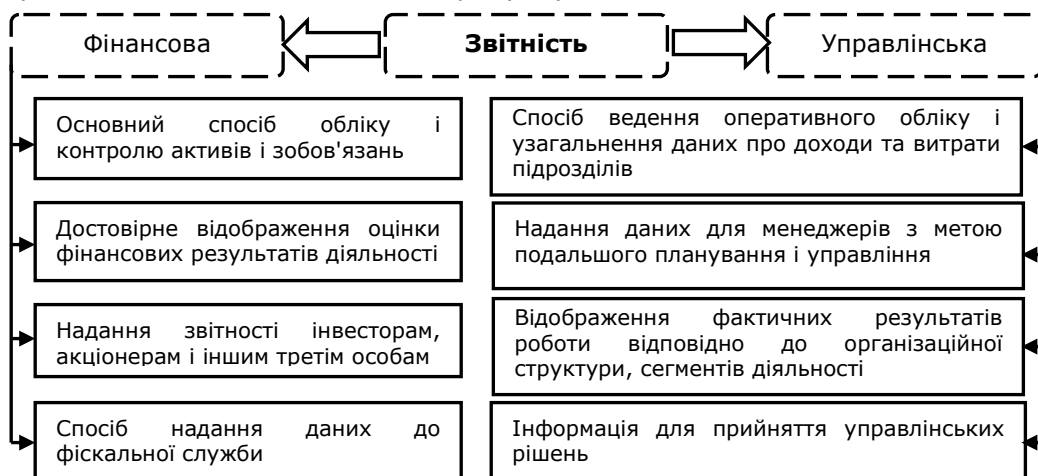

Рис. 1. Основні відмінності за призначенням і застосуванням фінансової та управлінської звітності*

* Джерело: складено автором згідно з [5; 6].

Процес формування управлінської звітності – це результат узагальнення інформації з системи управлінського обліку. Оскільки управлінська звітність, у вигляді згрупованих облікових показників, використовується фахівцями підприємства, найчастіше керівництвом, для прийняття управлінських рішень, то управлінський облік повинен бути організований так, щоб ефективно складати та подавати управлінську звітність.

Незважаючи на відмінності цілей і завдань, у фінансової та управлінської звітності схожа первинна база. Вона складається з первинних документів, якими оформляються господарські операції. В управлінській звітності узагальнюється планова, нормативна та прогнозна інформація, не тільки строго оформлена первинними документами, а й отримана на основі аналізу та експертних оцінок. Схема видів управлінської звітності наведена на рисунку 2.

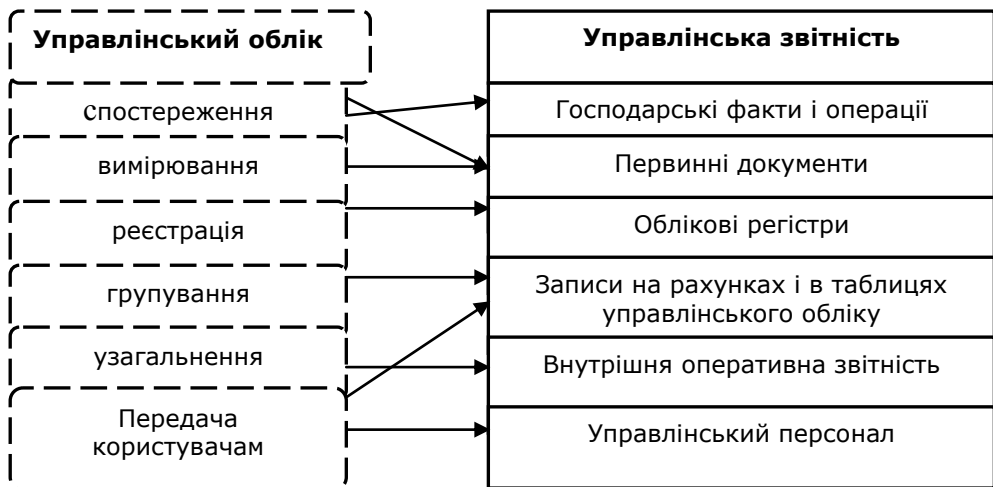

Рис. 2. Схема взаємозв'язку управлінського обліку та управлінської звітності*

* Джерело: складено автором згідно з [1; 4].

Управлінська звітність – це внутрішня звітність підприємства, яка будується на основі даних управлінського обліку для управління підприємством. Отже, вимоги до управлінської звітності не обов'язково повинні відповідати положенням нормативних стандартів, але можуть з ними частково збігатися, якщо це задовольняє цілі складання відповідної управлінської звітності.

Характеристика основних принципів формування управлінської звітності наведена в таблиці 2.

Отже, принципи складання та подання управлінської звітності допоможуть забезпечити можливість більш детального і ґрунтовного вивчення фінансового становища підприємства і, безсумнівно, матимуть

ОБЛІК, АНАЛІЗ, АУДИТ

позитивний вплив на ефективність прийнятих управлінських рішень. Таким чином, додаткові вимоги до управлінської звітності визначаються її спрямованістю на внутрішніх фахівців (менеджерів підприємства) і поділяються на такі групи.

Таблиця 2

Характеристика основних принципів формування управлінської звітності*

Принципи формування управлінської звітності	Характеристика	Аналогічні принципи (якісні характеристики) фінансової звітності
Подання даних у формі порівняння	Історичні, поточні і прогнозні відомості, необхідні для аналізу	Зіставність – щодо даних за минулі та звітний періоди
Відповідність управлінським завданням (адресність і достатність), зрозумілість	Суттєва для управління інформація	Доходливість – для агрегування однорідних показників, але при врахуванні інтересів усіх груп користувачів
Достовірність і точність	Відповідність звітних даних обліковим при дотриманні норм ведення управлінського обліку	Достовірність
Своєчасність (оперативність) подання, частота звітності	Актуальність інформації (має подаватися в терміни, достатні для прийняття і реалізації управлінських рішень щодо запобігання (зниження) негативних наслідків господарських процесів	-
Зв'язок з обов'язковими формами звітності	Показники управлінської звітності за певними алгоритмами можуть бути отримані з фінансової звітності	-
Гнучкість	Інформація повинна відповідати мінливим управлінським ситуаціям	-
Ініціативність	Центри відповідальності повинні мати можливість формулювати свої пропозиції щодо вдосконалення звітності	-
Значний зворотний зв'язок	Керівники повинні ранжувати свої цілі за ступенем їх пріоритетності	-
Корисність	Звітність привертає увагу менеджерів до сфер ризику і дозволяє оцінювати їх роботу	Доречність (інформація повинна допомагати користувачам у прийнятті економічних рішень)
Достатня економічність	Ефект від використання звітності повинен перевищувати витрати на її підготовку	-
Одноманітність	Якщо не відбувається змін у характері діяльності підприємства, звітність повинна давати одноманітну інформацію	Превалювання сутності над формою

* Джерело: узагальнено автором за даними [1-5; 6; 7].

1. Вимоги до змісту форм звітності:

- кількість і склад ознак, за якими розкривається інформація про витрати на реалізацію;
- узагальнення показників за кожною ознакою (кількість і характеристика місць виникнення витрат, статей витрат, видів діяльності, товарів, за якими інформація може надаватися загальною сумою).

2. Вимоги до періодичності подання форм звітності:

- за рівнями управління;
- за терміновістю досягнення цілей управління.

У керівників підприємств виникає потреба в отриманні досить достовірної стратегічної інформації, яка описує різні аспекти функціонування об'єктів управління, як фінансового, так і не фінансового характеру. Джерелом отримання й інструментом обробки такої інформації може служити система управлінського обліку і звітності в цілому і сукупність показників, визначених даною системою.

Висновки та напрями подальших досліджень. За результатами дослідження і аналізу теорії, що стосується змісту поняття управлінської звітності, можна сказати, що у даного терміна багатий історичний шлях. У науковій літературі не склалося однозначної думки з приводу визначень управлінської звітності. На наш погляд, управлінська звітність – це згрупована обліково-аналітична інформація у вигляді облікових і розрахункових показників, складена з внутрішньофірмових форм і призначена для внутрішніх користувачів з метою прийняття управлінських рішень поточного і стратегічного характеру. Сформульоване визначення дозволить адаптувати обліково-аналітичну систему підприємства до вирішення управлінських завдань, поставлених на найближчу і віддалену перспективу з метою забезпечення стабільності та ефективності діяльності компанії і чіткої роботи системи внутрішнього контролю. Тому подальшими напрямками дослідження у даному напрямку є розробка для керівництва конкретного підприємства, з врахуванням його особливостей, необхідних форм управлінської звітності та методичних рекомендацій щодо їх заповнення.

Список використаних джерел:

1. Бухгалтерський управлінський облік [Текст] : підруч. / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Житомир : Рута, 2004. – 480 с.
2. Карпенко О. В. Класифікація управлінської звітності як основа розуміння її сутності [Електронний ресурс] / О. В. Карпенко, М. О. Любимов // Фінансова система України : зб. наук. пр. – Острог : Острозька академія, 2011. – Вип. 16. – С. 145 – 151. – Режим доступу : <http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/211/1/1.pdf> .
3. Король С. Я. Управлінська звітність: сутність і алгоритм формування [Електронний ресурс] / С. Я. Король // Бізнес-інформ. – 2014 – № 7. – С. 325-331. – Режим доступу : / www.business-inform.net/pdf/.../325_331.pdf

4. Куцик П. О. Сучасне трактування, склад і особливості формування управлінської звітності підприємства / П. О. Куцик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2014. – № 797. – С. 248 –254.
5. Любимов М. О. Формування управлінської звітності підприємств (на прикладі харчової промисловості) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / М. О. Любимов. – Одеса, 2012. – 22 с.
6. Матюха М. М. Організаційні підходи формування управлінської звітності / М. М. Матюха // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 9. – С. 14-20.
7. Нагірська К. Є. Формування управлінської звітності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / К. Є. Нагірська. – К., 2012. – 26 с.
8. Нападівська Л. В. Управлінський облік [Текст] : підруч. / Л. В. Нападівська. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.
9. Позов А. Х. Формування внутрішньогосподарської (управлінської) звітності промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / А. Х. Позов. – К., 2013. – 22 с.
10. Юдина Л. Н. Управленческая отчетность предприятия [Текст] / Л. Н. Юдина // Экономический анализ: теория и практика. – 2007. – № 15. – С. 18-20.

Nataliia Skrypyk, Candidate of Economic Sciences, associate Professor,
Chernivtsi Institute of Trade and Economic of KNUTE,
Chernivtsi

THEORETICAL ASPECTS OF MANAGEMENT REPORTING AS A BASIS FOR THE INFORMATION BASE MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Abstract

The article studies the economic substance and the definition of management accounting. It was established that the main focus in the essence of management accounting is in the accounting process and certain characteristics are attached to them, regarding namely the management accounts. In particular, nearly every definition focuses on internal users and the availability of information on industrial and technological indicators of individual business units, departments, and business segments. Conclusions about the groundlessness of the underscore at the definition of the reporting of its structural composition are made. It is mentioned that it should be applied for short periods of time. The definition of the essence of management accounting is offered. The article investigates the connection between management accounting and management reporting. Principles of management reporting are summarized and analyzed and their positive impact of their use on the effectiveness of management decisions is proved. As a conclusion, it is proposed to outline two groups of additional requirements for management reporting.

Keywords: management accounting, management reporting, managers of an enterprise, management decisions, financial accounting, reporting principles.

References:

1. Butynets', F.F., Davydiuk, T.V., Maliuha, N.M., Chyzhevs'ka, L.V. (2004). *Bukhhalters'kyj upravlins'kyj oblik* [Accounting Management Accounting], 2nd ed. Ruta, Zhytomyr, 480 p. (in Ukr.).

2. Karpenko, O.V., Liubymov, M.O. (2011). Classification management reporting as a basis for understanding its essence. The financial system of Ukraine, vol. 16. Available at: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/211/1/1.pdf> (Accessed 12 April 2016) (in Ukr.).
3. Korol', S. Ya. (2014). Management reporting: the nature and formation algorithm. Business-Inform, vol. 7. Available at: www.business-inform.net/pdf/.../325_331.pdf (Accessed 10 April 2016) (in Ukr.).
4. Kutsyk, P.O. (2014). Modern interpretation, composition and characteristics of the formation of management reporting enterprise. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politehnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlenni i problemy rozvytku [Management and business in Ukraine: stages of formation and development problems]*, no. 797, pp. 248-254 (in Ukr.).
5. Liubymov, M.O. (2012). *Formation management reporting companies (for example, the food industry)*. Abstract to PhD dissertation, Accounting, Analysis and Audit, Odessa (in Ukr.).
6. Matiukha, M.M. (2012). Organizational approaches formation of management reporting. *Bukhhalters'kyj oblik i audyt [Accounting and Auditing]*, vol. 9, pp. 14-20 (in Ukr.).
7. Nahirs'ka, K. Ye. (2012). *Formation of the management accounting of agricultural enterprises*. Abstract to PhD dissertation, Accounting, Analysis and Audit, Kyiv (in Ukr.).
8. Napadovs'ka, L.V. (2010). *Upravlins'kij oblik [Management Accounting]*, KNTU, Kyiv, 648 p. (in Ukr.).
9. Pozov, A.Kh. (2013). *Formation of intraeconomic (management) reporting of industrial enterprises*. Abstract to PhD dissertation, Accounting, Analysis and Audit, Kyiv (in Ukr.).
10. Judina, L.N. (2007). Management reporting enterprise. *Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika [The economic analysis: theory and practice]*, vol. 15, pp. 18-20 (in Russ.).

УДК 657,667

Л.Г.Столяр, к.е.н.,
Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ КАПІТАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ

Анотація

У статті визначено вплив виробництва фарб та лаків на навколишнє середовище. Проаналізовано рівень негативного впливу виробництва лакофарбової продукції на атмосферне повітря. Визначено рівень екологічної діяльності підприємства. Досліджено місце екологічного обліку в обліковій системі підприємства. Проведено аналіз тлумачень сутності «екологічні витрати» різними авторами. Досліджено нормативну базу, що регулює бухгалтерський облік екологічних витрат. Проведено класифікацію екологічних витрат підприємства та визначено їх місце в екологічному обліку. Досліджено склад капітальних та поточних екологічних витрат підприємств виробників фарб та лаків. Запропоновано удосконалений склад капітальних екологічних витрат для досліджуваних підприємств та розроблено для обліку рахунки другого та третього порядку.

Ключові слова: забруднення навколишнього середовища, негативний вплив, екологічний облік, екологічні витрати, капітальні витрати, поточні витрати.

Л.Г.Столяр, к.э.н.,

Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УЧЕТА КАПИТАЛЬНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ РАСХОДОВ

Аннотация

В статье определено влияние производства красок и лаков на окружающую среду. Проанализирован уровень негативного воздействия производства лакокрасочной продукции на атмосферу. Определен уровень экологической деятельности предприятия. Исследовано место экологического учета в учетной системе предприятия. Проведен анализ толкований сущности «экологические расходы» различными авторами. Исследована нормативная база, регулирующая бухгалтерский учет экологических затрат. Проведена классификация экологических затрат предприятия и определено их место в экологическом учете. Исследован состав капитальных и текущих экологических затрат предприятий производителей красок и лаков. Предложен усовершенствованный состав капитальных экологических расходов для исследуемых предприятий и разработаны для учета счета второго и третьего порядка.

Ключевые слова: загрязнение окружающей среды, негативное влияние, экологический учет, экологические расходы, капитальные расходы, текущие расходы.

Постановка проблеми. Виробництво фарб та лаків в Україні, як і будь-яке промислове виробництво, призводить до негативного впливу на навколишнє середовище, зокрема атмосферу. Цей негативний вплив насамперед виникає через використання органічних розчинників. Виробництво фарб та лаків є пожежовибухонебезпечним процесом, що зумовлено властивостями сировини (розчинники: толуол, уайт-спірит, сольвент, ксилол), з якої виготовляється продукція. По-друге, шкідливість виробництва для навколишнього середовища яскраво виражена через забруднення довкілля стаціонарними джерелами забруднення, парами розчинників, пилом азбесту.

Під забрудненням довкілля розуміють привнесення у середовище або виникнення в ньому нових, не характерних для нього фізичних, хімічних, інформаційних чи біологічних агентів або перевищення природного рівня концентрації зазначених агентів у середовищі [1, с. 10].

Підприємства, виробники фарб та лаків, як і всі хімічні підприємства галузі, здійснюють механічне, хімічне та теплове забруднення навколишнього середовища через стаціонарні джерела. На підприємствах

стаціонарними джерелами забруднення є виробничі цехи та склади сировини. При зберіганні на складі відбувається випаровування речовин з ємностей, якщо підвищується температура навколишнього середовища або порушено герметичність тари. В кожному цеху джерелом забруднення виступає процес виробництва і використання хімічних продуктів в окремих агрегатах. Отже джерелом забруднення є реактори плавлення, змішувачі, дисольвери, бісерні млини, шарові млини, місця фасування продукції. При завантаженні, перемішуванні, нагріванні компонентів та фасуванні готової продукції в атмосферу потрапляють пари та пил небезпечних речовин. Найбільш небезпечними є викиди азбесту при виробництві мастик, які на досліджуваних підприємствах перевищують нормативні значення (норматив – 0,001 т/рік, фактично – 0,067 т/рік).

З метою запобігання забрудненню навколишнього середовища (привнесення шкідливих речовин в атмосферу) та компенсації негативних наслідків впливу діяльності виробників, підприємства лакофарбової промисловості несуть екологічні витрати. Актуальність питань збереження сучасного стану навколишнього середовища, контролю над обсягами забруднень, відходів, запобігання забрудненню призводить до виділення таких витрат, як окремої складової для виробників фарб та лаків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності, складу та класифікації екологічних витрат досліджували такі науковці, як Ю. Туниця, К. Гофман, І. В. Замула, О. М. Кондратюк, Н. М. Малюга, Л. Г. Мельник, М. В. Мних, С. В. Мочерний, В. З. Папінко, А. Синякевич, Р. І. Слюсарчук. Кожен з авторів визначав сутність цих витрат та особливості їх класифікації. Зокрема, для С. В. Мочерного екологічні витрати – це витрати і збитки у сфері природокористування [2]. Л. Г. Мельник виділяє витрати природоохоронного призначення у вигляді двох складових: витрати споживання природних ресурсів і витрати забруднення навколишнього середовища [1].

Р. І. Слюсарчук визначає екологічні витрати як сукупність живої та уречевленої праці, яка витрачається на відтворення природних ресурсів і природного довкілля, попередження і ліквідацію забруднення довкілля, підтримання в нормальному стані і покращення якості природних ресурсів, а також майбутньої праці, яка буде витрачатися на усунення негативних економічних, екологічних і соціальних наслідків, що викликані теперішнім забрудненням і нераціональним використанням природних ресурсів [3].

За Я. В. Соколовим, екологічні витрати – це витрати, пов'язані зі здійсненням екологічної діяльності. Вони відрізняються від інших витрат підприємства і залежать від ступеня впливу на навколишнє природне середовище [4].

Інші дослідники виділяють такі основні складові екологічних витрат, як екоресурсні збори, витрати на капітальний ремонт основних фондів, поточні витрати на охорону навколишнього середовища й екологічні зобов'язання. Також необхідно зауважити, що на законодавчому рівні відсутнє визначення екологічних витрат та порядок їх визнання.

Незважаючи на те, що загальні засади визначення сутності екологічних витрат неодноразово піднімались в наукових працях, окремі аспекти щодо їх групування та класифікації залишаються дискусійними або взагалі потребують додаткових досліджень. Зокрема це стосується класифікації екологічних витрат у розрізі капітальних інвестицій.

Метою дослідження є визначення сутності та розробка класифікації екологічних витрат, пов'язаних з впровадженням капітальних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція сучасної облікової системи підприємства призвела до виділення нових складових, зокрема екологічного обліку, соціального обліку, стратегічного та актуарного обліку. Відділення, наприклад, екологічного обліку пов'язано з тим, що власників та керівників підприємства цікавить не тільки отримання прибутку, а й екологічність та безпечність виробленої продукції для навколишнього середовища та людини.

Екологічний облік на підприємстві – це система виявлення, вимірювання, реєстрації, нагромадження, узагальнення, зберігання, оброблення та підготовки релевантної інформації про діяльність підприємства в галузі природокористування з метою передачі її внутрішнім і зовнішнім користувачам для прийняття оптимальних рішень [5].

Отже, екологічний облік на підприємстві повинен включати три складові: облік екологічних витрат, облік екологічних зобов'язань, екологічну звітність. Першою та основною складовою є витрати: немає витрат виробничих запасів – немає зобов'язань. Всю інформацію про понесені витрати і нараховані зобов'язання групують в звітності. Виокремлення екологічного обліку в окрему облікову систему неможливо. Це пов'язано з тим, що предмет екологічного обліку, і його об'єкт формуються в бухгалтерському (фінансовому) обліку. Ці дві підсистеми мають існувати, взаємодоповнюючи одна одну, і надавати користувачам своєчасну інформацію для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Основним об'єктом вивчення в екологічному обліку є витрати підприємства, які пов'язані з природоохоронною діяльністю. Необхідно зауважити, що на законодавчому рівні відсутнє визначення екологічних витрат та порядок їх визнання. Сутність терміна «витрати» в обліку регламентовано Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та Податковим кодексом України. Згідно з

НП(С)БО1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками) [6]. Визначення витрат з невеликим уточненням наведено в П(С)БО 16 «Витрати», яке повністю присвячено питанням визнання, оцінки та складу витрат у бухгалтерському обліку.

Єдиний документ, що відображає інформацію про склад екологічних витрат – це статистична форма звітності «№ 1-екологічні витрати» та Інструкція щодо заповнення форм державних статистичних спостережень з витрат на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі. В інструкції відсутнє визначення екологічних витрат, проте дається визначення витрат на охорону навколишнього природного середовища – це «всі види витрати, спрямовані на запобігання, скорочення та ліквідацію забруднення, інших видів шкідливого впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, при наданні послуг чи використанні продукції, а також на збереження біорізноманіття та середовища існування» [7].

Враховуючи вищевикладене, а також проведені дослідження витрат підприємств виробників лаків і фарб та їх негативний вплив на навколишнє природне середовище, встановлено, що до складу екологічних витрат слід відносити сукупність витрат на збереження екології та попередження наслідків впливу на навколишнє середовище, витрати в частині екологічних зобов'язань та інші екологічні витрати. Екологічні витрати представлені в частині матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, які підприємство витрачає на природоохоронну діяльність.

Відповідно до норм Інструкцій щодо заповнення форм державних статистичних спостережень з витрат на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі «№ 1-екологічні витрати», витрати на охорону навколишнього природного середовища поділяються на капітальні інвестиції та поточні витрати. До поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища відносяться витрати, які здійснюються на підтримку (утримання та експлуатацію) об'єкта (основних засобів природоохоронного призначення) в робочому стані та які входять до складу витрат поточного періоду [7].

Слід зазначити, що поточні екологічні витрати є складовою загальнопромислових витрат підприємств відповідно до визначеного складу загальнопромислових витрат у П(С)БО 16 «Витрати» та Податковому кодексу України. До поточних екологічних витрат слід відносити витрати з впровадження нових технологій виробництва з використанням водних

(акрилових) розчинників, без використання органічних, удосконалення діючого технологічного процесу з метою зменшення викидів в атмосферу та зменшенням утворення відходів. Ще однією з вагомих складових поточних екологічних витрат є витрати, пов'язані з підтриманням виробничого обладнання в робочому стані з метою зменшення викидів в атмосферу в процесі виробництва. До таких витрат вважаємо за потрібне відносити витрати із заміни бісеру в бісерних млинах у чітко встановлені строки, витрати з налагодження виробничого обладнання при виробництві різних видів продукції, порушенні герметизації технологічного устаткування, порушення герметизації тари та поточний ремонт основних засобів виробничого призначення.

Інструкцією визначено, що до капітальних інвестицій, які здійснюються з метою охорони навколишнього природного середовища, необхідно відносити всі витрати звітного року на обладнання, технічне оснащення, будівництво природоохоронного призначення. До даного виду витрат включають витрати на будівництво нових, розширення, реконструкцію, реставрацію, технічне переобладнання діючих підприємств, об'єктів, капітальний ремонт та придбання обладнання природоохоронного призначення довгострокового користування [7].

До витрат на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення належать всі витрати звітного року, пов'язані з поліпшенням об'єкта, яке призводить до збільшення майбутньої економічної вигоди, перш за все очікуваної від використання об'єкта, і на суму яких збільшується первинна вартість основного капіталу [7].

Капітальні екологічні витрати, як і поточні, можуть здійснюватися за рахунок власних коштів підприємства, а також за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів та інших джерел фінансування.

Говорячи про складові капітальних екологічних витрат, слід зауважити, що окремі автори, такі як В. В. Арбузов, Д. П. Грузін, В. І. Сімакін, визначають їх у напрямку капітальних вкладень, що включають витрати на створення нових і реконструкцію основних фондів, які запобігають негативному впливу господарської діяльності на навколишнє середовище. Капітальні вкладення на охорону навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів – це одноразові витрати, що визначаються сукупністю заходів із збереження і поліпшення природних ресурсів, їх відтворення та охорони. Вони є частиною загальних капітальних вкладень [8].

Такі дослідники, як Г. І. Зима та О. Ф. Савченко виділяють інвестиційні екологічні витрати, які пов'язані зі створенням, придбанням, реконструкцією, модернізацією, технічним переобладнанням, капітальним

ремонт споруд природоохоронного призначення [9].

Також виділяють витрати у контексті природоохоронних витрат, які поділяють на капітальні, що спрямовані на здійснення екологічних заходів, і поточні, пов'язані з експлуатацією природоохоронних об'єктів. До капітальних природоохоронних витрат відносять витрати на створення нових і реконструкцію діючих природоохоронних основних засобів, розроблення й упровадження нових екологізованих технологій [10].

Дослідження практики ведення бухгалтерського обліку екологічних витрат виробників лаків та фарб показало, що облік поточних та капітальних витрат проводиться безсистемно, а самі показники витрат не відображають їх реальної величини. Наявна інформація про екологічні витрати не дозволяє провести об'єктивний аналіз природоохоронної діяльності підприємства, який є основою прийняття обґрунтованих ефективних управлінських рішень.

З урахуванням викладеного вище та галузевих особливостей виробництва ми зробили спробу виокремити класифікаційні групи екологічних витрат лакофарбових підприємств та запропонувати основні бухгалтерські рахунки для їх накопичення (табл. 1).

Слід зауважити, що ні у Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [12], ні в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [11] не виділено жодного бухгалтерського рахунку для обліку екологічних витрат. Дані нормативно-правові документи навіть не містять рекомендацій щодо рівнів аналітичного обліку витрат.

Запровадження екологічного обліку та удосконалення бухгалтерського (фінансового) обліку екологічних витрат на підставі розробленої класифікації дозволить вирішити такі завдання на лакофарбових підприємствах: оцінити значення екологічної діяльності в економіці підприємства, її вплив на формування кінцевих фінансових результатів; планувати, нормувати, аналізувати екологічні витрати, виявляти напрямки їх зниження; здійснити оцінку фінансування екологічних витрат та їх вплив на ціноутворення.

Висновки. Отже, все вищевикладене дало можливість дійти до висновку, що екологічний облік та екологічні витрати підприємства посідають одне з ключових місць в прийнятті управлінських рішень з метою виробництва конкурентоспроможної екологічнобезпечної лакофарбової продукції. Екологічні витрати лакофарбових підприємств слід поділяти за економічною природою витрат на капітальні та поточні. Для управління екологічною діяльністю необхідна інформація про види цих витрат, обсяг та структуру. Для накопичення інформації про поточні

Класифікація екологічних витрат підприємств-виробників фарб та лаків

Класифікаційні ознаки	Види витрат	Приклад витрат	Джерела покриття витрат (рахунки бухгалтерського обліку)
1	2	3	4
Витрати на збереження екології та запобігання забруднення навколишнього середовища	1. Капітальні екологічні витрати:		
	1.1 Витрати придбання та створення основних засобів природоохоронного характеру	Придбання нових очисних споруд у цех виробництва мастик (Рукави фільтрувальні ФРКИ-90)	152.1 «Капітальні екологічні витрати»
		Придбання нового обладнання для виробництва емалей та ґрунтівок в цех виробництва лакофарбової продукції. (Термокатолітичний реактор)	152.1.1 «Придбання (виготовлення) основних засобів природоохоронного характеру»
	1.2. Витрати на капітальний ремонт (модернізація), реконструкція та поліпшення основних засобів природоохоронного характеру	Модернізація, реконструкція пило-вловлювачів та газоочисних споруд рукавні фільтри АМК-VC/100. 18-ПС (цех мастик)	152.1.2 «Модернізація, реконструкція, поліпшення основних засобів природоохоронного характеру»
		Модернізація, реконструкція пило-вловлювачів та газоочисних споруд рукавні фільтри АМК-VC/100. 18-ПС (цех виробництва ґрунтівок, емалей)	
	2. Поточні екологічні витрати:		
	2.1 Витрати на збереження екології та запобігання забруднення навколишнього середовища	Витрати з впровадження нових технологій виробництва на основі екологічно безпечних розчинників, удосконалення діючих технологій	91.8 «Поточні екологічні витрати»
	2.2. Витрати на заходи щодо зменшення шкідливих відходів виробництва	Витрати з підтримання виробничого обладнання в робочому стані (вчасна заміна бісеру, відновлення герметичності устаткування)	91.8 «Поточні екологічні витрати»

Продовження табл. 1

1	2	3	4
	2.3. Витрати на запобігання шкоди організму працівників	Витрати на придбання захисного спецодягу та захисного обладнання. Витрати з проведення інструктажу з техніки безпеки та охорони праці	91.8 «Поточні екологічні витрати»
	2.4. Витрати з точки зору визнаних екологічних зобов'язань	Плата за використання водних ресурсів Екологічний податок (за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин, розміщення відходів у спеціально відведених місцях)	92 «Адміністративні витрати»
	2.5. Інші екологічні витрати	Додаткові витрати на оплату праці, єдиний соціальний внесок, відпустки працівників, що працюють у важких та шкідливих умовах праці	91.8 «Поточні екологічні витрати»

та капітальні екологічні витрати запропоновано відкрити субрахунки другого та третього порядку до рахунків: 152 «Придбання (виготовлення) основних засобів», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати». Виділення субрахунків синтетичного та рахунків аналітичного обліку забезпечить аналітичність і достовірність інформації про фактичні екологічні витрати лакофарбових підприємств та надасть можливість своєчасно отримувати достовірну інформацію з метою ефективного управління діяльністю виробників фарб та лаків.

Список використаних джерел:

1. Методи оцінки екологічних витрат: монографія / [Мельник Л. Г., Карінцева О. І., Шапочка М. К. та ін.]; за ред. д.е.н. Л. Г. Мельника та к.е.н. О. І. Карінцевої. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 288 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
3. Слюсарчук Р. І. Класифікація екологічних витрат і джерела їх виникнення на деревообробних підприємствах [Електронний ресурс] / Слюсарчук Р. І. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltsu/13_4/234_Sliusarczuk_13_4.pdf.
4. Бухгалтерський облік екологічної діяльності: розвиток ідей проф. Я. В. Соколова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www/URL: http://www.zsas.zhitomir.org](http://www.zsas.zhitomir.org).
5. Кирсанова Т. А. Экологический контроллинг – инструмент экоменеджмента / Т. А. Кирсанова, Е. В. Кирсанова, В. А. Лукьянихин; Под ред. В. А. Лукьянихина. – Суми: Изд-во «Козацкий вал», 2004.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]: затв. наказом Міністерства фінансів України від

07 лютого 2013 р. № 73. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO1.aspx>.

7. Про затвердження Інструкцій щодо заповнення форм державних статистичних спостережень з витрат на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі (з наступними змінами і доповненнями): Наказ Державного комітету статистики України, прийнятий 11.11. 2010 № 452 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1194-06>.

8. Економіка природокористування та природоохоронної: навчальний посібник [Електронний ресурс] / В. В. Арбузов, Д. П. Грузін, В. І. Сімакін. – Пенза, 2004. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/klassifikatsiya-zatrat-ekologicheskogo.html>.

9. Савченко О. Ф. Екологічні витрати: проблеми права, обліку та оподаткування [Електронний ресурс] / О. Ф. Савченко, О. І. Дацій, А. О. Байда, Г. І. Зима // Економіка та держава. – 2015. – № 5. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2015/4.pdf.

10. Цюга М. Класифікація природоохоронних витрат лісового господарства в бухгалтерському обліку / М. Цюга // Галицький економічний вісник. – 2012. – №3(36). – С. 136-145.

11. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (з наступними змінами і доповненнями) : Наказ Мінфіну України від 30.11.1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.

12. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджено Наказом міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

Liudmyla Stoliar, Candidate of Economic Sciences,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE,
Chernivtsi

SOME ASPECTS OF THE ACCOUNTING OF CAPITAL ENVIRONMENTAL COSTS

Abstract

The impact of paints and varnishes manufacture on the environment is analyzed. The level of negative impact of paints and varnishes to the pollution is studied. The level of environmental activity of the company is under the consideration. The place of environmental accounting in the accounting system of the company is analyzed. The analysis of definitions and interpretations of "environmental costs" by various authors is made. The regulatory database that governs the accounting of environmental costs is investigated. Classification of environmental costs of the company is made and their place in environmental accounting is defined. The composition of capital and current environmental costs of enterprises manufacturers of paints and varnishes is under the consideration. Capital structure of environmental costs for companies investigated is made and accounts of the second and third rate of accounts procedure are developed.

Keywords: pollution, negative impact, environmental accounting, environmental costs, capital costs, current costs.

References:

1. Mel'nyk, L.H., Karintseva, O.I., Shapochka, M.K. et al. (2004). *Metody otsinky ekolohichnykh vtrat* [Methods of evaluation of environmental losses]. SHS "University Book", Sumy, 288 p. (in Ukr.).
2. Ed. Mocherny S. et al. (2000). *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]: In three volumes. Vol.1, Publishing Center "Academy", 864 p. (in Ukr.).

3. Slyusarchuk, R.I. *Classification and environmental costs arising in woodworking enterprises*. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/13_4/234_Sliusarczuk_13_4.pdf (in Ukr.).

4. *Accounting Environmental activities: development of ideas prof. Y. Sokolov*. Available at: [www/URL: http://www.zsas.zhitomir.org](http://www.zsas.zhitomir.org) (in Ukr.).

5. Kyrsanova, T.A., Kyrsanova, E.V., Luk'ianykhyn, V.A. (2004). *Jekologicheskij kontrolling – instrument jekomenedzhmenta* [Environmental Controlling – tool of environmental management. Publishing House "Cossack Wave", Sumy (in Russ.)].

6. *National provision (Standard) 1 "General Requirements for Financial Reporting"*, approved by the Ministry of Finance of Ukraine of 07 February 2013 r. № 73. Available at: <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO1.aspx> (in Ukr.).

7. Approval of Instructions for completing the forms of state statistical observations of the cost of environmental protection and environmental payments (with subsequent amendments): State Committee of Statistics of Ukraine adopted 11.11. 2010 № 452. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1194-06> (in Ukr.).

8. Arbuzov, V.V., Hruzin, D.P., Simakin, V.I. (2004). *Environmental Economics and environment: a training manual*. Available at: <http://ibib.ltd.ua/klassifikatsiya-zatrat-ekologicheskogo.html> (in Ukr.).

9. Savchenko, O.F., Datsij, O.I., Bajda, A.O., Zyma, H.I. (2015). Environmental costs: the problem of law, accounting and taxation. *Ekonomika ta derzhava [Economy and the State]*, no. 5. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2015/4.pdf (in Ukr.).

10. Tsyuha, M. (2012). Classification of environmental spending forestry accounting. *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk [Galician Economic Journal]*, vol. 3 (36), pp. 136-145 (in Ukr.).

11. *Instruction on the application of the Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations (with subsequent amendments)*, Order of the Ministry of Finance of Ukraine of 30.11.1999p.№291. Available at: www.minfin.gov.ua(in Ukr.).

12. *Plan accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations*, approved by the Ministry of Finance of Ukraine of 30.11.1999 p. №291 (as amended). Available at: www.zakon.rada.gov.ua (in Ukr.).

ВИКЛАДАЧ І СТУДЕНТИ: ВЗАЄМОДІЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Анотація

Неправильна педагогічна взаємодія у системі «викладач – студенти» породжує страх, невпевненість, ослаблення уваги, пам'яті, працездатності, порушення динаміки мовлення і, як наслідок, поява стереотипних висловлювань студентів, тобто у них знижується бажання і вміння думати самостійно, збільшується конформність у поведінці. Зрештою народжується стійке негативне ставлення до викладача, а потім і до предмету.

У статті розглядається проблема педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами. Проаналізовано різні стилі керівництва викладача, розкриті різні моделі комунікативної взаємодії викладача зі студентами в процесі навчання. Підкреслюється важливість позитивного психологічного клімату повсякденного педагогічного спілкування у вищій школі, зокрема акцентовано увагу на бар'єрах, що породжують конфлікти і заважають партнерству викладача і студентів.

Ключові слова: педагогічне спілкування, стилі керівництва викладача, моделі комунікативної взаємодії, викладач, конфліктні ситуації, студент, взаємодія.

Багрій К.Л., к.е.н., доцент,
Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ,
г. Черновцы

ПРЕПОДАВАТЕЛЬ И СТУДЕНТЫ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

Неправильное педагогическое взаимодействие в системе «преподаватель – студенты» порождает страх, неуверенность, ослабление внимания, памяти, работоспособности, нарушение динамики речи и, как следствие, появление стереотипных высказываний студентов, то есть у них снижается желание и умение думать самостоятельно, увеличивается конформность в поведении. В конечном счете рождается устойчивое негативное отношение к преподавателю, а затем и к предмету.

В статье рассматривается проблема педагогического коммуникативного взаимодействия преподавателя со студентами. Проанализированы различные стили руководства преподавателя, раскрыты различные модели коммуникативного взаимодействия преподавателя со студентами в процессе обучения. Подчеркивается важность положительного психологического климата повседневного педагогического общения в высшей школе, в частности акцентировано внимание на барьерах, которые порождают конфликты и мешают партнерству преподавателя и студентов.

Ключевые слова: педагогическое общение, стили руководства преподавателя, модели коммуникативного взаимодействия, преподаватель, конфликтные ситуации, студент, взаимодействие.

Постановка проблеми. Якість підготовки будь-якого фахівця в сучасних умовах визначається не тільки рівнем його знань, але й професійними вміннями, що дозволяють йому творчо вирішувати проблеми, які виникають, активно взаємодіяти з людьми на основі встановлення суб'єктних відносин. Система вузівської освіти з навчання фахівців повинна володіти широким набором засобів, що забезпечують розвиток умінь. Одним з найбільш важливих моментів у цьому є взаємодія, що складається між викладачем і студентами: беручи суб'єктні відносини і будучи їх активним учасником, студент починає сприймати реалізовані способи спілкування як норму, як свій індивідуальний вибір.

Педагогічна взаємодія в системі «викладач – студенти» – це система взаємних впливів суб'єктів, включених у спільну діяльність на основі загальних цілей професійної освіти. Подібна взаємодія має велике принципове значення з точки зору аксіологічної складової, оскільки вона впливає на формування системи цінностей майбутнього фахівця, таких як людина, істина, освіта, професія та інші.

Ефективність педагогічної взаємодії на навчальних заняттях залежить від безлічі факторів. Серед них важливу роль відіграє чинник оптимального вибору стилю керівництва викладача, моделі комунікативної взаємодії та шляхів подолання конфліктних ситуацій у системі «викладач-студент», що сприяє підвищенню інтенсифікації, ефективності, якості та результативності процесу навчання у ВНЗ.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема педагогічної взаємодії, зокрема спілкування викладача зі студентами, достатньою мірою висвітлена в працях І. Беха [1], Н. Бутейко [2], Н. Голярдика, Л. Дикої [3], А. Загнітенко, І. Данилюка [4], І. Зязюна [5], В. Кан-Калика [6] та ін.

У контексті педагогічного спілкування у вищій школі досліджувалися проблеми рівнів спілкування викладача зі студентами, способів комунікативної взаємодії викладача і типологія його стосунків зі студентами, моделі поведінки викладача (Н. Старовойтенко, О. Ліщинський, Т. Рига [9]), педагогічного артистизму (В. Юрченко [12]). Вітчизняні вчені розробляють системний підхід до формування комунікативних умінь (Л. Савенкова [8]), вивчають зв'язок комунікативних умінь з культурою: комунікативною (М. Степанов [10]), педагогічною (В. Федь [11]), загальною (Л. Подоляк, В. Юрченко [7]). Узагальнюючи теоретичні розробки вітчизняних та зарубіжних вчених, можна зробити висновок, що системні дослідження проблеми комунікативної взаємодії викладача зі студентами, доцільно поглиблювати і розвивати.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень щодо

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

процесу педагогічної взаємодії в системі «викладач-студенти», детальнішого дослідження потребують такі питання, як особливості педагогічного спілкування, а також проблема комунікативної взаємодії викладача та студентів у вищих навчальних закладах.

Метою даного дослідження є висвітлення питань комунікативної взаємодії між викладачем та студентами, а також аналіз причин конфліктів між ними.

Виклад основного матеріалу. В основі освітнього середовища вищого навчального закладу лежить система міжособистісних взаємодій між його суб'єктами, особливо між викладачами та студентами. Від того, наскільки співдружною, взаємозалученою є їхня діяльність, напряду залежить ефективність освіти.

Відносини студентів і викладачів у виші повинні будуватися на основі партнерської взаємодії. При розгляді взаємин викладача і студентів необхідно враховувати, що взаєморозуміння не може бути повним і результати взаємодії не можуть бути детально передбачені, але прагнення до налагодження хороших відносин завжди є позитивним.

Взаємодія викладача зі студентом – це взаємодія двох суб'єктів, двох різних внутрішніх світів, протиріччя між якими невичерпні через розбіжності в статі, вікові, життєвому досвіді, спадковості, життєвому середовищі, темпах розвитку, суспільному положенні, не говорячи вже про те, що ролі в такій взаємодії теж різні: в одного – роль ведучого, в іншого – відомого.

Відносини студента і викладача повинні будуватися перш за все на взаємоповазі – це головне. Вони залежні в певному значенні. Але! Студент у певному розумінні є більш залежним від викладача, ніж останній від студента, якому потрібні знання і досвід цього самого викладача, а викладач, в свою чергу, може зі студентом цим всім поділитися.

Одна з функцій педагога полягає в створенні умов для студентів, що дозволяють їм вийти на новий рівень самоорганізації і знайти нові індивідуально-особистісні якості. Тобто, завдання викладача – дати студентам певні знання, але узяти їх може тільки сам студент.

Основа взаєморозуміння між викладачем і студентами будується, перш за все, на бажанні і умінні викладача навчити, а студента – перейняти знання.

Роль викладача не зводиться до насильного «впихання» цих знань в недбайливого студента. Викладач соціально стоїть в таких умовах, що йому є що сказати, є що повідомити студенту, і добре, коли молода людина це сприймає. З іншого боку, викладачі дивляться на студентів як на своїх майбутніх колег, які задають іноді непрості питання, що примушують самих викладачів постійно знаходитися в стані безперервного навчання і у певному сенсі зберігати в самих собі молодий творчий і душевний настрій.

*EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS*

В основному взаємодія проходить у межах навчального процесу: під час лекційних чи практичних занять, індивідуальної консультаційної роботи викладача зі студентами, при складанні підсумкових заліків та екзаменів.

Дослідження у сфері педагогічної психології показують, що значна частина педагогічних труднощів обумовлена не стільки недоліками наукової і методичної підготовки викладачів, скільки деформацією сфери професійно-педагогічного спілкування та вибором викладачем того чи іншого стилю керівництва.

Основними стилями керівництва викладача є:

- автократичний (самовладний стиль керівництва), коли викладач здійснює одноосібне управління колективом студентів, не дозволяючи їм висловлювати свої погляди і критичні зауваження; педагог послідовно пред'являє до студентів вимоги та здійснює жорсткий контроль за їх виконанням;

- авторитарний (владний) стиль керівництва допускає можливість для студентів брати участь в обговоренні питань навчального або колективного життя, але кінцеве рішення приймає сам викладач;

- демократичний стиль передбачає увагу й врахування викладачем думок студентів, він прагне зрозуміти їх, переконати, а не наказувати, веде діалог;

- стиль ігнорування характеризується тим, що викладач прагне якомога менше втручатися в життєдіяльність студентів, практично усувається від керівництва ними, обмежуючись формальним виконанням обов'язків передачі навчальної та адміністративної інформації;

- конформний стиль проявляється в тому випадку, коли викладач усувається від керівництва групою студентів або йде на поводу їх бажань;

- непослідовний стиль – викладач залежно від зовнішніх обставин і власного емоційного стану здійснює будь-який з названих стилів керівництва, що веде до дезорганізації і ситуативності системи взаємин викладача зі студентами, до появи конфліктних ситуацій [6, с. 128].

Різні стилі комунікативної взаємодії породжують кілька моделей поведінки викладача у спілкуванні зі студентами на заняттях. Умовно їх можна визначити таким чином:

- Модель диктаторська («Монблан») – викладач ніби відсторонений від студентів, він літає над ними, перебуваючи у царстві знань. Ніякої особистісної взаємодії. Педагогічні функції зведені до інформаційного повідомлення. Як наслідок, відсутність психологічного контакту, а звідси безініціативність і пасивність студентів.

- Модель неконтактна («Китайська стіна») – між викладачем і студентами існує слабкий зворотний зв'язок через довільно або ненавмисно зведений бар'єр спілкування. У ролі такого бар'єру можуть

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

виступити відсутність бажання до співпраці з будь-якої сторони, інформаційний, а не діалоговий характер заняття; мимовільне підкреслення викладачем свого статусу, поблажливе ставлення до студентів. Як наслідок, слабка взаємодія з студентами, а з їхнього боку – байдуже ставлення до викладача.

▪ Модель диференційованої уваги («Локатор») заснована на виборчих відносинах з студентами. Викладач орієнтований не на весь склад аудиторії, а лише на частину, припустимо, на талановитих або ж, навпаки, слабких, на лідерів або аутсайдерів. У спілкуванні він ніби ставить їх у становище своєрідних індикаторів, за якими орієнтується на настрої колективу, концентрує на них свою увагу. Однією з причин такої моделі спілкування на заняттях може з'явитися невміння поєднувати індивідуалізацію навчання студентів з фронтальним підходом. Як наслідок, порушується цілісність акту взаємодії в системі викладач-колектив студентів, вона підміняється фрагментарністю ситуативних контактів.

▪ Модель гіпорекфлексна («Тетерів») – полягає в тому, що викладач у спілкуванні мов би замкнений на себе: його мова здебільшого монологічна. Розмовляючи, він чує тільки самого себе і ніяк не реагує на слухачів. У діалозі опонентів марно намагатися вставити репліку, вона просто не буде прийнята. Навіть у спільній трудовій діяльності такий викладач поглинений своїми ідеями і проявляє емоційну глухоту до оточуючих. Як наслідок, практично відсутня взаємодія між студентами і викладачем, а навколо останнього утворюється поле психологічного вакууму.

▪ Модель гіперрефлексна («Гамлет») – протилежна гіпорекфлексній моделі. Викладач стурбований не стільки змістовною стороною взаємодії, скільки тим, як він сприймається оточуючими. Міжособистісні стосунки зводяться ним в абсолют, набуваючи домінуючого значення для нього, він постійно сумнівається у дієвості своїх аргументів, у правильності вчинків, гостро реагує на нюанси психологічної атмосфери студентів, приймаючи їх на свій рахунок. Такий викладач подібний оголеному нерву. Як наслідок, загострена соціально-психологічна чутливість викладача, що призводить до його неадекватних реакцій на репліки і дії аудиторії. У такій моделі поведінки не виключено, що кермо влади опиниться в руках у студентів.

▪ Модель негнучкого реагування («Робот») – взаємовідносини викладача зі студентами будуються за жорсткою програмою, де чітко витримуються цілі і завдання заняття, дидактично виправдані методичні прийоми, має місце бездоганна логіка викладу й аргументація фактів, відшліфовані міміка та жести, але викладач не має відчуттям розуміння мінливої ситуації спілкування. Ним не враховуються педагогічна дійсність, склад і психічний стан студентів, їхні вікові й етнічні особливості. Ідеально

*EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS*

сплановане і методично відпрацьоване заняття розбивається об рифи соціально-психологічної реальності, не досягаючи своєї мети. Як наслідок, низький ефект педагогічної взаємодії.

▪ Модель авторитарна («Я – сам») – навчально-виховний процес цілком фокусується на викладача. Він – головна і єдина діюча особа. Від нього виходять питання і відповіді, судження й аргументи. Практично відсутня творча взаємодія між ним і аудиторією. Одностороння активність викладача пригнічує будь-яку особисту ініціативу з боку студентів, які усвідомлюють себе лише як виконавці, чекають інструкцій до дій. До мінімуму знижується їх пізнавальна і громадська активність. Як наслідок, виховується безініціативність студентів, втрачається творчий характер навчання, спотворюється мотиваційна сфера пізнавальної активності.

▪ Модель активної взаємодії («Союз») – викладач постійно перебуває в діалозі зі студентами тримає їх у мажорному настрої, заохочує ініціативу, легко схоплює зміни в психологічному кліматі групи і гнучко реагує на них. Переважає стиль дружньої взаємодії зі збереженням рольової дистанції. Як наслідок, при виникненні навчальних, організаційних та етичних проблем вони творчо вирішуються спільними зусиллями. Така модель найбільш продуктивна [7, с. 215].

Найбільш ефективно вирішувати педагогічні завдання дозволяє демократичний стиль, при якому викладач враховує індивідуальні особливості студентів, їх особистий досвід, специфіку їхніх потреб і можливостей. Викладач, який володіє таким стилем, свідомо ставить завдання перед студентами, не виявляє негативних установок, об'єктивний в оцінках, різнобічний і ініціативний у контактах. По суті, цей стиль спілкування можна охарактеризувати як особистісний. Виробити його може тільки людина, що має високий рівень професійного самоусвідомлення, здатна до постійного самоаналізу своєї поведінки та адекватної самооцінки.

Досить часто при взаємодії «викладач – студенти» виникають конфлікти. Найбільш поширена причина конфліктів між студентами і викладачами – неадекватність оцінки знань студентів. У таких ситуаціях суб'єктивною стороною можуть виступати необ'єктивні претензії студента на більш високу оцінку і суб'єктивність викладача, який занижує оцінки студентам. Є викладачі, які майже ніколи не ставлять оцінку «відмінно», вони переконані в тому, що досконало знають предмет тільки вони самі. Такий викладач постійно знаходиться в конфліктній ситуації зі студентами. Вплив на оцінку можуть надавати особистісні якості студента, його поведінка на лекціях та практичних заняттях (репліки та суперечки).

Якщо конфліктні ситуації при взаємодії «студент – студент» вирішуються самими студентами, то міжособистісні конфлікти на рівні «викладач –

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

студенти» приймає більш складних форм. Основну роль у їхньому попередженні та розв'язанні відіграє викладач, який може використовувати для цього деякі обов'язкові в цих випадках методики та вимоги:

- при звітуванні студента необхідно психологічно розташувати його до максимально можливої плідної відповіді, виключити виникнення стресової ситуації;

- у разі незадовільної відповіді студент повинен усвідомити, що його відповідь не задовольняє не викладача, а не відповідає вимогам програми;

- ні в якій формі і ні з якого приводу не допускаються образи студента.

Учасниками більшої частини зафіксованих студентами конфліктів є викладачі. Їх характер цілком стосується особистості педагога – його поведінки стосовно студентів (несправедливість, упередженість викладачів на заняттях та іспитах; зарозумілість, зневажливе ставлення до студентів, неврівноваженість викладачів; некомпетентність, халатне ставлення до занять, неефективна організація викладання).

Необхідність шукати компроміс, йти на контакт, бути лояльнішим, підходити з розуміння до ситуації є необхідною вимогою до злагодженої взаємодії, чіткого бачення можливих проблем і їх розв'язання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Навчальна діяльність студента у вищому навчальному закладі – це лише одна зі сторін цілісного професійного та особистісного формування людини. У процесі навчальної діяльності студент виступає як її суб'єкт, тобто носій предметно-практичної активності і пізнання. Величезну роль на нього чинять викладачі, саме від цієї взаємодії залежить, яким студент вийде зі стін вишу і який скарб знань буде у нього в голові. Але не варто і заперечувати, що не тільки викладачі, а й самі студенти надають вплив на процес навчання, від них залежить, який буде підхід педагога до навчальної групи в цілому і до кожного зі студентів окремо. Основне завдання викладача та студента – знайти «золоту» (оптимальну для них) середину, при якій їхня взаємодія буде набагато успішнішою і пліднішою.

Результати аналізу причин конфліктів при взаємодії викладача і студентів підтверджують необхідність пошуку шляхів оптимізації партнерських стосунків між ними. Найбільш гостро сприймаються молоддю: несправедливість, упередженість викладачів на заняттях та іспитах; зарозумілість, зневажливе ставлення до студентів, неврівноваженість викладачів; некомпетентність, халатне ставлення до занять, неефективна організація викладання. Найголовнішою ознакою професійного педагогічного спілкування є визнання і прийняття викладачем студента як особистості і на цій основі – побудова взаємодії в умовах навчально-

EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

виховного процесу вищої школи. Готовність викладача до професійно-орієнтованої взаємодії передбачає єдність вмінь обміну інформацією, встановлення діалогово-партнерських стосунків, об'єктивного сприйняття та розуміння сучасних студентів. Як наслідок, він створюватиме необхідні умови для повноцінного морально-духовного розвитку майбутніх фахівців.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі будуть присвячені проблемам педагогічної взаємодії викладача зі студентами різної вікової категорії.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : наук. видання / І. Д. Бех. – К. :Либідь, 2006. –272 с.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н. Ю. Бутенко – К. : КНЕУ, 2004. – 383 с.
3. Голярдик Н. Педагогічне спілкування як фактор взаємодії викладача і студентів у вищих навчальних закладах / Н. Голярдик, Л. Дика // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки. – 2014. – № 2. – С. 64-73.
4. Загнітко А. П. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2004. – 480 с.
5. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / За ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид. допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
7. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк., В. І. Юрченко. – К. : ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.
8. Савенкова Л. О. Професійне спілкування майбутніх викладачів як об'єкт психолого-педагогічного управління : монографія / Л. О. Савенкова. – К. : КНЕУ, 2005. – 212 с.
9. Старовойтенко Н. До проблеми педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами в умовах навчально-виховного процесу вищого навчального закладу / Н. Старовойтенко, О. Лещинський, Т. Рига // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія і педагогіка. – 2014. – Вип. 27. – С. 141-144.
10. Степанов М. Психология образования и педагогическое взаимодействие / М. Степанов // Высшая школа. – 2003. – № 4. – С. 76–83.
11. Федь В. Краса думки і розуму: естетика спілкування у вузі / В. Федь // Рідна школа. – 1997. – № 9. – С. 50–52.
12. Юрченко В. Оцінні ставлення в педагогічній взаємодії / В. І. Юрченко // Освіта і управління. – 1998. – № 4. – С. 91–98.

Konon Bagrii, Candidate of Economic Sciences, associate professor,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE,
Chernivtsi

LECTURER - STUDENT: INTERACTION IN EDUCATION PROCESS

Abstract

Wrong pedagogical interaction in the system "lecturer-students" creates fear, uncertainty, weakening of attention, memory and performance, briskness of speech dynamics and, consequently, the appearance of stereotypical expressions of students. Their desire and ability to

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

think independently reduces, and the conformity in behavior increases. As a result persistent negative attitude toward the lecturer, and then to the subject is born.

The problem of teaching communicative interaction between lecturer and students is analyzed. Different styles of lecturer's leadership are analyzed. Various models of communicative interaction between lecturer and students in the learning process are examined. The importance of a positive psychological climate of everyday pedagogical communication in higher educational establishments is pointed out. Particular attention is paid to the barriers which cause conflicts and interfere to partnership in a joint activity of lecturer and students.

Keywords: pedagogical communication, lecturer leadership styles, models of communicative interaction, teacher, conflicts, student, interaction.

References:

1. Bech, I.D. (2006). *Vykhovannia osobystosti* [Educating personality]. Lybid, Kyiv (in Ukr.).
2. Butenko, N.Y. (2004). *Komunikatyvni protsesy u navchanni* [Communication processes in education]. Kyiv National Economic University, Kyiv (in Ukr.).
3. Holyardyk, N., Dyka, L. (2014). Teacher communication as a factor in the interaction of teachers and students in higher education. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser. : Pedahohichni ta psykholohichni nauky [Proceedings of the National Academy of State Border Service of Ukraine. Pedagogical and Psychological Sciences]*, no. 2, pp. 64-73 (in Ukr.).
4. Zahnitko, A.P., Danyluk, I.G. (2014). *Ukrains'ke dilove movlennia: profesijne i neprofesijne spilkuvannia* [Ukrainian business language, professional and non-professional communication]. LLC firm «BAU», Donetsk (in Ukr.).
5. Kan-Kalyk, V.A. (1987). *Uchyteliu o pedahohycheskom obschenyy* [Master of Teaching communication]. Education, Moscow (in Russ.).
6. Zyazyuna, I.A. (2004). *Pedahohichna majsternist'* [Teaching skills]. Higher HQ, Kyiv (in Ukr.).
7. Podolak, L.G., Yurchenko, V.I. (2006). *Psykholohiia vyschoi shkoly* [Higher School of Psychology]. LLC «Phil studio», Kyiv (in Ukr.).
8. Savenkova, L.O. (2005). *Profesijne spilkuvannia majbutnikh vykladachiv iak ob'iekt psykholoho-pedahohichnoho upravlinnia* [Professional communication of future teachers as an object of psychological and pedagogical management]. Kyiv National Economic University, Kyiv (in Ukr.).
9. Starovoitenko, N., Leszczynski, A., Riga, T. (2014). The problem of teaching communicative interaction between teacher and students in the educational process of higher education. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia». Seriya: Psykholohiia i pedahohika [Scientific Proceedings of the National University «Ostroh Academy». Psychology and Pedagogy]*, vol. 27, pp. 141-144 (in Ukr.).
10. Stepanov, M. (2003). Education and Psychology. *Vysshaia shkola [Higher School]*, no. 4, pp. 76-83 (in Russ.).
11. Fed, V. (1997). Beauty of thought and mind: the aesthetics of communication at the university. *Ridna shkola [Mother School]*, no. 9, pp. 50-52 (in Ukr.).
12. Yurchenko, V. (1998). Assessment attitude in the pedagogical interaction. *Osvita i upravlinnia [Education and Management]*, no. 4, pp. 91-98 (in Ukr.).

АНАЛІЗ РОЗПОДІЛУ ПРОПОЗИЦІЇ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація

У науковій статті здійснено аналіз розподілу пропозиції освітніх послуг у регіональному розрізі між вищими навчальними закладами України. Для цього використана методика інтегрального індексу, який представлено трьома складниками: якістю науково-педагогічного потенціалу, якістю навчання та міжнародним визнанням вищого навчального закладу. У результаті досліджень зроблено висновки, що 2014-2015 роки супроводжуються істотними змінами у кількісному складі розподілу вищих навчальних закладів України. Обґрунтовано, що останні пов'язані із політикою Міністерства освіти і науки України щодо зменшення кількості вищих навчальних закладів у зв'язку з підвищенням вимог до якості надання вітчизняних освітніх послуг.

Ключові слова: сфера вищої освіти, вищий навчальний заклад, освітня послуга, пропозиція освітніх послуг, інтегральний індекс оцінки діяльності вищого навчального закладу.

И. А. Маркина, д.э.н., профессор
Полтавская государственная аграрная академия,
г. Полтава

АНАЛИЗ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Аннотация

В научной статье осуществлен анализ распределения предложения образовательных услуг в региональном разрезе между высшими учебными заведениями Украины. Для этого использована методика интегрального индекса, представлена тремя составляющими: качеством научно-педагогического потенциала, качеством обучения и международным признанием высшего учебного заведения. В результате исследований сделаны выводы, что 2014-2015 годы сопровождаются существенными изменениями в количественном составе распределения высших учебных заведений Украины. Обосновано, что последние связаны с политикой Министерства образования и науки Украины относительно уменьшения количества высших учебных заведений в связи с повышением требований к качеству предоставления отечественных образовательных услуг.

Ключевые слова: сфера высшего образования, высшее учебное заведение, образовательная услуга, предложение образовательных услуг, интегральный индекс оценки деятельности высшего учебного заведения.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток ринку освітніх послуг ставить перед педагогічними колективами вищих навчальних закладів низку завдань, пов'язаних з їх адаптацією до функціонування в жорстких

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

конкурентних умовах: залучення уваги потенційних споживачів освітніх послуг, завоювання їхніх інтересів, утримання сприятливого ринку в часі. З іншого боку, кожен вищий навчальний заклад повинен бути наділений такими освітніми послугами, які формували б їх оптимальну пропозицію. Звідси, актуальними і важливими є питання розподілу пропозиції освітніх послуг між вітчизняними вищими навчальними закладними (ВНЗ) та їхнє позиціонування у регіональному розрізі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням регіонального розподілу пропозиції освітніх послуг в Україні приділяли свою увагу у наукових публікаціях відомі учені-економісти, а саме: Ю. В. Гава [1], Л. М. Юрчук [2], А. В. Шевчук [3], А. Р. Шендер [4], В. Г. Гамаюнов [5] та інші. Проте дані дослідження не розглядають практичний аспект зазначеної проблематики.

Формулювання цілей статті й аргументування актуальності поставленого завдання.

Метою наукової статті є здійснення розподілу пропозиції освітніх послуг вищих навчальних закладів України відповідно до рейтингу «Топ-200 Україна».

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи оцінку пропозиції освітніх послуг у сфері вищої освіти у регіональному розрізі, пропонуємо розглянути рейтинг «Топ-200 Україна», розроблений сайтом euroosvita.net у 2009-2014 рр.

Перед розглядом даного рейтингу виникає необхідність поділити географічно Україну на такі основні частини для розподілу вітчизняних ВНЗ: Північну (Житомирська обл., Київська обл., Сумська обл., Чернігівська обл.), Південну (Запорізька обл., Миколаївська обл., Одеська обл., Херсонська обл., АР Крим), Західну (Волинська обл., Закарпатська обл., Івано-Франківська обл., Львівська обл., Рівненська обл., Тернопільська обл., Чернівецька обл., Хмельницька обл.), Східну (Донецька обл., Луганська обл., Харківська обл.) та Центральну (Вінницька обл., Дніпропетровська обл., Кіровоградська обл., Полтавська обл., Черкаська обл.).

Зауважимо, що в основі регіональної методики лежать міжнародні принципи ранжування ВНЗ і, як наслідок, проводять порівняльний аналіз результатів діяльності університетів різних типів, враховуючи універсальні критерії.

У використовуваній методиці діяльність ВНЗ оцінюється з допомогою агрегованого показника (інтегрального індексу), який формується на підставі:

- індикаторів прямого вимірювання (80%),

*EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS*

– експертного оцінювання якості підготовки випускників вищих навчальних закладів представниками роботодавців і академічного співтовариства (15 %),

– використання міжнародних наукометричних і веб-метричних даних (5 %).

Інтегральний індекс представлено трьома складниками: якість науково-педагогічного потенціалу, якість навчання, міжнародне визнання [6].

На рис. 1. наведено інформацію щодо пропозиції освітніх послуг у 2009-2010 н.р.

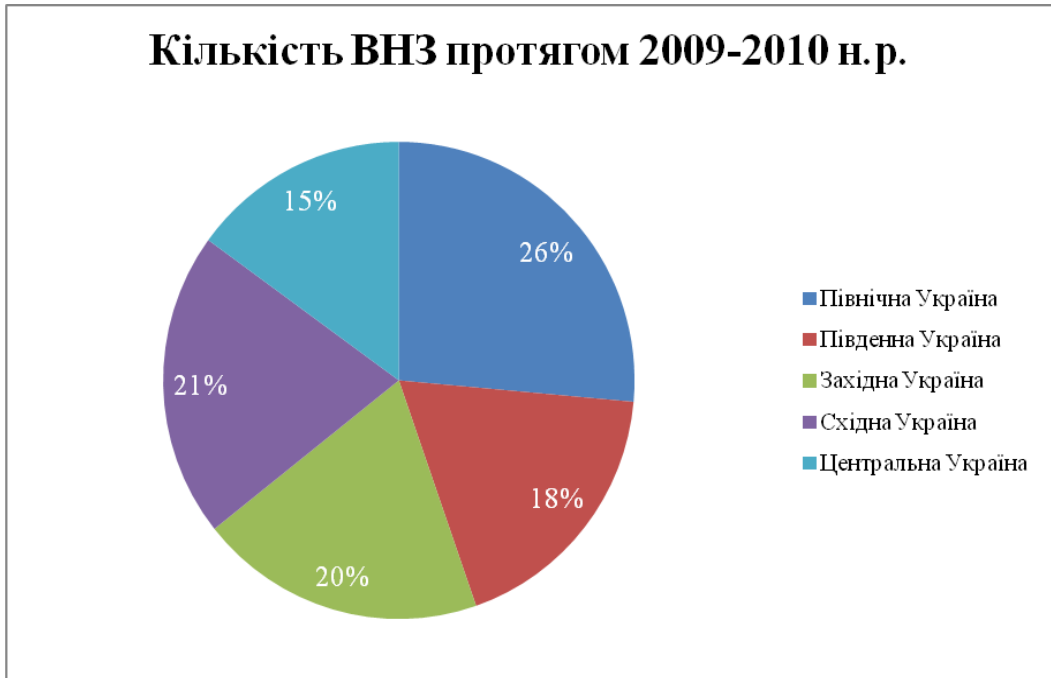

Рис. 1. Розподіл ВНЗ по Україні у 2009–2010 н.р.*

*Джерело: Міністерство освіти і науки України. Департамент вищої освіти: Відповідь на запит на публічну інформацію від 25.02.2015 №4/1-21-328-15

Далі розглянемо на основі рейтингу «Топ-200 Україна», який відсоток з вибірки розподіляється регіонально і входить до складу рейтингу (рис. 2).

Північну Україну представляли наступні вищі навчальні заклади: Національний університет «Києво-Могилянська академія» Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний медичний університет ім. Олександра Богомольця та інші ВНЗ.

З Південної України у рейтингу опинилися наступні ВНЗ: Одеський державний медичний університет, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Херсонський національний технічний університет,

Рис. 2. Кількість ВНЗ у рейтингу «Топ-200 Україна» у 2009-2010 н.р. [7]

ВНЗ Західної України були такими: Національний університет «Львівська політехніка», Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, Ужгородський національний університет тощо.

Східна Україна представлена у такому складі: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Донецький національний університет, Донецький національний медичний університет ім. М. Горького, Луганський національний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка, Харківський національний медичний університет, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського та інші.

Від Центральної України у рейтинг ввійшли: Національна металургійна академія України, Вінницький національний технічний університет, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, Полтавська державна аграрна академія, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка тощо.

*EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS*

Відсоткове відношення ВНЗ у регіонах представлено у 2010-2011 н.р. на рис. 3.

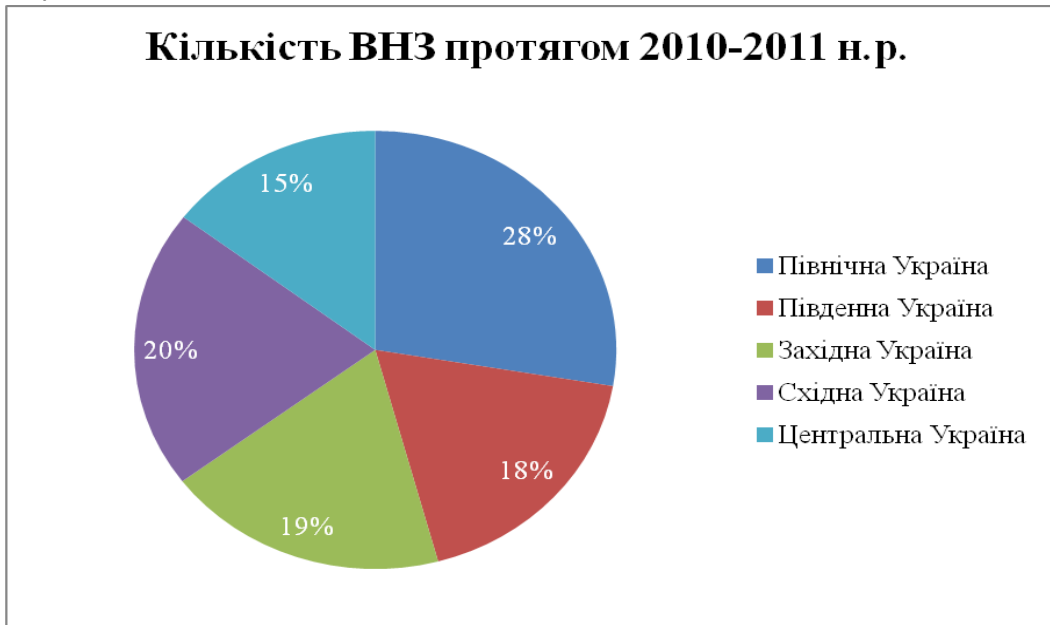

Рис. 3. Розподіл ВНЗ по Україні у 2010–2011 н.р.*

*Джерело: Міністерство освіти і науки України. Департамент вищої освіти: Відповідь на запит на публічну інформацію від 25.02.2015 №4/1-21-328-15

Тепер розглянемо відповідно до рейтингу «Топ-200» розподіл ВНЗ у 2010-2011 н.р. (рис. 4).

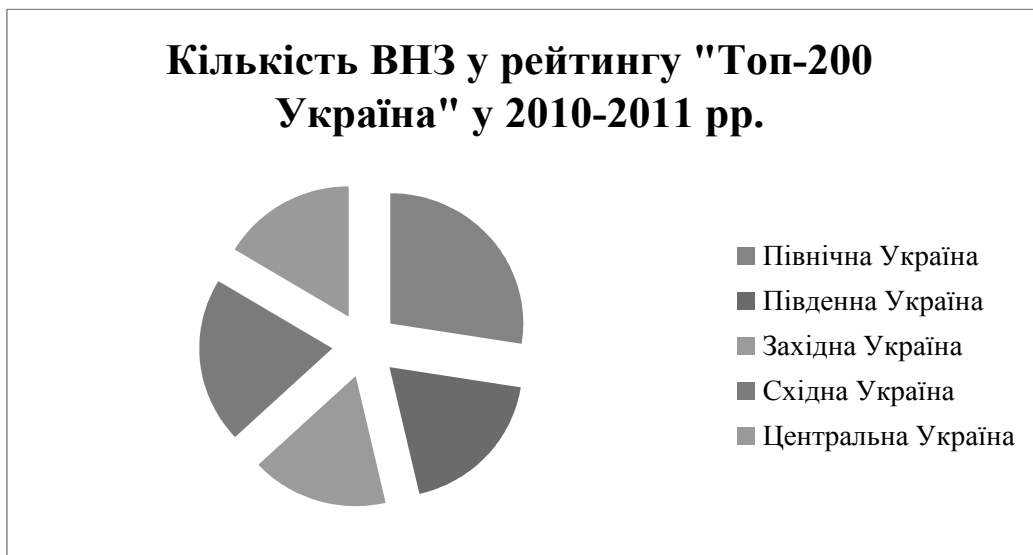

Рис. 4. Кількість ВНЗ у рейтингу «Топ-200 Україна» у 2010-2011 н.р. [8]

**ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

У 2010-2011 рр. зі складу ВНЗ Західної України зник Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України. До Центральної зате приєднався Криворізький державний педагогічний університет.

Відсоткове відношення регіонів через призму ВНЗ у 2011-2012 н.р. зображено на рис. 5.

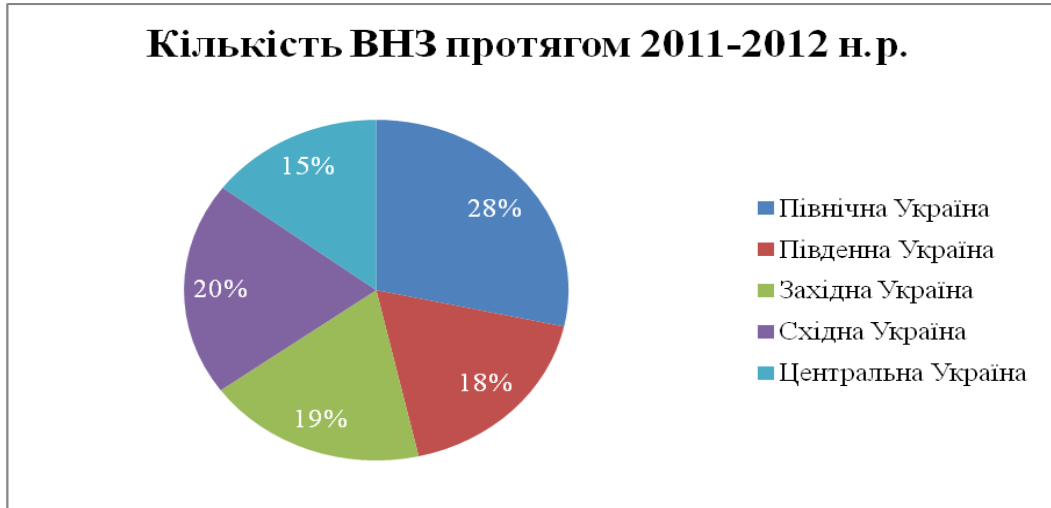

Рис. 5. Розподіл ВНЗ по Україні у 2011-2012 н.р.*

*Джерело: Міністерство освіти і науки України. Департамент вищої освіти: Відповідь на запит на публічну інформацію від 25.02.2015 №4/1-21-328-15

У 2011-2012 рр. рейтинг розподілив вищі навчальні заклади наступним чином (рис. 6).

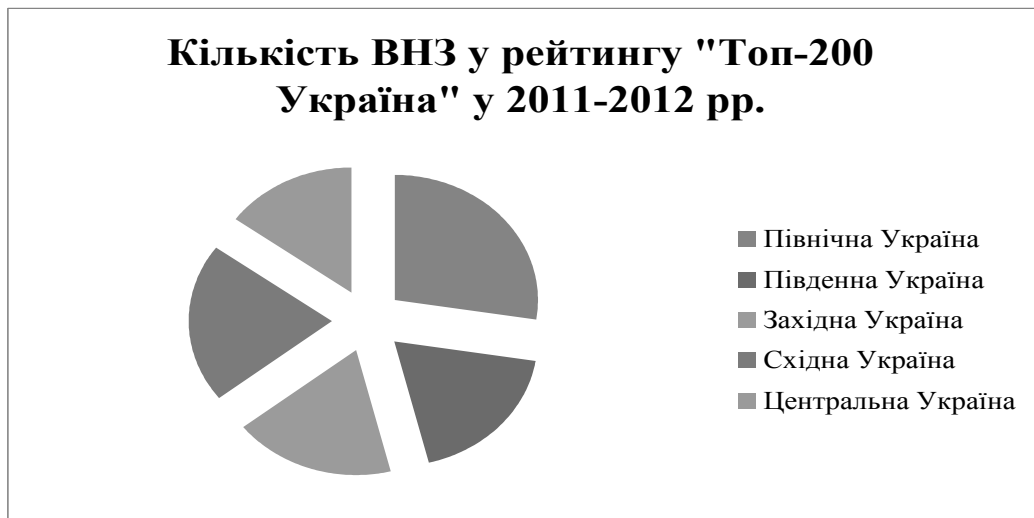

Рис. 6. Кількість ВНЗ у рейтингу «Топ-200 Україна» у 2011-2012 н.р. [9]

*EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS*

Порівняно з 2010–2011 рр. відбулися наступні зміни:

- з переліку ВНЗ Півдня зник Ялтинський університет менеджменту;
- із західних ВНЗ зник Національний університет водного господарства та природокористування, його замінили Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського, Міжнародний економіко-гуманітарний університет, Рівненський державний гуманітарний університет, Буковинський державний фінансово-економічний університет, Хмельницький економічний університет;
- з переліку східних ВНЗ зник Державний університет інформатики і штучного інтелекту, натомість з'явився Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»;
- із представників центральних областей зникли Дніпропетровський університет економіки та права, Державна льотна академія України, Академія пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля МНС України, Кременчуцький університет економіки, інформаційних технологій і управління, Криворізький державний педагогічний університет. Їм на зміну з'явилися Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка.

Відсоткове відношення регіонів через призму ВНЗ у 2012-2013 н.р. зображено на рис. 7.

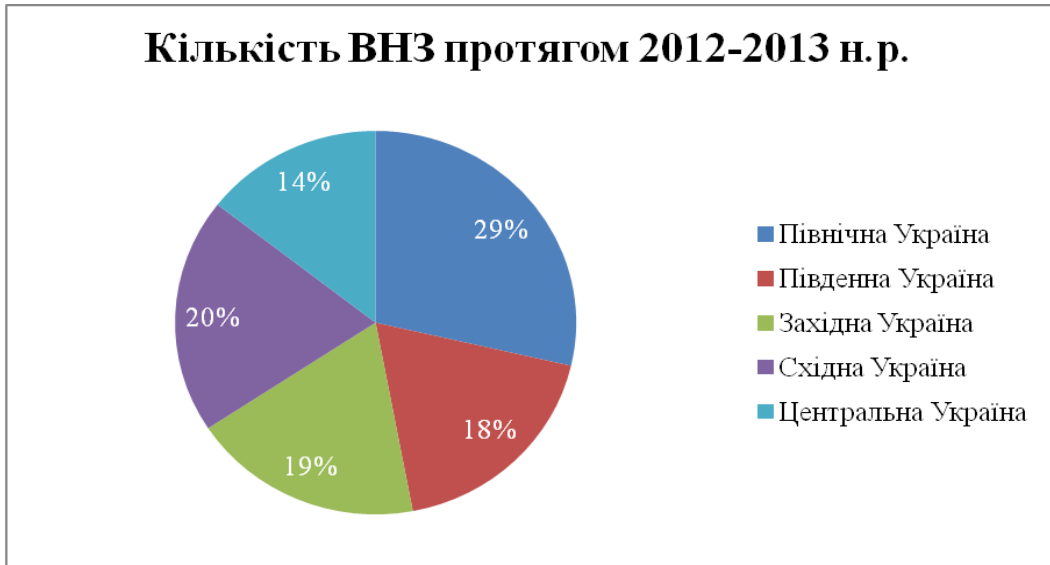

Рис. 7. Розподіл ВНЗ по Україні у 2012-2013 н.р.*

*Джерело: Міністерство освіти і науки України. Департамент вищої освіти: Відповідь на запит на публічну інформацію від 25.02.2015 №4/1-21-328-15

Згідно з рейтингу «Топ-200 Україна», розробленого сайтом euroosvita.net, зміни можна спостерігати на рис. 8.

Кількість ВНЗ у рейтингу "Топ-200 Україна" у 2012-2013 рр.

Рис. 8. Кількість ВНЗ у рейтингу «Топ-200 Україна» у 2012-2013 н.р. [10]

У 2012–2013 рр. відбулися наступні складові зміни порівняно з попереднім періодом:

- з північних областей зникли Національна академія управління при президентові України, Київський економічний інститут менеджменту, Міжнародний Соломонів університет. Їх місце посіли Київський медичний університет УАНМ, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, Глухівський національний педагогічний університет;
- зі складу ВНЗ Півдня зникла Одеська державна академія холоду, але появився Ізмаїльський державний гуманітарний університет;
- з переліку західних ВНЗ вибули Закарпатський державний університет, Хмельницький університет управління та права, Хмельницький економічний університет, але з'явився Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка;
- зі східних ВНЗ зник Донецький інститут туристичного бізнесу, проте з'явилася Донецька державна музична академія ім. С. С. Прокоф'єва;
- у списку центральних областей зникли Вінницький фінансово-економічний університет, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, знову з'явилися Академія пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля МНС України та Кременчуцький університет економіки, інформаційних технологій і управління, Дніпропетровський державний інститут фізичної культури та спорту.

Відсотковий розподіл вищих навчальних закладів в Україні у 2013-2014 н.р. відображено на рис. 9.

*EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS*

Порівняно з попереднім роком простежуємо відчутне зменшення на 3% у складі Південної України, збільшення на 4% – Західної та на 1% – Центральної.

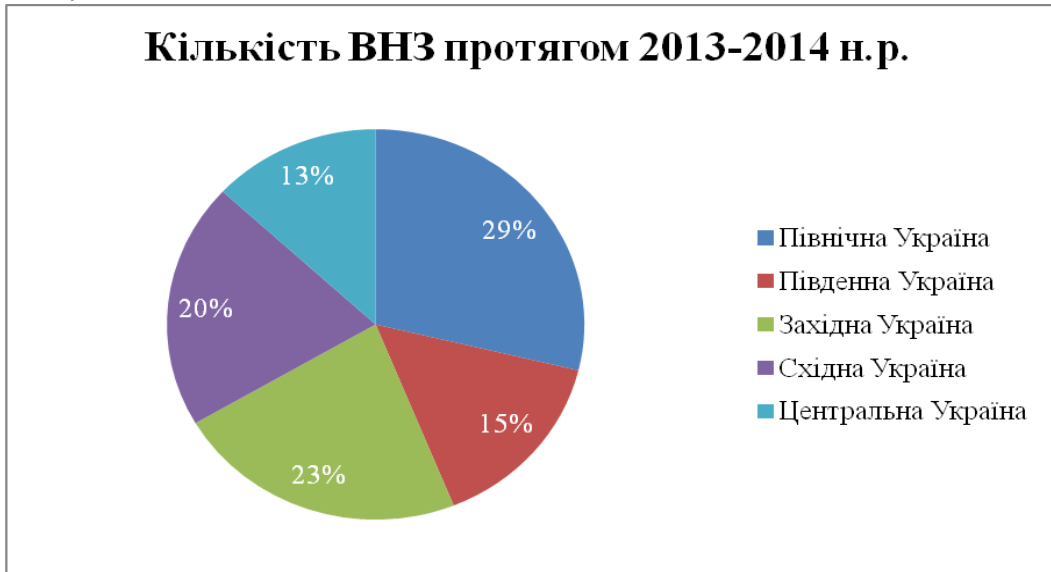

Рис. 9. Розподіл ВНЗ по Україні у 2013-2014 н.р.*

*Джерело: Міністерство освіти і науки України. Департамент вищої освіти: Відповідь на запит на публічну інформацію від 25.02.2015 №4/1-21-328-15

Розподіл ВНЗ згідно з досліджуваним рейтингом у 2013–2014 рр. розміщено на рис. 10.

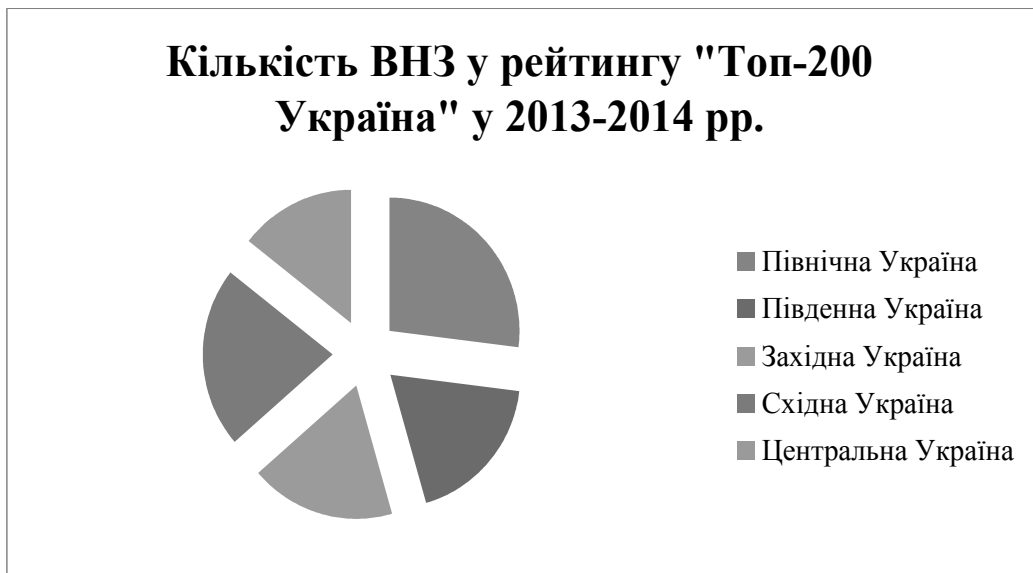

Рис. 10. Кількість ВНЗ у рейтингу «Топ-200 Україна» у 2013-2014 н.р. [11]

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Порівняно з 2013–2014 рр. відбулися наступні зміни:

– серед північних ВНЗ зникли Київський університет ринкових відносин, Державна академія житлово-комунального господарства, Національна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України, Київський славістичний університет, але появились Державний університет телекомунікацій, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»;

– у переліку східних ВНЗ з'явилися Донецький інститут туристичного бізнесу, Макіївський економіко-гуманітарний інститут, Луганська державна академія культури і мистецтв;

– із представників центральних вишів зникли Криворізький технічний університет, Черкаський державний технологічний університет, Академія пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля МНС України.

На рис. 11. наведено інформацію про пропозицію освітніх послуг у 2014-2015 н.р.

Ми спостерігаємо істотні зміни у розподілі за даний період. Це супроводжується виключенням з переліку вищих навчальних закладів, які знаходяться на окупованій території АР Крим, а також у зоні антитерористичної операції.

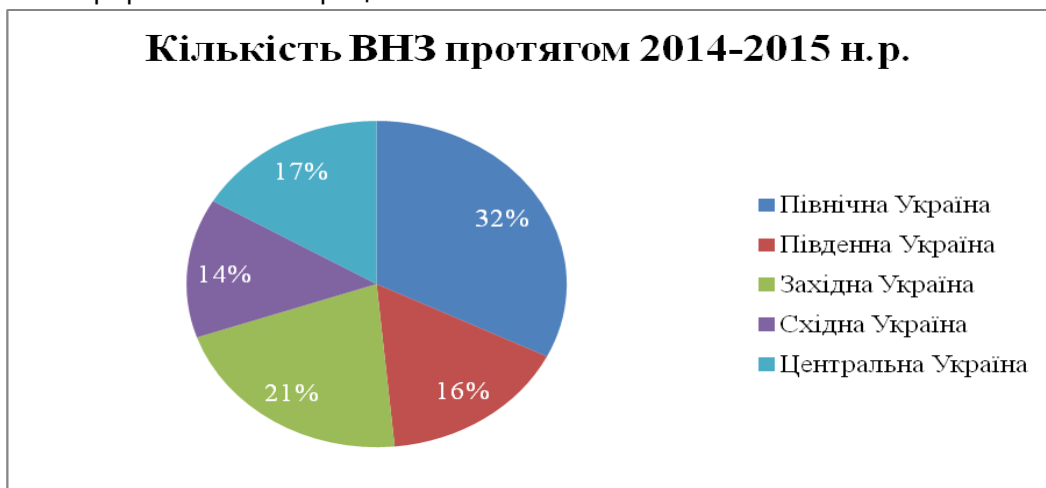

Рис. 11. Розподіл ВНЗ по Україні у 2014-2015 н.р.*

*Джерело: Міністерство освіти і науки України. Департамент вищої освіти: Відповідь на запит на публічну інформацію від 25.02.2015 №4/1-21-328-15

Тобто ВНЗ регіонів зазнали таких змін: Північна Україна зросла на 3%; Південна Україна збільшилася на 1%; Західна Україна підвищилася на 2%; Східна Україна скоротилася на 6%; Центральна Україна зросла на 4.

Кількісну зміну вищих навчальних закладів згідно з рейтингом «Топ-200 Україна» спостерігаємо на рис. 12.

Кількість ВНЗ у рейтингу "Топ-200 Україна" у 2014-2015 рр.

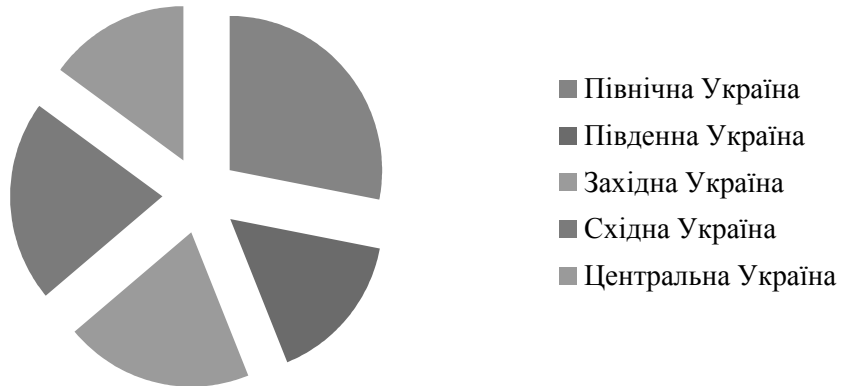

Рис. 12. Кількість ВНЗ у рейтингу «Топ-200 Україна» у 2014-2015 н.р. [12]

В останньому досліджуваному році відбулися наступні зміни:

– у списку північних ВНЗ не знайдено Чернігівський державний інститут економіки і управління, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, але знову повернулися Національна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України та Черкаський державний технологічний університет. Також до останніх приєдналися Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Європейський університет, Університет сучасних знань;

– зі складу південних ВНЗ зникли Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Севастопольський національний університет ядерної енергії та промисловості, Кримський державний медичний університет ім. Сергія Георгієвського, Севастопольський національний технічний університет, Національна академія природоохоронного та курортного будівництва, Кримський гуманітарний університет, Кримський інженерно-педагогічний університет. Їх місце посіли Криворізький технічний університет, Херсонська державна морська академія, Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій, Одеська державна академія технічного регулювання та якості;

– до західних приєдналися Хмельницький університет управління та права, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Львівський інститут економіки і туризму, Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького;

– зі складу східних ВНЗ зникли Донецький інститут туристичного бізнесу, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;

– у списку Центру не відстежуються Дніпропетровська державна фінансова академія, Кременчуцький університет економіки, інформаційних технологій і управління, натомість появились Університет митної справи та фінансів та Дніпропетровський гуманітарний університет.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Протягом 2009-2014 рр. ми не спостерігали істотних змін у кількісному складі розподілу вищих навчальних закладів України. Проте у 2014-2015 рр. відстежуються значні коливання, причиною яких є невизначена суспільно-політична ситуація у АР Крим, Донецькій та Луганській областях. Вважаємо також, що ще однією причиною є політика Міністерства освіти і науки України щодо зменшення кількості вищих навчальних закладів у зв'язку з підвищенням вимог до якості надання освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. Гава Ю. В. Освітні послуги в Україні [Електронний ресурс] / Ю. В. Гава // Економіка: теорія та практика. – К: Київ. ін-т банк. справи, 2013. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econom_2013_1_13.

2. Юрчук Л. М. Механізм формування регіонального ринку освітніх послуг [Електронний ресурс] / Л. М. Юрчук // Публічне адміністрування: теорія та практика. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України: Електронний збірник наукових праць. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11yImrpp.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11yImrpp.pdf).

3. Шевчук А. В. Регіональні освітні системи: теорія, методологія, практика інноваційного розвитку: монографія / А. В. Шевчук. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2013. – 463 с.

4. Шендер А. Р. Оцінювання регіональних ринків освітніх послуг у сфері вищої освіти в умовах активного впливу зовнішнього середовища / А. Р. Шендер // Регіональна економіка. – 2013. – № 3. – С. 199–210.

5. Гамаюнов В. Г. Інноваційний потенціал регіональної освітньої системи: управлінський аспект [Електронний ресурс] / В. Г. Гамаюнов // Збірник наукових праць ДДУУ. – 2010. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_151/g\(1\).htm](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_151/g(1).htm).

6. Рейтинги ВНЗ. Кращі вищі навчальні заклади столиці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/25715/>.

7. Оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://euroosvita.net/prog/data/upimages/rating2009_2.jpg.

8. Рейтинг університетів України III, IV рівнів акредитації «Топ-200 Україна» у 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net/?category=1&id=1093/>

9. Рейтинг університетів України III, IV рівнів акредитації «Топ-200 Україна» у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net/index.php?category=49&id=1661>.

EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

10. Рейтинг університетів України III, IV рівнів акредитації «Топ-200 Україна» у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php?category=49&id=2656/>

11. Рейтинг університетів України III, IV рівнів акредитації «Топ-200 Україна» у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php?category=49&id=3282/>

12. Рейтинг університетів України III, IV рівнів акредитації «Топ-200 Україна» у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php?category=1&id=4068/>

Iryna Markina, Doctor of Economic Sciences, professor,
Poltava State Agrarian Academy,
Poltava

ANALYSIS OF EDUCATIONAL SERVICES DISTRIBUTION IN THE SPHERE OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

Abstract

Scientific analysis of educational services distribution in regional context between higher education institutions of Ukraine is under the consideration in the article. The method of integral index, which is represented by three components: quality of scientific and educational potential, quality of education, and international recognition of higher educational institution are used to achieve this goal. It is concluded that 2014-2015 years were accompanied by significant changes in quantitative composition of the distribution of higher educational institutions in Ukraine. It is proved that last changes are related to the policy of the Ministry of Education and Science of Ukraine aimed to reduce the number of higher education institutions and it is connected to the increase of requirements for the quality of national educational services.

Keywords: sphere of higher education, higher educational institution, educational service, supply of educational services, integrated index, evaluation of the operation of higher educational institutions.

References:

1. Hava, Yu.V. (2013). Educational services in Ukraine. *Ekonomika: teoriya ta praktyka [Economics: Theory and Practice]*. Kyiv Institute of Banking Ukrai, Kyiv. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econom_2013_1_13. (in Ukr.).

2. Yurchuk, L.M. (2011). The mechanism of formation of the regional education market. *Publichne administruvannya: teoriya ta praktyka [Public Administration: Theory and Practice]*. Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Dnipropetrovsk. Available at: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11_ylmrop.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11_ylmrop.pdf). (in Ukr.).

3. Shevchuk, A.V. (2013). *Rehional'ni osvichni systemy: teoriia, metodolohiia, praktyka innovatsijnoho rozvytku [Regional educational systems: theory, methodology, practice innovation development]*. Institute for Regional Studies of NAS of Ukraine, Lviv (in Ukr.).

4. Shender, A.R. (2013). Evaluation of regional markets of educational services in higher education in active external environment. *Rehional'na ekonomika [Regional economy]*, vol. 3, pp. 199-210 (in Ukr.).

5. Hamayunov, V.H. (2010). Innovative potential regional educational system: administrative aspect. *Zbirnyk naukovykh prats' DDUU [Proceedings of DDUU]*. Available at: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_151/g\(1\).htm](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_151/g(1).htm) (in Ukr.).

*ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ*

6. *Ratings universities. Top universities capital of Ukraine.* Available at: <http://osvita.ua/vnz/rating/25715/> (in Ukr.).

7. *Evaluation of the integral index of the university in 2009* (2009). Available at: http://euroosvita.net/prog/data/upimages/rating2009_2.jpg (in Ukr.).

8. *Rating universities in Ukraine III, IV accreditation "Top 200 Ukraine" in 2010* (2010). Available at: <http://euroosvita.net/?category=1&id=1093/> (in Ukr.).

9. *Rating universities in Ukraine III, IV accreditation "Top 200 Ukraine" in 2011* (2011). Available at: <http://euroosvita.net/index.php?category=49&id=1661> (in Ukr.).

10. *Rating universities in Ukraine III, IV accreditation "Top 200 Ukraine" in 2012* (2012). Available at: [http://www.euroosvita.net/index.php?category=49&id=2656/](http://www.euroosvita.net/index.php?category=49&id=2656) (in Ukr.).

11. *Rating universities in Ukraine III, IV accreditation "Top 200 Ukraine" in 2013* (2013). Available at: [http://www.euroosvita.net/index.php?category=49&id=3282/](http://www.euroosvita.net/index.php?category=49&id=3282) (in Ukr.).

12. *Rating universities in Ukraine III, IV accreditation "Top 200 Ukraine" in 2014* (2014). Available at: Режим доступу: [http://www.euroosvita.net/index.php?category=1&id=4068/](http://www.euroosvita.net/index.php?category=1&id=4068) (in Ukr.).

ДЛЯ ПОТАТОК

ВІСНИК
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТИТУТУ

Випуск II (62). Економічні науки. – Чернівці, 2016.

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

58002, м. Чернівці, Центральна площа, 7

Підписано до друку 22.08.2016 р.

Тираж 100.

Віддруковано поліграфічним підприємством «Ант ЛТД»
58003, м. Чернівці, вул. Зелена, 5А